

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет аграрної економіки і менеджменту
Кафедра обліку та економіко-правового забезпечення АПБ

Михальський Роман Миколайович

Діагностика потенціалу суб'єкта господарювання /
Diagnostics of potential of the company

Спеціальність 051 – Економіка

Дипломна робота за освітнім ступенем «магістр»

Освітня програма – Прикладна економіка

Виконала студентка групи ПЕМ – 21

Р.М. Михальський

Науковий керівник:

д.е.н., професор Гулей А.І.

Магістерську роботу допущено

до захисту:

«__» _____ 2018 р.

Завідувач кафедри

Р.Ф. Бруханський

Тернопіль – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ	
ВИРОБНИЦТВА	6
1.1. Сутність ресурсів виробництва як потенціалу підприємства	6
1.2. Структурна характеристика потенціалу підприємствах.....	18
1.3. Обґрунтування ресурсного потенціалу підприємств	29
Висновки до розділу 1	37
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОГО	
ПОТЕНЦІАЛУ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ	38
2.1. Загальна характеристика досліджуваного підприємства.....	38
2.2. Аналіз потенціалу підприємства	42
2.3 Аналіз ефективності діяльності підприємства.....	52
Висновки до розділу 2.	64
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА	
ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ВИРОБНИЦТВА	
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	66
3.1. Обґрунтування шляхів підвищення ресурсного потенціалу	
підприємства.....	66
3.2. Стратегія ресурсозабезпечення сільськогосподарських	
підприємств.....	78
3.3. Стратегічні контури удосконалення структури ресурсного	
потенціалу сільськогосподарських підприємств	98
Висновки до розділу 3	109
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	112
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	115

ВСТУП

Актуальність теми. Ефективність сільськогосподарського виробництва проявляється в досягненні максимально корисного кінцевого результату при мінімізації ресурсів, які дали цей результат. Економічна ефективність аграрного сектора визначається мірою окупності витрачених у процесі виробництва ресурсів та досягнутим при цьому рівнем задоволення потреб населення. Прибуток сільськогосподарських підприємств, їх рентабельність і успіх у конкурентній боротьбі значною мірою залежить від створення сприятливих умов праці, накопичення і впровадження високоефективних знарядь праці, прогресивних технологій, рівня механізації та автоматизації виробництва, організації й управління ним, тобто його потенціалу.

Дослідженням питань потенціалу підприємств займалося чимало вчених. Доцільно відзначити таких як В. Г. Андрійчук, М. І. Кісіль, П. Т. Саблук, Б. Й. Пасхавер, О. В. Ульянченко, В. В. Юрчишин, Б. О. Язлюк та ін.

Однак окремі аспекти організації й ефективності використання ресурсів виробництва як потенціалу висвітлені ще недостатньо. Актуальність зазначених проблем й обумовила вибір теми дипломної роботи, визначила її мету і завдання.

Мета й завдання дослідження. Метою дослідження є розгляд теоретичних і розробка практичних рекомендацій щодо вивчення ефективності використання потенціалу сільськогосподарських підприємств. Для досягнення даної мети в роботі визначені наступні завдання:

- узагальнити сутність потенціалу виробництва та його структурі складові в сільському господарстві;
- провести класифікацію наявного потенціалу виробництва;
- визначити рівень забезпечення ресурсами виробництва сільськогосподарських підприємств та результати їх господарювання;
- провести аналіз потенціалу виробництва і його використання;

- проаналізувати ефективність використання ресурсів виробництва в сільському господарстві;
- сформулювати стратегічні напрями ресурсозабезпечення сільськогосподарського виробництва;
- визначити напрями підвищення ефективності використання потенціалу виробництва в сільському господарстві.

Об'єктом дослідження є процеси організації забезпечення та ефективного використання потенціалу підприємства.

Предметом дослідження є теоретичні аспекти і методичні напрацювання ефективності використання виробничого потенціалу сільськогосподарським підприємством.

Методи дослідження. Теоретичну основу дослідження становлять положення сучасної економічної теорії, праці учених із проблем підвищення ефективності використання виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств. У процесі дослідження використані: діалектичний метод дослідження процесів і явищ у їх взаємозв'язку й розвитку, системно-структурний аналіз (у ході дослідження концептуальних засад, при систематизації методичних підходів щодо організації та використання виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств); методи групувального аналізу, порівняння.

Інформаційно-нормативною базою для дослідження послужили законодавчі акти України, публікації з питань підвищення ефективності використання потенціалу виробництва сільськогосподарських підприємств.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

- розглянуто класифікацію ресурсів виробництва сільськогосподарських підприємств, як їх потенціалу;
- визначено методичні підходи до оцінки ефективності використання потенціалу виробництва;
- розглянуто сутність потенціалу виробництва сільськогосподарських підприємств;

- проаналізовано потенціал виробництва сільськогосподарського підприємства;
- запропоновано шляхи підвищення використання потенціалу виробництва.

Практичне значення одержаних результатів полягає у комплексному застосуванні розроблених пропозицій у діяльності сільськогосподарських підприємств щодо шляхів забезпечення економічної ефективності використання потенціалу виробництва.

Науковий зміст основних результатів дослідження та їх практичне застосування обговорювалися на міжнародній науково-практичній конференції “Прикладна економіка – від теорії до практики” (27 жовтня 2017 р.).

Структура та обсяг дипломної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Зміст роботи викладено на 112 сторінках комп’ютерного тексту, проілюстрована 19 таблицями, 9 рисунками. Список використаних джерел складається з 82 позицій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ ВИРОБНИЦТВА

1.1. Сутність ресурсів виробництва як потенціалу підприємства

Економічну категорію «потенціал», як узагальнююче поняття, в широкому розумінні почали використовувати в кінці 70-х-на початку 80-х років ХХ ст. У наукових працях, присвячених дослідженню теорії потенціалів, наводиться широкий спектр їх характеристик: економічний; науково-технічний; виробничий; трудовий; інформаційний; природно-ресурсний. Останнім часом у наукових публікаціях дедалі частіше зустрічаються такі поняття як підприємницький потенціал, інтелектуальний потенціал, фінансовий потенціал, інноваційний потенціал [18, с.17; 32; 43, с. 71].

Поняття «потенціал» походить від латинського *potential* і означає можливість, силу, потужність. Потенціал визначається як засоби, запаси, які є в наявності й можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певних цілей, здійснення плану, вирішення задачі; як можливості окремої особи, суспільства, держави в певній області. Як бачимо, у визначенні потенціалу виділяються два напрями: потенціал як сума запасів і засобів, потенціал як можливості досягнення певного результату [30, с. 21].

На перший погляд це два самостійних підходи до визначення категорії «потенціал». Однак між ними існує тісний зв'язок: в обох випадках потенціал пов'язується з можливістю досягнення певного результату, який залежить від наявності ресурсів. Це положення може бути вихідним пунктом при розкритті суті різних видів потенціалу [45, с. 93].

Під потенціалом підприємства розуміється економічна категорія, що об'єднує кількісні показники кожного ресурсу та їхні конкретні потенційні характеристики (можливості). Дієздатність потенціалу підприємства забезпечується цілеспрямованим приведенням у дію суб'єктами

господарювання існуючих структурних елементів (ресурсів) і визначається у процесі його економічної діяльності [15; 46, с. 8].

Виробничий потенціал є найважливішою складовою економічного потенціалу. Економічний потенціал найчастіше трактується як здатність господарської системи засвоювати і переробляти народне багатство для задоволення суспільних потреб або як сукупність економічних можливостей, які має суспільство і які можуть бути використані для реалізації конкретних соціально-економічних цілей і завдань [66, с. 37]. Так, Олійник Т. І. зазначає, що економічний потенціал у загальному вигляді визначається чисельністю трудових ресурсів і рівнем їх професійної підготовки, кількістю й якістю засобів виробництва, рівнем розвитку науки та техніки, природними ресурсами, тобто елементами, які входять до складу виробничих сил суспільства [58, с. 24].

Окремі автори, для характеристики економічного потенціалу пропонують використовувати обсяг виробництва суспільного продукту та національного доходу. Економічна могутність країни визначається такими показниками, як обсяг виробництва, обсяг продуктивних сил, суспільного продукту і національного доходу, обсяг промислової і сільськогосподарської продукції. Тому термін «економічний потенціал» можна використовувати лише по відношенню до суспільства, відповідної соціально-економічної формації як єдність продуктивних сил і виробничих відносин.

Якщо економічний потенціал формується за рахунок виробничої і невиробничої сфер, то виробничий потенціал пов'язаний тільки з матеріальною сферою, тобто він є невід'ємною складовою економічного [51, с. 5]. Він залежить від кількості, якості та збалансованості виробничих ресурсів у досягненні певних результатів. Одним із напрямів визначення виробничого потенціалу може розглядатися виробнича потужність, яка характеризує нормативні можливості виробництва певного виду продукції [60, с. 63].

Виробничий потенціал як економічна категорія – це можливість даної господарської системи відносно виробництва певного асортименту продукції, обумовлені його ресурсним забезпеченням. Виробничий потенціал, на нашу

думку, слід розглядати як сукупність ресурсів, кількісні та якісні складові яких, а також їх оптимальна структура й уміння раціонально використовувати визначають виробничу і комерційну здатність суб'єкта господарювання, а також територіальні особливості, природні умови, традиції, які склались у виробничих відносинах і безпосередньо впливають на результативні показники виробничої діяльності [61, с. 58].

Однак серед вчених відсутня єдина точка зору на те, що включає в себе виробничий потенціал. Виходячи з ресурсного підходу, елементами потенціалу слід вважати всі ресурси, які відокремилися в рамках виробничої ланки і будь-яким чином пов'язані з функціонуванням і розвитком підприємства. Вибір найважливіших із них є досить складною проблемою, про що свідчить безліч визначень складу потенціалу. Головна складність аналізу структури потенціалу підприємства полягає в тому, що всі його елементи функціонують одночасно і в сукупності, оскільки лише у сукупності і у складних динамічних взаємозв'язках ці складові становлять ту своєрідну єдність, яка є потенціалом [52, с. 10-11].

Виробничий потенціал сільського господарства – це сукупність земельних, матеріальних і трудових ресурсів, призначених для використання в процесі виробництва сільськогосподарської продукції [54, с. 20]. Ресурси представляють собою матеріальну основу виробництва і можуть застосовуватися у виробничому процесі в найрізноманітнішому сполученні. Ресурси представляють собою витратну частину процесу виробництва і характеризують лише те, що може бути отримано в результаті здійснення виробничого процесу. Тому окремі види ресурсів, взяті самі по собі, так як і сума ресурсів представляють собою саме ресурсний потенціал. Один і той же ресурс по різному бере участь у різних процесах виробництва і приводить до найрізноманітніших кінцевих результатів [17, с. 26].

Виходячи з вищесказаного можна зробити висновок, що поняття «виробничий потенціал» і «ресурсний потенціал» не тотожні, ресурсний потенціал виступає основою виробничого потенціалу, як умова для виробництва. Таким чином, ресурсний потенціал залежить від наявності

виробничих ресурсів, їх якості, стану, структури, поєднання й умов використання. У випадку ресурсного потенціалу ресурси відображають витратну сторону процесу виробництва, його вихідні передумови, а у випадку виробничого потенціалу – його результат, його завершальний момент.

Отже, ресурсний потенціал – це собою сукупну інтегральну продуктивність промислових і природних засобів виробництва, а також трудових ресурсів, які відображаються показниками виходу валової і товарної продукції на одиницю земельної площі.

Ресурсні потенціали окремо взятих господарських суб'єктів ні в якому разі не приведуть до однакових результатів господарювання – кожний ресурсний потенціал є унікальним співвідношенням наявних ресурсів, яке визначається раціональним менеджментом. Основою як виробничого, так і економічного потенціалу є, безумовно, ресурсний потенціал.

Ресурсний потенціал аграрного підприємства характеризується кількістю, якістю та структурою природних, матеріальних і трудових ресурсів. Незбалансованість кількісних і якісних характеристик ресурсів викликає зниження потенціалу сільського господарства, тому необхідне постійне регулювання окремих елементів ресурсного потенціалу.

Ресурсний потенціал сільськогосподарського виробництва враховує три аргетовані групи ресурсів – соціальну, виробничу і природну. Соціальна складова – це сукупність трудових ресурсів, здатність апарату управління, колективів і працівників господарської системи до ефективного використання наявних ресурсів. Виробнича складова потенціалу підприємства зумовлюється виробничими фондами, що охоплюють основні й оборотні засоби виробництва, матеріально-технічні і фінансові ресурси. Природна складова визначається наявними земельними ресурсами та сприятливими для ведення сільськогосподарського виробництва кліматичними умовами [72, с. 44].

Виробничі ресурси безпосередньо використовуються в процесі виробництва для створення споживної вартості, тобто матеріальних благ. На думку В.М. Якубів, до них належать земельні, трудові, матеріальні і фінансові

ресурси, які разом становлять сукупні виробничі ресурси – систему органічно взаємопов'язаних елементів продуктивних сил [82, с. 112].

Значимість ресурсів виявляється в процесі виробництва і характеризується їхнім впливом на результати. Ресурсні потенціали окремо взятих господарських суб'єктів ні в якому разі не призведуть до однакових результатів господарювання, адже кожний ресурсний потенціал є унікальним співвідношенням наявних ресурсів, яке визначається раціональним менеджментом. Основою як виробничого, так і економічного потенціалу є, безумовно, ресурсний потенціал. В сучасних надміру складних умовах розвитку сільського господарства аграрних підприємств, можна господарювати ефективніше, якщо не тільки дбати про зміцнення ресурсного потенціалу, а й уміло його використовувати.

Виробничі ресурси, як фактори виробництва є основними елементами продуктивних сил. Являючись системою живої та уречевленої праці, яка функціонує в поєднанні із силами та ресурсами природи, вони виступають як основа суспільного виробництва, його провідна сторона. Водночас продуктивні сили не виступають простим набором елементів – вони повинні розглядатися як цілісна система з органічною єдністю, взаємозв'язком і взаємодією її елементів.

Величина значимості елементів не постійна і змінюється в міру залучення в процес виробництва нових елементів, зміни їх якості й співвідношення, а також при переході до сучасної стадії розвитку, із зміною економічної парадигми. Розподіл потенціалу на три компоненти не відзначається повнотою і не вичерпує усього кола досліджуваних явищ. Тому з розвитком продуктивних сил закономірно виділяються нові елементи, які характеризуються різними співвідношеннями різноякісних ресурсів і факторів виробництва (рис. 1.1.) [72, с. 113].

До виробничих ресурсів необхідно віднести й фінансові надходження аграрних підприємств. В умовах ринку головною рушійною силою процесу виробництва є економічний інтерес його учасників, тому в комплексі ресурсний потенціал можна представити як сукупність земельних, матеріальних,

трудо­вих, фінансових ресурсів та економічного інтересу, які є об'єктивно необхідними передумовами здійснення аграрного виробництва.

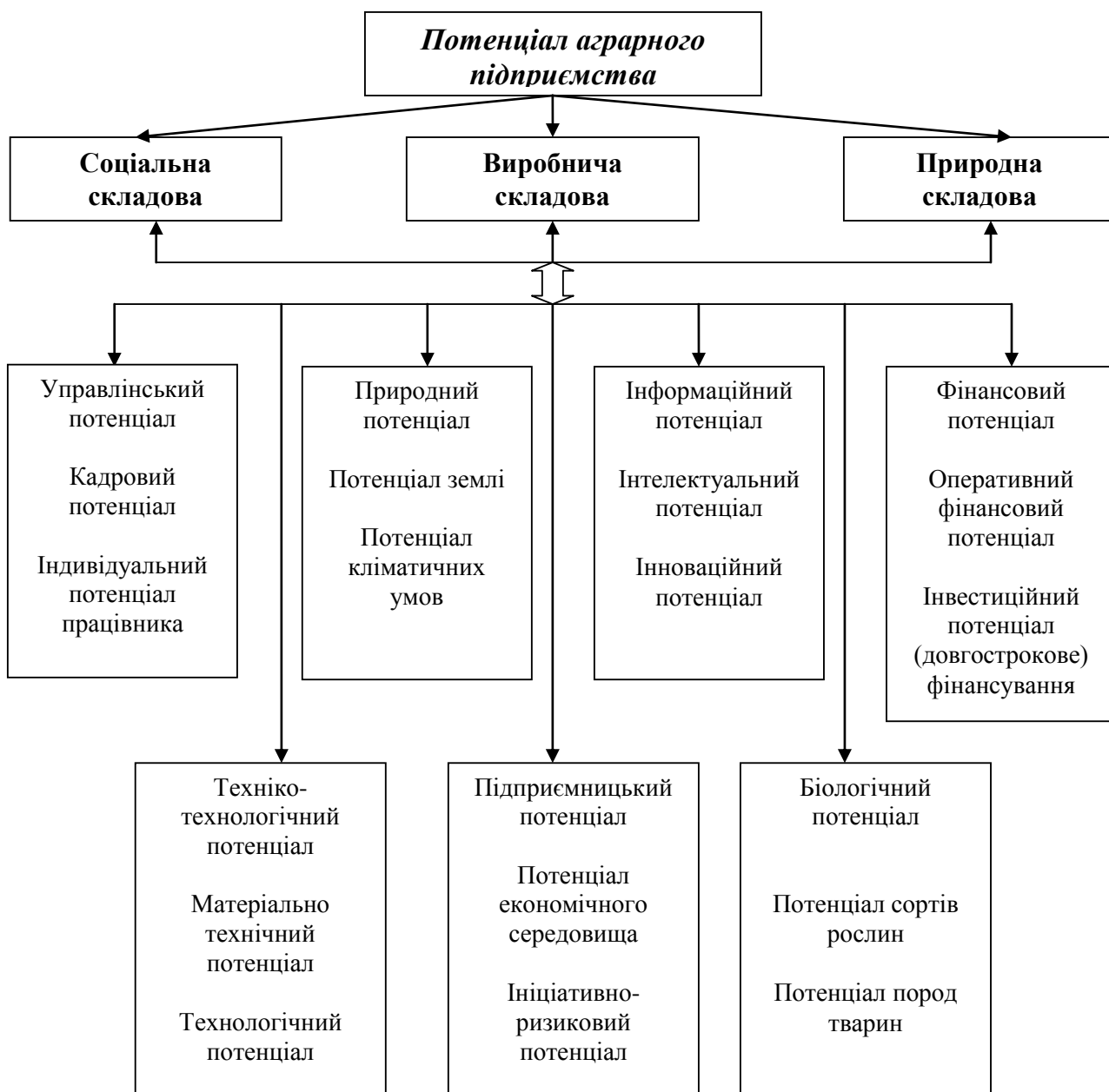

Рис. 1.1 Структура потенціалу аграрного підприємства

За своїм натурально-речовим складом виробничі ресурси поділяються на особисті та матеріальні. Особистим елементом виступають трудові ресурси – основа продуктивних сил (рис. 1.2.).

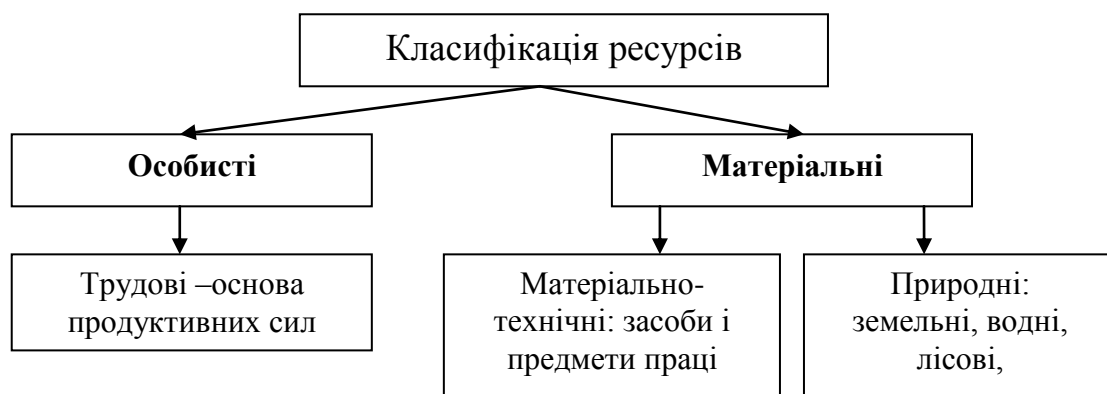

Рис. 1.2. Класифікація ресурсів за натурально-речовим складом

Матеріальні ресурси (природні: земельні, водні, лісові, а також створені працею людини матеріально-технічні – засоби і предмети праці) являють собою речові елементи процесу виробництва, вони створюють базу для виробництва матеріальних благ [57, с. 64].

Загальною властивістю, що об'єднує всі виробничі ресурси, є продуктивний характер їх споживання. Доки виробничі ресурси не вступили в процес праці, вони існують розрізнено, незалежно один від одного. Вступивши у цей процес, який завжди є не тільки ставленням людей до природи, а й відносинами між учасниками процесу вони функціонують спільно, зумовлюючи один одного. Разом із тим виробничі ресурси відрізняються тією функціональною роллю, яку виконують у процесі виробництва спожитої вартості [33, с. 69].

Перелічені ресурси (земля, праця, основні та оборотні засоби виробництва) відносяться, так би мовити, до об'єктивних факторів виробництва, в економічній літературі останнім часом все частіше ведеться мова про суб'єктивні фактори виробництва. Мається на увазі вміння організувати виробництво, управляти виробничими процесами, тобто залучати в процес переробки ресурсів знання. Як зазначає В.М. Бесенюк: «Успіх підприємницької діяльності в значній мірі визначається правильною обраною стратегією управління потенціалом підприємства і підвищенням його конкурентоспроможності» [11, с. 163].

Будь-яке матеріальне виробництво (у тому числі й сільськогосподарське) передбачає наявність певних економічних ресурсів або факторів виробництва. Вони є його висхідною точкою, його базою. Мова йде про природні, людські і створені людиною ресурси (засоби виробництва), що беруть участь у виробництві товарів і наданні послуг. Обсяги ж виробництва та його кінцеві результати знаходяться в прямій залежності від їх сукупності й структури. До них відносять матеріальні й грошові засоби, різноманітні цінності та запаси, можливості для використання при потребі і т. д. Являючись неоднорідними за своїм змістом та походженням, вони потребують систематизації й класифікації.

Існує чимало варіантів класифікації ресурсів. У більшості випадків в економічній літературі ресурси класифікуються за такими ознаками:

1. **Натурально-речовим складом** – земельні, трудові, матеріальні та фінансові.
2. **Походженням** – природні та економічні (результати попередніх циклів виробництва).
3. **Відношенням до виробництва** – функціонуючі та потенційні.
4. **Характером використання** – виробничі й невиробничі.
5. **Функціональною роллю в процесі виробництва** – трудові ресурси, предмети та засоби праці.
6. **Способом перенесення своєї вартості на створений продукт** – ті, що переносять свою вартість повністю (оборотні), частинами (основні), й ті, що не впливають на вартість продукції (природні та невиробничі) – (рис. 1.3) [74, С.727-729].

Земельні ресурси – площа земельних угідь, яка використовується в процесі сільськогосподарського виробництва.

Трудові ресурси – це наявне працездатне населення, яке володіє необхідним фізичним і розумовим розвитком, а також знаннями й навичками необхідними для праці в сільському господарстві.

Матеріальні ресурси являють собою засоби виробництва та речові умови, без яких не може здійснюватися процес виробництва.

Рис. 1.3. Класифікація аграрних виробничих ресурсів

Засоби виробництва поділяються на предмети й засоби праці .

Предмети праці – речові елементи продуктивних сил, на які спрямована праця. Вони споживаються в одному виробничому циклі і переносять свою вартість на кінцевий продукт повністю.

Засоби праці – речові елементи продуктивних сил, які створюють умови для здійснення процесу виробництва, служать провідником дії людини на природу.

Фінансові ресурси – це власні кошти підприємств та засоби фінансово-кредитної й бюджетної системи, що використовуються для забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції.

Природні ресурси – земельні, водні, лісові, мінеральні, ресурси тваринного й рослинного світу, енергія сонця, вітру, припливів і відпливів, внутріземне тепло, повітря тощо.

Економічні ресурси – включають матеріальні, фінансові та трудові ресурси; вони є результатами попередніх циклів виробництва .

Функціонуючі ресурси – та частина загальних ресурсів, яка є готовою до використання, або вже залучена в господарський оборот.

Потенційні ресурси – наявні, але не використовувані в даний час ресурси, проте можуть бути використані в майбутньому.

Виробничі ресурси – система органічно взаємопов'язаних елементів, продуктивних сил, функціонуючих у процесі виробництва сільськогосподарської продукції.

Невиробничі ресурси , що використовуються або можуть бути використані в невиробничій сфері [72, с. 54].

Такою є загальна характеристика ресурсів. Їх наявність зумовлює будь-яке матеріальне виробництво, в тому числі й сільськогосподарське. Звідси, землеробству, як і будь-якій галузі матеріального виробництва, притаманні певні ресурси.

Забезпеченість виробничими ресурсами характеризує потенціальні можливості виробництва, а раціональний їх якісний склад і поєднання, рівень використання забезпечують оптимальний результат виробництва при мінімум затрат живої та уречевленої праці.

Виділяють 4 види виробничих ресурсів: природні, трудові, матеріальні й фінансові.

Це все варіанти загальної класифікації виробничих ресурсів. Однак для вирішення питань регулювання виробничих ресурсів, для прикладного

моделювання виробничих процесів і планування ефективності виробництва їх слід більш детально розмежовувати.

Зважаючи на специфіку аграрного виробництва й різну економічну природу функціонуючих у ньому виробничих ресурсів, було б доцільно розділити їх за такою ознакою, яка б давала змогу врахувати й оцінити всі особливості та залежності, існуючі в даній сфері, вказавши місце і значення кожного виду виробничих ресурсів у формуванні кінцевого аграрного продукту. Ми пропонуємо розподіл виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств за характером впливу на кінцевий результат.

Для цього виділяємо (за даною ознакою) такі класи виробничих ресурсів:

- матеріально-речовинні, які здатні безпосередньо перетворюватися в складові частини кінцевого продукту (урожай та тваринницьку продукцію);
- фінансові ресурси;
- трудові ресурси.

Ресурси першого класу складаються з природних ресурсів (елементи родючості ґрунту, кліматичні ресурси тощо), основні та оборотні засоби (добрива, засоби меліорацій, тощо).

Вони безпосередньо, через об'єкти прикладання праці і коштів (рослини), внаслідок певних біохімічних перетворень стають складовими частинами урожаю сільськогосподарських культур. Дані ресурси є найбільш активними – без них неможливе існування рослин, а тому всі вони є рівнозначними і незамінними.

Фінансові ресурси являють собою власні кошти підприємств та засоби фінансово-кредитної та бюджетної систем, що використовуються для забезпечення сільськогосподарського виробництва необхідними виробничими ресурсами. Вони дозволяють нарощувати ресурсний потенціал підприємств і галузі в цілому, а також сприяють покращанню його структури й оптимізації, підвищують ефективність його використання.

Трудові ресурси є основою продуктивних сил, що являють собою працездатне населення, яке має необхідний фізичний та розумовий розвиток, а також знання і навички для праці в сільському господарстві. У процесі виробництва вони приводять у рух решту видів виробничих ресурсів заради досягнення поставлених перед виробництвом економічних і соціальних цілей. В залежній системі виробничих ресурсів трудові відіграють важливу роль, оскільки лише жива праця створює нову вартість. Тобто, вони є суб'єктами виробництва [34, с. 14].

Виробничі ресурси, будучи факторами й основою матеріального виробництва, тісно пов'язані з такими поняттями як продуктивні сили, ресурсний, виробничий, економічний потенціал тощо. Дані терміни є взаємопов'язаними, але між ними існують і певні відмінності.

Основою будь-якої суспільно-економічної формації є продуктивні сили. Вони являють собою систему факторів виробництва, це забезпечує перетворення речовин природи відповідно до потреб людей, створює матеріальні та духовні блага і визначає зростання продуктивності праці.

Виробничі ресурси, будучи факторами виробництва, якраз і є основними елементами продуктивних сил. Являючись системою живої та уречевленої праці, яка функціонує в поєднанні з силами та ресурсами природи, вони виступають як основа суспільного виробництва, його провідна роль. Водночас "продуктивні сили не є простим набором елементів – вони повинні розглядатися як цілісна система з органічною єдністю, взаємозв'язком і взаємодією її елементів" [18, с. 115]. Оскільки виробничі ресурси є цими елементами, то й їх можна й доцільно розглядати як цілісну систему зі своїм комплексом взаємозв'язків і взаємодій при вивченні їх впливу на кінцевий результат аграрного виробництва. Тобто, для забезпечення виробництва аграрної продукції виробничі ресурси повинні знаходитись в органічній єдності.

1.2. Структурна характеристика потенціалу підприємствах

Сучасна теорія ресурсного потенціалу виділяє п'ять основних видів ресурсів: трудові, природні, матеріальні, фінансові та інформаційні. Два останніх, при всій їх значимості, належить все ж вважати допоміжними, такими, що беруть участь у створенні продукції не безпосередньо, а через ефективність використання землі, живої та уречевленої праці. Тому ресурсним потенціалом сільськогосподарського виробництва правильно б вважати класичну тріаду – органічну єдність землі, праці та виробничих засобів [28, с. 45].

Виходячи з ресурсного підходу, складовими виробничого потенціалу сільського господарства є земля, трудові ресурси, основні виробничі й оборотні засоби. У своїй сукупності вони становлять аграрний ресурсний потенціал сільськогосподарського підприємства. Тут, у першу чергу, відіграє роль їх загальна кількість у натуральній формі. Не маючи необхідних будівель, ефективної техніки та обладнання, добрив, необхідного поголів'я тварин і кормів для їх утримання, необхідної кількості трудових ресурсів, підприємство не матиме не лише інвестицій, але й можливостей для виробничої діяльності. Отже, кількість виробничих ресурсів і структура ресурсного потенціалу – чинники, під впливом яких формуються результати господарської діяльності. Щоб виявити їх вплив, необхідно проаналізувати економічну ефективність використання сукупного потенціалу, а також окремих складових елементів. Це допоможе виявити причини відхилень, недоліків, знайти резерви поліпшення використання землі, трудових ресурсів, матеріально-технічних засобів, розробити певні пропозиції [13, с. 58].

Економічний аналіз виробничих ресурсів розпочинають з ефективності використання землі, оскільки від підвищення її родючості й врожайності всіх сільськогосподарських культур залежить економічна ефективність будь якого аграрного підприємства.

Як засіб виробництва у сільському господарстві, земля має певні особливості. Вона є предметом природи і лише в процесі виробничої діяльності стає засобом виробництва, тоді, як інші засоби виробництва є результатом людської праці. Обмеженість розмірів землі, неможливість її переміщення у просторі, заміни іншими засобами виробництва вимагає особливого підходу до організації території, її землевпорядкування, оптимального розподілу між галузями господарства України, охорони від руйнівних сил природи, максимального збереження для сільськогосподарського виробництва [6, с. 18].

Земля вважається найціннішим природним ресурсом України – це унікальні чорноземи. В Україні зосереджено 8,4 % світових запасів чорноземів, які є національним надбанням. Проте сучасне використання земельних ресурсів призвело до порушення науково обґрунтованих систем ведення землеробства. Стан, в якому нині знаходяться сільськогосподарські угіддя, незадовільний – від чого природна родючість ґрунтів знижується. Високий рівень розораності земель, виснажливе використання земельних ресурсів внаслідок укладення (в переважній більшості) короткострокових договорів земельних часток не сприяє підвищенню родючості ґрунтів та їх охорони. Безгосподарне ставлення до землі проявляється і в розвитку ерозійних процесів: уже нині 32,8 % орних земель України зазнали водної, а 54,2 % – вітрової ерозії. Особливо страждають від ерозії схилі ділянки, на яких нині розташовано понад 1/3 ріллі [22, с. 77].

Земельний фонд охоплює собою всю територію України, незалежно від її призначення та господарського використання: чим вища структура земельного фонду, тим менше землі потрібно для обробітку. В процесі економічного розвитку країни відбуваються суттєві зміни в структурі земельного фонду: скорочується площа сільськогосподарських угідь і збільшується площа лісів, земель під водою, забудовою та малопродуктивних земель [27, с. 78].

Земельні ресурси – це площа земельного фонду, яка залучається до процесу суспільного виробництва. Земля не є продуктом людської праці й на відміну від інших засобів виробництва, не зношується і не вибиває з виробничого процесу, а, навпаки, при кращому використанні стає більш

родючою. Родючість – найважливіша властивість землі, це обумовлює рівень урожайності сільськогосподарських культур: завдяки родючості земля має ту особливість, через яку її вважають продуктивною силою (рис. 1.4.) [44, с. 125].

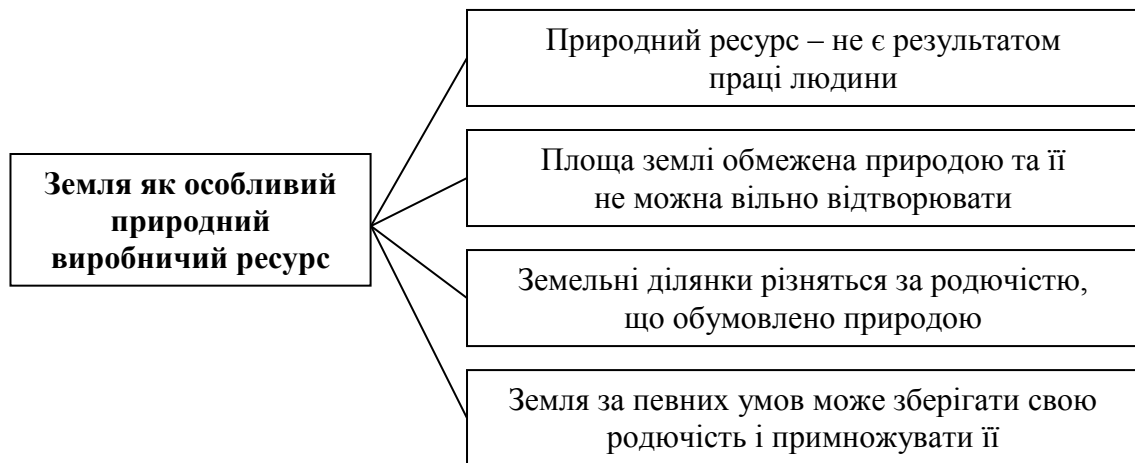

Рис. 1.4. Земля як особливий засіб виробництва

Розглядаючи родючість ґрунту як економічну категорію, слід відзначити поняття “продуктивна сила землі” і “продуктивна сила ґрунту”. Перше відповідає природній родючості ґрунту і характеризується його структурою і запасом поживних речовин, вологістю та іншими фізико-хімічними властивостями, друге відображає економічну родючість, тобто ту, яка є результатом сукупної дії природи й суспільної праці і характеризується врожайністю сільськогосподарських культур у натуральному виразі, затратами на одиницю продукції і виходом валової продукції [33, с. 68].

Систематичне підвищення родючості ґрунту – основна умова високої продуктивності землеробства. Тому всі найновіші досягнення ґрунтознавства, агрохімії, агротехніки, меліорації земель, рослинництва повинні бути спрямовані на розробку науково-обґрунтованих ґрунтовідновлюваних, екологічно стійких, зональних і внутрішньозональних систем ведення землеробства, які б забезпечували систематичне підвищення родючості ґрунтів [76, с. 9].

Рівень використання землі характеризується низкою показників:

виробництво валової продукції сільського господарства з розрахунку на одиницю земельної площі, в тому числі окремо валової продукції рослинництва і тваринництва; урожайність окремих сільськогосподарських культур з одиниці посівної площі; вихід окремих видів продукції тваринництва й птахівництва з розрахунку на одиницю відповідної земельної (посівної) площі в цілому по сільському господарству, окремій його галузі, виду продукції [26, с. 19].

Ефективно використовувати землю в сільському господарстві означає одержувати максимальну кількість сільськогосподарської продукції з одиниці площі з мінімальними витратами.

Для підвищення економічної ефективності земель України найважливішим завданням є бездефіцитний, а в перспективі – позитивний баланс гумусу в ґрунті, що забезпечить збереження і поліпшення фізичних, фізико-хімічних та агрохімічних його властивостей [19, с. 135].

Продуктивність наших земель порівняно з розвинутими країнами залишається низькою, що безпосередньо відбивається на продовольчій безпеці. Виснажується земля, повільно знижується віддача гектара, зношуються основні фонди, катастрофічно старіє техніка, втрачається генетичний потенціал у рослинництві й тваринництві, з'являється ресурсна та фінансова незбалансованість. Якщо 10-12 років тому ставилося завдання про стабілізацію і накопичення гумусу в ґрунті, то нині питання з питань – уповільнити темпи зниження вмісту гумусу, чим у цілому підвищувати продуктивність ланів.

Основною складовою ресурсного потенціалу сільського господарства є населення і його трудові ресурси. Трудові ресурси – основа розвитку продуктивних сил суспільства, оскільки вони є виробниками матеріальних благ, а матеріальні ресурси створюють базу для виробництва матеріальних благ.

Трудові ресурси – складна соціально-економічна категорія, соціальну суть якої становлять люди, а економічну – їх робочий час, який можна використати в суспільно корисній праці [41, с. 20].

Процес взаємодії людини відбувається через її працю, з допомогою якої людина і використовує природні багатства для виробництва матеріальних благ.

Праця як цілеспрямована діяльність людей, яка забезпечує виробництво матеріальних благ, відбувається через людей. Трудові ресурси – це частина населення країни, яка має необхідні фізичні й духовні здібності, професійні знання і трудові навички для роботи в господарському комплексі. Від кількості трудових ресурсів, їх розміщення по території, статевого і вікового складу залежить рівень їх працевзабезпечення [75, с. 73].

Трудові ресурси сільського господарства – це працездатне населення, яке зайняте в сільськогосподарському виробництві. Вони включають: чоловіків віком від 16 до 60 років та жінок віком від 16 до 55 років. Крім даної категорії населення у виконанні сільськогосподарських робіт беруть участь підлітки від 12 до 16 років та особи пенсійного віку, які вступили у відповідні договірні відносини з підприємствами [58, с. 144].

Поняття "трудові ресурси" більш широке і багатогранне порівняно з поняттям "робоча сила". Останнє визначається здатністю людей до праці і реалізується в процесі виробництва. Носієм робочої сили є людина, тому робоча сила існує на всіх етапах розвитку суспільного виробництва і невіддільна від її власника – людини. Відтворення робочої сили складається з суми життєвих благ, необхідних для підтримання життя окремих індивідуумів і членів їхніх сімей, витрат на їх освіту й підготовку. Робоча сила, таким чином, відображає економічний зміст трудових ресурсів [38, с. 44].

У зв'язку з погіршенням демографічної ситуації, постійно зменшується кількість населення, зайнятого у сільському господарстві. Зростання питомої ваги престарілого населення і зменшення його в молодому віці – досить негативне явище в демографічній ситуації сільського населення, оскільки одним працездатним доводиться утримувати все більше й більше непрацездатних, а це вимагає постійного підвищення продуктивності його праці, стабільного нарощування виробництва продукції землеробства і тваринництва [34, с. 13].

Продуктивність праці формується під впливом багатьох факторів, і її підвищення не може забезпечуватись автоматично. Це відбувається за рахунок

якості й кількості праці, її інтенсивності, продуктивних сил тощо. Особливістю факторів є те, що вони безпосередньо пов'язані з трудовою діяльністю людей і безпосередньо впливаючи на результати праці, визначають рівень їх ефективності.

Мірилом продуктивності праці є продукція (в натуральному і вартісному виразах) і робочий час, який витрачено на її виробництво. Узагальнюючим показником продуктивності праці є вихід валової продукції в грошовому виразі в розрахунку на середньорічного працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві [49, с. 148].

Використання трудових ресурсів у сільському господарстві має специфічні особливості, пов'язані з технологією і умовами виробництва, рівнем його технічної оснащеності та економічною необхідністю ведення особистого підсобного господарства працівниками сільськогосподарських підприємств. Важливою особливістю є сезонний характер використання трудових ресурсів. У сільському господарстві період виробництва і робочий період не співпадають, що зумовлює нерівномірне використання трудових ресурсів протягом року. Це стосується насамперед рослинництва, де потреба в робочій силі значно збільшується в окремі періоди виробництва сільськогосподарських робіт, особливо під час збирання врожаю. В тваринництві трудові ресурси використовуються протягом року більш рівномірно. Продукцію одержують раз на рік або досить нерегулярно, в той час як затрати праці відбуваються, зазвичай, постійно, особливо в тваринницьких галузях.

Серед таких взаємопов'язаних ресурсів сільськогосподарського виробництва, як земельні, трудові й фондові (основні та оборотні), творча функція властива лише живій праці. Саме вона, створюючи нову вартість, є єдиним джерелом одержання національного доходу – цього найважливішого показника розвитку країни, що визначає рівень матеріального забезпечення людей та розширеного відтворення. Водночас від ступеня використання фондів значною мірою залежить ефективність виробництва в цілому. Термін «фонди» походить від латині і дослівно означає «основа». Це дійсно основа

продуктивної діяльності підприємства, так як виробниче підприємство не може діяти, не маючи засобів виробництва. В процесі виробництва здійснюється об'єднання робочої сили і засобів виробництва. Засоби виробництва складаються із засобів праці та предметів праці. У вартісному виразі вони становлять виробничі фонди (засоби) підприємства, які поділяються на основні та оборотні (рис. 1.5) [22, с. 77].

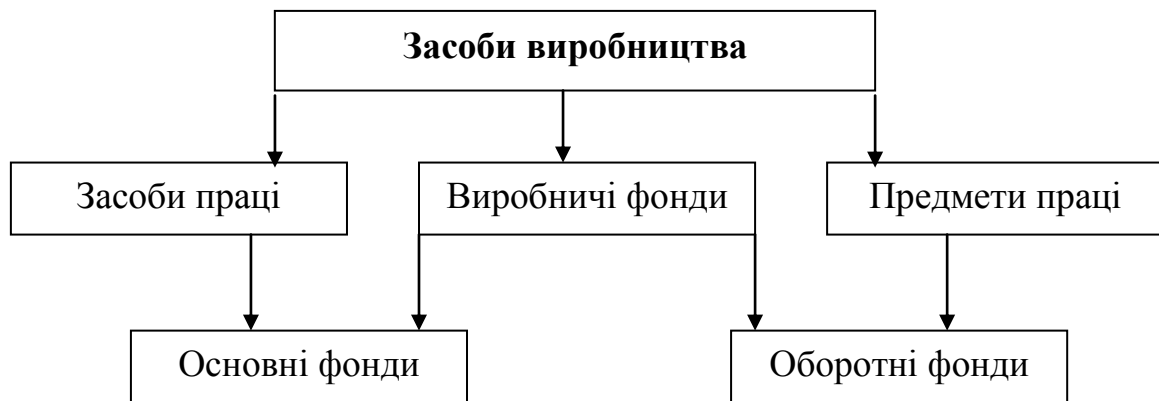

Рис. 1.5. Склад і взаємозв'язок засобів виробництва та виробничих фондів

У сільському господарстві використовуються засоби виробництва, які за характером і тривалістю участі у виробничому процесі поділяються й обліковуються в натуральному виразі як основні та оборотні. Перш з них беруть участь у процесі виробництва протягом багатьох циклів, зберігаючи при цьому свою натуральну форму, і поступово, в міру зношення, переносять свою вартість на вироблену продукцію. До них належать: будівлі та споруди; машини й обладнання, в тому числі силові машини та обладнання, з них трактори; робочі машини й обладнання, комбайни, інші машини і знаряддя; вимірювальні прилади й обладнання; транспортні засоби; виробничий і господарський інвентар; робоча і продуктивна худоба; багаторічні насадження. До оборотних засобів за натурально-речовим складом відносять насіння, корми, пально-мастильні матеріали, мінеральні добрива, запасні частини та інші матеріали, молодняк тварин і тварини на відгодівлі та ін.. Вони одноразово

беруть участь у виробничому циклі, тобто повністю переносять свою вартість на вартість виробленої продукції [15].

Основні фонди являють собою економічну форму сукупності матеріально-речових цінностей, що діють протягом тривалого періоду. Характеризуючи рівень розвитку продуктивних сил, слід сказати: вони є матеріальною основою організаційно-технологічних процесів, створення матеріально-технічної бази та підвищення продуктивності праці й взагалі ефективності сільськогосподарського виробництва. Основні фонди за характером участі у виробництві поділяють на виробничі і невиробничі. До перших належать засоби, що безпосередньо пов'язані з виробництвом, переробкою і реалізацією продукції, а до других – засоби, які безпосередньої участі у виробництві не беруть (об'єкти житлово-комунального господарства, школи, лікарні, дитячі заклади тощо) [17, с. 29].

Основні виробничі фонди – це засоби праці, які беруть участь у процесі виробництва протягом тривалого періоду, при цьому не змінюють своєї натурально-речової форми і поступово частинами переносять свою вартість на вартість виготовленої продукції, основні невиробничі фонди не беруть безпосередньо участі в процесі виробництва [18, с. 202].

При визначенні ефективності використання основних виробничих засобів здебільшого користуються тільки частиною їх, які належать до визначальних, тобто головних показників, утворюючи відповідну систему натуральних і вартісних показників. До них відносять обсяг виробленої продукції в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь і орних земель, її вихід на 100 або 1000 грн. вартості основних виробничих фондів. Цей показник характеризує фондвіддачу, хоч він і визначається за первинною балансовою, а не залишковою вартістю основних фондів.

Функціонування основних фондів і висока економічна ефективність їх використання неможливі без оборотних. За своїм економічним змістом вони являють собою форму руху тієї частини авансових коштів у сфері виробництва, яка спрямовується на відтворення і використання предметів праці. На відміну

від основних засобів, частина фондів повністю споживається виробництвом у процесі одного обігу і переносить свою вартість на заново створений продукт. До її складу входять також вартість засобів на відтворення робочої сили, тобто фонд оплати праці, оскільки він разом із матеріальними затратами – частина незавершеного виробництва [19, с. 135].

Для здійснення виробничих процесів у господарствах необхідні певні суми оборотних фондів і фондів обігу. Для того, щоб забезпечити виробничі процеси, господарства змушені купувати сортове насіння і посадковий матеріал, мінеральні добрива, хімічні меліоранти, гербіциди і пестициди, комбікорми, фуражне зерно, мікробіологічні добавки, паливно-мастильні та інші матеріали, а також електроенергію.

Склад оборотних фондів і їх засобів у різних господарствах і сільськогосподарських підприємствах обумовлюється значною мірою специфікою і спеціалізацією сільськогосподарського виробництва, яка полягає в участі у кругообігу значної кількості предметів праці біологічного походження, сезонності їх використання та інших.

У складі оборотних фондів виділяються дві великих групи: нормовані і ненормовані оборотні кошти. Нормовані у свою чергу включають виробничі запаси й незавершене виробництво. Нормальна виробнича діяльність господарств може здійснюватися лише в умовах створення необхідних розмірів різних видів оборотних засобів, які б відповідали потребам сільськогосподарського виробництва. Якщо, наприклад господарство сформувало стадо молодняку і дорослих тварин на відгодівлі, але не забезпечило його кормами відповідної кількості та якості або створило необхідний насінницький фонд, а не заготовило необхідну кількість пального і мастильних матеріалів, то це може призвести до дезорганізації виробництва. В цьому випадку важливе значення має визначення потреби оборотних засобів і їх раціональних запасів.

Сезонний характер сільськогосподарського виробництва в господарствах вимагає створення сезонних запасів на період ремонту техніки, проведення

посівних і збиральних робіт і т.д. В ці періоди господарства змушені використовувати банківські кредити і запаси власних оборотних коштів, що зумовлює їх поділ на позичкові і власні.

Крім предметів праці до складу оборотних засобів включається частина засобів праці – малоцінний інвентар і предмети, які швидко зношуються.

За характером використання оборотні засоби поділяються на засоби виробництва, які споживаються безперервно (корми, паливо) і вступаючи у виробництво час від часу (насіння, добрива), а за технологічною характеристикою – на предмети праці промислового виробництва і предмети праці власного виробництва.

Оборотні фонди беруть участь у всіх галузях сільськогосподарського виробництва. Матеріальні оборотні фонди рослинництва складаються в основному, із предметів, частина яких повністю використовується тільки в землеробстві (насіння, мінеральні й органічні добрива, засоби захисту рослин та інші), а частина – в інших галузях (пальне, мастила, запасні частини, тара, дрібний інвентар, предмети, що швидко зношуються, та інші матеріали). Оборотні фонди тваринництва являють собою молодняк тварин і дорослу худобу на відгодівлі, які формуються за рахунок внутрішнього обороту стада і його закупки, комбікормів, мікробіологічних добавок, дрібного інвентаря та інших.

Оборотні фонди мають грошову і натуральну форму. Остання виступає у вигляді насіння, кормів, мінеральних добрив, хімічних меліорантів, пестицидів, гербіцидів, запас запасних частин, пального. Мастильних та інших матеріалів, малоцінного інвентарю тощо. Їх просте і розширене відтворення як у сільському господарстві, так і в промисловості [33, с. 68].

Таким чином, господарська діяльність сільськогосподарських підприємств різних видів і форм власності здійснюється на основі залучення у виробничий процес різних видів ресурсів – земельних, трудових, матеріально-технічних (основних фондів і матеріальних засобів). У своїй сукупності вони

становлять аграрний ресурсний потенціал сільськогосподарського підприємства.

Якщо сільськогосподарське виробництво розглядати як відносно відокремлену складно-організаційну систему, то при оцінці його ефективності необхідно враховувати двоякість визначення можливостей задовольнити потреби населення у випуску власної продукції: з одного боку, тими ресурсами, які є в розпорядженні системного об'єкта (регіону, підприємства), з іншого – рівнем їх ефективного розподілу та раціонального використання протягом виробничого циклу. Отже, при заданому обсягу ресурсів ступінь задоволення потреб у виробництві власної продукції визначатиметься ефективністю (віддачею) цих ресурсів.

Особливості розвитку сільського господарства в ринкових умовах висувають низьку нових вимог до створення організаційних форм виробництва за принципами цільового управління, спрямованого не на максимізацію випуску проміжної продукції, а на досягнення стійких кінцевих результатів – задоволення потреб суспільства в сільськогосподарських продуктах.

Таким чином, паливо, енергія, первинна сировина і матеріали, виробничі послуги – це проміжні продукти виробництва, розподіл і використання яких характеризуються складними взаємодіями галузей. Через нерівномірність інтенсивності їх використання виникли різні співвідношення між проміжними та кінцевими продуктами, одночасно зламани два принципи збалансованого, пропорційного виробництва: одержання максимуму кінцевої продукції на одиницю проміжного продукту, перерозподіл навантаження між галузями народного господарства і в більшій мірі усередині галузей агровиробництва через кількісну зміну потоків предметів праці [42, с. 61].

Отже, під виробничими ресурсами сільськогосподарських підприємств у даний час слід розуміти матеріальні, фінансові та трудові ресурси, які за умови їх ефективного розподілу й раціонального використання протягом виробничого циклу, надають здатність підприємству задовольнити потреби населення у випуску власної продукції. Отже, при заданому обсязі ресурсів рівень

задоволення потреб у виробництві власної продукції визначатиметься ефективністю (віддачею) цих ресурсів.

1.3. Обґрунтування ресурсного потенціалу підприємств

Обґрунтовуючи сукупну збалансованість ресурсів у якості критерію ефективності функціонування підприємств, необхідно проаналізувати і дати характеристику такому, невіддільно зв'язаному з ресурсним потенціалом поняттю, як процес концентрації. Процес концентрації – самостійна економічна категорія, але є більш вузьким поняттям ніж сукупний ресурсний потенціал. Концентрація характеризує, у першу чергу, розмір підприємства. Але зведення концентрації виробництва до проблеми укрупнення розміру підприємства, означає перекинування її сутності. Розмір підприємства – кількісна характеристика концентрації виробництва, що має якісну визначеність; вона виражає виробничі відносини між суспільством і колективом із приводу нагромадження частини доданого продукту. У цьому змісті концентрація виробництва виявляється як концентрація факторів виробництва, що за своєю сутністю тотожна нагромадженню.

Концентрація факторів виробництва зв'язана з поділом праці, спеціалізацією виробництва, що підсилює якісні зрушення в органічній будівлі виробництва, у структурі нагромадження, змінює співвідношення між масою уречевленої і живої праці у виробництві матеріальних благ. Однак у сучасних умовах роздробленості економіки, зруйнованих міжгосподарських зв'язків відбувається повсюдне зниження результативності процесу поділу праці. Середній коефіцієнт внутрішньогосподарської спеціалізації в кращих господарствах по використанню ресурсного потенціалу перевищує рівень 3, що свідчить про вкрай низьку спеціалізацію підприємств.

Кількісна і якісна сторони концентрації виробництва охоплюють, відповідно, виробничі відносини і виробничі сили. Саме з цих позицій ми вважаємо за необхідне підходити до дослідження не тільки ресурсного

потенціалу, але і до поняття концентрація виробництва. Аналізуючи нижче концентрацію в системі суспільного способу виробництва і більш докладно характеризуючи окремі сторони виробничих відносин концентрації, ми маємо на меті виявити залежність розміру сільськогосподарських підприємств від рівня використання сукупного ресурсного потенціалу і його збалансованих структуроутворюючих елементів.

В аналізі поняття концентрація виробництва можна виділити три найважливіших моменти і сторони - це матеріальний процес концентрації виробництва і виникаючі в ньому між його учасниками виробничі відносини: організаційно-економічні і соціально-економічні. Вони присутні в тій чи іншій конкретній формі в кожному явищі концентрації виробництва одночасно, характеризуючи власне його матеріально-речовинну, організаційно-економічну і соціально-економічну сторони; є його внутрішніми, постійними, стійкими властивостями, інакше кажучи, сутнісними моментами категорії концентрації виробництва.

Вихідним моментом концентрації виробництва варто взяти матеріальний процес. Як відомо, класики теорії кооперації розрізняли при розгляді концентрації виробництва з матеріально-речовинної сторони такі поняття, як "концентрація засобів виробництва", "концентрація робочої сили", "концентрація виробництва". Зв'язок між ними такий, що концентрація засобів виробництва на нагромадження чи навіть тотожна йому, і концентрація робочої сили є чинником, що розширює "основу виробництва у великому масштабі", інакше кажучи, що підвищує його розмір. Але процес виробництва в цілому і процес його концентрації існують і можуть існувати лише усередині і за допомогою визначених суспільних форм. Люди, що є безпосередніми учасниками і виконавцями даного процесу, неминуче вступають між собою у визначені відносини, що і утворюють суспільно-економічні форми процесу виробництва взагалі і його концентрації зокрема.

Організаційно-економічні відносини концентрації виробництва являють собою відносини між учасниками цього процесу з приводу їхнього місця і ролі

в його реалізації. Вони насамперед, утворюють організаційно-правові форми, у яких протікає процес концентрації виробництва: селянське (фермерське) господарство, сільськогосподарські кооперативи, асоціації, акціонерні товариства, колективне господарство, об'єднання, галузь, народне господарство в цілому. Організаційно-правові форми виробництва залежать від рівня розвитку продуктивних сил, що у свою чергу мають саме пряме відношення до формування ресурсного потенціалу.

Соціально-економічні відносини концентрації виробництв виникають між учасниками даного процесу з приводу його цілей, умов і результатів. Вони визначаються пануючими відносинами власності на засоби виробництва і виражають історичну приналежність реальних процесів концентрації виробництва визначеному способу виробництва. Тому соціально-економічні відносини концентрації виробництва виступають у якості однієї з безлічі конкретизації відносин власності у всіляких процесах. Отже, відносини власності входять у сукупність виникаючих у зв'язку з процесом концентрації виробництва відносин, однією з численних форм реалізації.

Соціально-економічні відносини, що виникають у зв'язку з процесом концентрації виробництва, утворюють соціально-економічні форми цього процесу (форми власності).

Діалектика процесу концентрації виробництва і його суспільно-економічних форм така, що жодна зі сторін концентрації не існує без інших. Процес концентрації виробництва протікає завдяки його суспільним формам, що, у свою чергу, утворюють відносини між учасниками цього процесу. Разом з тим, тіснота взаємодії між різними сторонами концентрації виробництва неоднакова.

Наприклад, організаційно-економічні відносини концентрації виробництва ближче зв'язані з процесом концентрації виробництва, ніж соціально-економічні. Проте останні, у відмінності від організаційно-економічних відносин, ближче до пануючих в суспільстві відносин власності. Оскільки процес концентрації виробництва більш мінливий і швидкоплинний, у

порівнянні з відносинами власності, то з цього випливає і неоднаковий характер розвитку організаційно-правових форм і форм власності. Організаційно-правові форми більш гнучко реагують на зміни в процесі концентрації виробництва, а форми власності відносно більш стійкі, але з цього не випливає, що вони зовсім не змінюються в рамках способу виробництва.

Хоча динамізм розвитку організаційно-економічних форм процесу концентрації виробництва неоднаковий, у силу їхньої орієнтації щодо самого процесу, організаційно-правові і соціально-економічні форми роблять один на одного взаємний вплив. З усіх можливі соціально-економічні форми в процесі концентрації виробництва, реально виникають лише ті з них, для яких маються відповідні їм за рівнем розвитку організаційно-правові форми. І навпаки, високорозвинені організаційно-правові форми процесу концентрації виробництва можуть скластися лише при визначених соціально-економічних формах цього процесу.

Проведене економічне дослідження концентрації виробництва, показує, що вона є "стиковою" категорією між продуктивними силами і виробничими відносинами. Якщо продуктивні сили відіграють роль імпульсів для формування ресурсного потенціалу, то сам ресурсний потенціал, що включає в себе (також як і концентрація) матеріальний процес, впливає на організаційно-правові форми (розмір) виробничих відносин концентрації виробництва.

В даний час багато економістів, посилаючись на досвід передових розвинутих держав, одним з найбільш діючих напрямків формування ринкових організаційних структур виділяють приватизацію власності. Тобто, продовжується гостра полеміка у визначенні пріоритету як в організаційно-правових формах (із приводу розміру), так і в соціально-економічних формах (із приводу форми власності).

У цьому зв'язку необхідно підкреслити, що безпосередньо відбиваючи розвиток продуктивних сил суспільства і змінюючись у результаті цього, організаційно-економічні відносини прокладають шлях розвитку всієї системи виробничих відносин. За цією ознакою деякі дослідники показують їх

первинними, а відносини власності - вторинними. Але власність вторинна лише в строго визначеному змісті, тобто в структурі її зв'язку з продуктивними силами. Визначаючи специфіку всієї системи виробничих відносин, вона є "головним" відношенням за своїм значенням. І тому, щоб повніше показати ресурсну збалансованість у якості критерію оптимальних розмірів організаційно-правових форм, взаємодії процесу концентрації виробництва і виникаючих у зв'язку з ним організаційно-економічних відносин і форм, необхідно в першу чергу розглянути, яке місце займають відносини власності.

Щоб додати аналізу цілеспрямований характер, визначимо загальний критерій, що характеризує рівень досконалості відносин власності й утримуючий орієнтир для подальшого їхнього розвитку. Таким загальним критерієм може бути рівень усупільнення засобів виробництва (у даний час цей термін коректується земельними ресурсами). Отже, критерій "ступінь усупільнення" містить у собі два елементи: 1) спосіб об'єднання виробників із засобами виробництва; 2) рівень концентрації засобів виробництва. Відразу ж обговоримо, що термін "усупільнення" розумівся, у недавньому минулому, односторонньо, без першої частини. Другий же елемент даної категорії, характеризуючи насичення і заміщення виробництва ресурсами, у малих організаційно-правових формах виключав з балансу землю.

Названі елементи знаходяться в діалектичній єдності протилежностей. Чим вище рівень централізації і концентрації, тим більш просто забезпечити об'єднання засобів виробництва з безпосередніми виробниками. І навпаки, чим менше підприємство, тим більше можливостей відсторонення працівників від засобів виробництва, але тем краще забезпечити ефект від централізації і концентрації.

Компроміс між двома аспектами критерію усупільнення, що складається в перебуванні оптимальних відносин між ними, забезпечує максимальний соціально-економічний ефект.

Рішення проблеми припускає раціональну організаційно-правову структуру підприємства. Тому слід докорінно змінити організаційно-

економічні внутрівиробничі відносини, поступово підводячи підрозділи до статусу самостійного суб'єкта господарювання при найбільш раціональній і обґрунтованій формі власності. Такі заходи можуть сполучатися як із заходами для зміцнення підприємств, так і з заходами часткової деконцентрації виробництва.

Таким чином, оскільки організаційно-економічні форми концентрації виробництва безпосередньо впливають на продуктивні сили і форми господарювання, то на наш погляд, у першу чергу доцільне визначення правильного сполучення рівня концентрації і деконцентрації.

У цьому питанні важливо підкреслити, що співвідношення цих двох понять не можна установити раз і назавжди. Оптимум, до якого ми прагнемо, - категорія історична. Він не може залишитися незмінним протягом усього періоду революційних перетворень виробничих відносин, а складається під впливом широкої кількості об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх умов розвитку.

Стосовно до сучасного етапу розвитку сільськогосподарського виробництва найбільш прийнятними умовами, що впливають на вибір розмірів виробництва, є група факторів, представлена в табл. 1.3.

Нами окремо від економічних умов, що впливають на розміри виробництва, розглядаються маркетингові умови. Необхідність такого виділення диктується наданою самостійністю організаційно-правовим формам, що у загальному розпаді агропромислового комплексу, повинні знаходити, направляти і пристосовувати своє виробництво до суспільного попиту і вимог ринку з обліком особливостей сучасної конкуренції, підвищення конкурентноздатності товару і максимізації прибутку.

На наш погляд, приведене групування буде частково сприяти розвитку як великих, середніх, так і дрібних виробництв, що у залежності від процесів насичення чи заміщення його ресурсами, безпосередньо впливають на розвиток різноманітних форм господарювання.

Процес насичення являє собою напрямок нових виробничих одиниць на

збільшення, а процес заміщення – заміна старого устаткування чи будь-яких виробничих одиниць на нові. Тому кожний з цих процесів припускає збільшення чи заміну організаційно-правових форм, а виходить, збільшення заміни основних виробничих засобів, робочої сили, землі. Тому у якості критерію ефективності оптимальних розмірів організаційно-правових форм доцільно приймати їхню ресурсну збалансованість.

Таблиця 1.3

Групування умов, що впливають на розміри виробництва

Умови	Фактори, що сприяють укрупненню виробництва	Фактори, що обмежують розміри виробництва
Юридичні	1. Установлення законодавством порядку використання об'єкта (підприємства, землі)	1. Відсутність установлених законодавством порядку використання об'єкта (підприємства, землі)
Економічні	1. Висока розораність земель 2. Концентрація трудових ресурсів 3. Концентрація виробничої бази	1. Незначна розораність земель 2. Розосередження трудових ресурсів по населених пунктах 3. Розосередження виробничої бази
Маркетингові	1. Наявність дорожньої мережі 2. Близькість великого ринку збуту продукції 3. Міжгосподарські зв'язки, кооперація 4. Підвищення кваліфікації кадрів з урахуванням комерційної практики	1. Відсутність дорожньої мережі 2. Відсутність великого ринку збуту продукції 3. Відсутність міжгосподарських зв'язків, кооперації 4. Відсутність професійної підготовки кадрів і підвищення його кваліфікації з урахуванням нових умов
Природні	1. Наявність правового режиму заохочення і відповідальності в природосберегаючих системах об'єкта 2. Великі масиви природних пасовищ і косовиць (заплавні землі) 3. Вирівняний ландшафт місцевості	1. Відсутність правового режиму заохочення і відповідальності в природосберегаючих системах об'єкта 2. Мелкоконтурність природних пасовищ і косовиць 3. Наявність лісових пасовищ

Виходячи з того, що жоден з типів концентрації (насичення і заміщення) не володіє абсолютною економічною перевагою, то при розгляді питання про економічну доцільність тих чи інших організаційних форм, їхніх рівнів, було б невірно залишатися в рамках тільки статистичного аналізу, тут необхідна ще і визначена наукова гіпотеза.

Здійснення концентрації виробництва в кожній з організаційно-правових

форм проходить у два етапи. На першому етапі економічно краща завжди концентрація насичення. Однак, згодом, вона звужує себе, зіштовхуючись з відомими об'єктивними межами насичення організаційно-правових форм додатковими виробничими одиницями, а виходить, і визначеними видами ресурсів. У цьому випадку економічно переважніша стає концентрація заміщення. У складних організаційно-правових формах цей цикл розвитку концентрації виробництва повторюється знову і знову в міру розвитку нової спеціалізації.

У сучасних умовах багатукладної економіки поступово, на правовій і законодавчій основі, розробляється механізм природного переходу однієї організаційно-правової форми в іншу. Зміна будь-якої організаційної форми підприємства є реорганізацією. Досліджуючи найбільш ймовірні варіанти реформування сільськогосподарських підприємств, де були класифіковані основні мотиви реорганізації, необхідно відзначити, що в розширеному аспекті вони містять у собі й умови, що впливають на розміри виробництва. Фактори, що сприяють укрупненню виробництва чи обмежують розміри виробництва, відносяться більше до внутрішньогосподарських відносин, але розглядаючи їх з погляду чи насичення заміщення виробництва ресурсами, вони можуть впливати і на вибір того чи іншого варіанта реорганізації сільськогосподарського підприємства. Тобто, дана модель прийнятна для сільськогосподарських підприємств, що з огляду на ресурсну збалансованість, пішли не перетворення організаційно-правової форми, виділення, поділ чи злиття будь-яких структурних підрозділів.

Висновки до розділу 1

1. “Ресурсний потенціал” – це 1) матеріальна умова для розширеного відтворення; 2) розглядається як з погляду продуктивних сил, так і виробничих відносин; 3) вважається, що збалансованість повинна враховувати не тільки технологію виробництва, але і якісне співвідношення ресурсів, що у свою чергу впливає як на саму технологію, так і на розмір будь-якої організаційно-правової форми.

2. Основними принципами оцінки ресурсного потенціалу є – принцип насичення виробництва ресурсами і принцип заміщення виробництва ресурсами. Загальним критерієм в оптимальному співвідношенні цих принципів виступає збалансованість (пропорційність) основних елементів ресурсного потенціалу між собою.

3. Процес насичення являє собою напрямок нових виробничих одиниць на збільшення, а процес заміщення – заміна старого устаткування чи будь-яких виробничих одиниць на нові. Тому кожний з цих процесів припускає збільшення чи заміну організаційно-правових форм, а виходить, збільшення заміни основних виробничих засобів, робочої сили, землі. Тому у якості критерію ефективності оптимальних розмірів організаційно-правових форм доцільно приймати їхню ресурсну збалансованість.

4. Під виробничими ресурсами сільськогосподарських підприємств у даний час необхідно розуміти матеріальні, фінансові та трудові ресурси, які за умови їх ефективного розподілу та раціонального використання протягом виробничого циклу, надають здатність підприємству задовольнити потреби населення у випуску власної продукції. Виходячи з цього, при заданому обсягу ресурсів ступінь задоволення потреб у виробництві власної продукції визначатиметься ефективністю (віддачею) цих ресурсів.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

2.1. Загальна характеристика досліджуваного підприємства

Сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю “Вікторія-Р” (СТОВ “Вікторія-Р”) створене та діє у відповідності до законодавства України. Власник агрофірми є Олійник Роман Іванович. Агрофірма у своїй діяльності керується чинним законодавством, підзаконними нормативними актами України і статутом.

Юридична адреса агрофірми: Україна, Тернопільська область, Збаразький район, с. Гніздичне.

Головною метою діяльності агрофірми є виробництво продукції рослинництва, тваринництва та птахівництва, їх переробка та реалізація, інші види господарської діяльності, зокрема надання сервісу, здійснення маркетингу, збільшення кількості робочих місць в сфері зайнятості населення.

Предметом діяльності агрофірми є:

- виробництво та реалізація товарної с/г продукції та сировини;
- переробка с/г продукції, як власного виробництва, так і придбаної,
- оптова, роздрібна, комісійна торгівля продовольчими та промисловими товарами власного виробництва, придбаними, фірмова торгівля;
- виробництво будівельних матеріалів, металоконструкцій, столярних, металевих, сантехнічних виробів, виконання будівельних та ремонтно - будівельних робіт;
- виготовлення малогабаритної с/г техніки, інструментів, дрібного інвентаря, предметів побуту;
- розвиток підсобних промислів та виробництво товарів широкого вжитку: виробництво ковбасних, макаронних та хлібобулочних виробів;
- організація фірмових кафе, барів, магазинів, заправок, готелів,

грально-розважальних закладів;

- надання агросервісної, технічної допомоги та посередницьких послуг фізичним та юридичним особам;
- надання технічної допомоги в обробітку землі та збиранню урожаю, а також комунальне - побутових послуг;
- розробка родовищ корисних копалин відкритим способом;
- надання консультацій і організація навчання з агротехнічних, зооветеринарних і економічних питань;
- постачання технологічних ліній з переробки с/г і промислової продукції, засобів малої механізації, запасних частин до с/г і промислової техніки;
- постачання і реалізація, промислового с/г інвентаря, інструментів;
- надання транспортних послуг;
- постачання та реалізація нафтопродуктів;
- постачання та реалізація гербіцидів, мінеральних добрив, насіння, племінної та робочої худоби, птиці, комбікормів, ветеринарних препаратів, зоотехнічних засобів та інших товарне – матеріальних цінностей с/г призначення;
- сприяння розвитку соціально - культурних закладів;
- організація цехів по виготовленні товарів легкої промисловості,

Крім зазначеного, агрофірма може займатись іншими, незабороненими законом видами діяльності.

Агрофірма є юридичною особою згідно із законодавством України, має самостійний баланс, власні основні і оборотні кошти, розрахунковий та інші рахунки в установах банків, круглу печатку та кутовий штамп із своїм найменуванням, фірмовий і товарний знак, інші реквізити. Агрофірма набуває статусу юридичної особи з дня її державної реєстрації.

Діяльність агрофірми здійснюється на основі і за рахунок власного та орендованого майна, орендованих майнових та земельних паїв, орендованої землі, що належить громадянам на праві приватної власності.

Трудова діяльність на агрофірмі здійснюється на основі трудових договорів та контрактів згідно діючого трудового законодавства України та цивільно - правових угод.

Агрофірма є власником майна засновника, продукції, виробленої в результаті господарської діяльності, отриманих доходів, а також іншого майна, набутого на підставах незаборонених законодавством.

Джерелами формування майна та коштів агрофірми є: грошові та матеріальні внески засновника; прибутки, отримані від реалізації продукції, робіт, послуг, а також інших видів господарської діяльності; кредити банків та інших кредиторів; капітальні вкладення і дотації з бюджету; придбання майна у фізичних і юридичних осіб; добровільних внесків і пожертвувань юридичних і фізичних осіб.

Для забезпечення господарської діяльності агрофірми створюється початковий статутний фонд, за рахунок коштів засновника, який включає вартість майнового паю. Забороняється використовувати для формування статутного фонду бюджетні кошти, кошти, одержані в кредит та під заставу.

Агрофірма має право купувати, брати у користування, в тому числі на умовах оренди майно і землю у підприємств, установ і організацій, фізичних осіб.

Агрофірма має право продавати, передавати безкоштовно, обмінювати, передавати в оренду юридичним і фізичним особам засоби виробництва та інші матеріальні цінності, використовувати і відчужувати їх іншим способом якщо це не суперечить чинному законодавству України та цьому статуту.

У своїй діяльності Агрофірма використовує землі, які складаються з земель власника, а також орендованих земель фізичних та юридичних осіб. Орендну плату за використання земель агрофірма здійснює відповідно умов договорів оренди. Агрофірма здійснює комплекс заходів з охорони земель, передбачених земельним законодавством України. Землі, що повертаються орендодавцеві, повинні бути в належному стані.

Агрофірма діє на умовах самокупності і самофінансування. Всі

витрати агрофірма покриває за рахунок власних доходів, розпоряджається продукцією і прибутком, який залишається після сплати податків та інших обов'язкових платежів.

Агрофірма самостійно визначає напрями своєї діяльності спеціалізацію, організовує виробництво с/г продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд підбирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, в тому числі зовнішньо - економічні. Вона може разом з основною метою діяльності займатися будь-яким іншим видом діяльності, незабороненим законодавством України.

Керівництво агрофірмою здійснює власник агрофірми, який самостійно вирішує всі питання виробничо-господарської діяльності та соціального розвитку, керуючись у своїй діяльності статутом, законами та іншими нормативними актами України.

Власник організовує роботу агрофірми, представляє її у всіх установах, організаціях, підприємствах в т.ч. за кордоном, розпоряджається майном та коштами, укладає договори.

Власник здійснює прийом на роботу і звільнення працівників агрофірми та накладає стягнення відповідно до чинного законодавства, представляє агрофірму в суді, арбітражному суді.

Власник затверджує зміни та доповнення до статуту "Правила внутрішнього розпорядку", "Положення про оплату праці та преміювання".

У випадках необхідності (відпустки, відрядження, хвороби та інше) в праві приймати рішення про делегування своїх окремих уповноважень іншим особам оформлюючи це відповідним письмовим розпорядженням.

За рішенням власника агрофірми для управління агрофірмою може найматися директор (менеджер, керівник, голова тощо), який виконує функції управління агрофірмою відповідно до статуту та є підзвітний у своїй діяльності власнику агрофірми. Директор агрофірми, що призначається власником, має всі права, передбачені статутом, за винятком: визначення основних напрямків діяльності агрофірми; затвердження статуту; внесення

змін та доповнень до нього; затвердження правил внутрішнього трудового розпорядку; призначення (прийняття по контракту) головного бухгалтера.

Підприємство зобов'язується дбати про створення сприятливих умов праці для своїх працівників, гарантує створення безпечних умов праці у всіх виробничих підрозділах, дотримання вимог трудового законодавства, законодавства по охороні праці, виробничої санітарії та соціальні гарантії. Питання прийняття і звільнення з роботи працівників підприємства відноситься до компетенції власника підприємства (директора). Підставою для прийняття на роботу є трудовий договір (контракт), який оформляється письмовим наказом (розпорядженням). При укладенні трудового договору може встановлюватись випробувальний строк у відповідності з вимогами трудового законодавства.

Оплата праці працівників підприємства проводиться у грошовому виразі. За згодою працівника оплата праці може проводитись у натуральному виразі. Трудові відносини працівників підприємства регламентуються Правилами внутрішнього трудового розпорядку та посадовими інструкціями. Підприємство гарантує всім категоріям працівників дотримання соціальних виплат та пільг, передбачених діючим законодавством України.

2.2. Аналіз потенціалу підприємства

Метою діагностики зовнішнього середовища підприємства є виявлення загроз (факторів несприятливого впливу) і можливостей (факторів сприятливого впливу) для підприємства.

Аналіз макросередовища підприємства передбачає вивчення й оцінювання таких факторів: економічних, політичних, правових, демографічних, науково-технічних, природних і соціально-культурних.

Основою аналізу служить інформація, що міститься в періодичній пресі: газетах і журналах, а також у різноманітних інформаційних інтернет-виданнях, статистичних збірниках України.

Таблиця 2.1

Аналіз впливу факторів макросередовища у СТОВ "Вікторія-Р"

Група факторів	Фактор	Прояв впливу фактора (зміна фактора, стан)	Характер* впливу фактора на підприємство (+,-)	Оцінка** ступеня впливу факторів на підприємство, у балах
1	2	3	4	5
Економічні	➤ Рівень платоспроможного попиту	Скорочення купівельної спроможності	«-»	2
	➤ Інфляційні процеси	Знецінення грошових ресурсів	«-»	1
	➤ Податкова система	оплата різних податків Великий, немає	«-»	1
	➤ Рівень безробіття	необхідності покращувати умови праці	«+»	2
Політичні	➤ Політична стабільність	Політична нестабільність	«+»	1
Правові	➤ Законодавча база для регулювання підприємницької діяльності	Недоліки законодавства в цілому негативно впливають на функціонування галузі	«-»	1
Демографічні	➤ Наявна та потенційна кількість робочої сили	Можливість вибору та поповнення персоналу висококваліфікованою та невибагливою робочою силою	«+»	2
Науково-технічні	➤ Темпи НТП	В галузі не відбувається технічної революції. Немає потреби в інвестиціях	«+»	1
	➤ Рівень асигнувань на НДПКР	Відсутність перспективи появи якісно нового обладнання	«+»	1
	➤ Скорочення «життєвого циклу» технологій	Немає необхідності створення системи швидкого реагування на зміни в технології та стандартах продукції	«+»	1
	➤ Питома вага наукомістких виробництв та продукції		«+»	1
Природні	➤ Структура та наявність національних ресурсів	Весь асортимент сировини постачається від національних виробників Вітчизняна сировина наявна в достатку	«+»	3
	➤ Доступність сировини	Погіршення сировини	«+»	3
	➤ Забруднення		«-»	2

Методологія SWOT-аналізу припускає проведення аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства в два етапи:

1 етап. Виявлення можливостей і загроз у зовнішньому середовищі, а також сильних і слабких сторін підприємства. Для цього студенту необхідно провести аналіз середовища підприємства в такій послідовності:

- аналіз макросередовища підприємства;
- аналіз безпосереднього оточення підприємства;
- аналіз внутрішнього середовища підприємства;

2 етап. Встановлення ланцюжків взаємозв'язку між можливостями та загрозами - з одного боку, сильними та слабкими сторонами підприємства - з іншого:

- складання матриці SWOT.

Відповідно до проведеного аналізу, більшість факторів впливають на підприємство позитивно. Щодо фактора „політична нестабільність”, то попит на продукти харчування, а саме м'ясо-молочні вироби, завжди зростає при загрозі внутрішніх конфліктів.

Використовуючи дані аналізу макросередовища формуємо таблицю з перерахунком можливостей та загроз підприємства (табл. 2.2).

Для кожної пари можливостей і загроз визначаються імовірності P_{mi} та P_{zi} таким чином, щоб дотримувалася умова $P_{mi} + P_{zi} = 1$.

Загальна оцінка можливостей (М) і загроз (З) розраховується за формулами:

$$M = \sum M_i \cdot P_i \quad \text{та} \quad Z = \sum Z_i \cdot P_i, \quad i = 1, 2, \dots, n$$

Оцінка зовнішніх можливостей і загроз СТОВ “Вікторія-Р”

Зовнішні можливості				Зовнішні загрози			
Фактори	M_i	P_{mi}	$M_i * P_{mi}$	Фактори	Z_i	P_{zi}	$Z_i * P_{zi}$
Зростання грошових доходів населення	10	0,3	3,0	Зменшення грошових доходів населення	10	0,7	7,0
Вихід на нові ринки збуту	8	0,6	4,8	Скорочення ринків	8	0,4	3,2
Поява нових технологій в швейній галузі	4	0,1	0,4	Відсутність нових технологій	4	0,9	3,6
Зниження торговельних бар'єрів	3	0,2	0,6	Збільшення торговельних бар'єрів	3	0,8	2,4
Ослаблення позицій фірм-конкурентів	6	0,5	3,0	Посилення позицій конкурентів	6	0,5	3,0
Зниження податкового тиску	8	0,1	0,8	Зростання податкового тиску	8	0,9	7,2
Розвиток сировинного ринку	7	0,8	5,6	Занепад сировинного ринку	7	0,2	1,4
Разом:	46	-	18,2	Разом:	46	-	28,8

Як видно з таблиці 2, зовнішні можливості (18,2 балів) СТОВ “Вікторія-Р” оцінюються набагато нижче, ніж загрози (26 балів). Це означає, що компанія буде позиціонуватися у нижній половині матриці SWOT –аналізу.

Для того, щоб однозначно визначити рекомендовану стратегію, необхідно буде ще провести аналіз сильних і слабких сторін компанії. Проводимо аналіз основних потенційних вигод і загроз (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Перелік можливостей і загроз макросередовища для СТОВ “Вікторія-Р”

Фактори макросередовища	Оцінка ступеня впливу фактора на підприємство в балах	Можливі варіанти відповідних дій підприємства
Можливості 1. Зростання покупної спроможності	1	Виробництво нових видів продукції, що містять дорожчі інгредієнти і містять більшу частку прибутку в ціні
2. Зменшення податкового тиску	3	Можливість зменшення ціни, або отримання додаткового прибутку
3. Розвиток ринку	1	Можливість отримання дешевшої сировини, заміни постачальників
4. Ослаблення позицій фірм конкурентів	2	Можливість завоювати додаткову частку ринку
Загрози 1. Збільшення торговельних бар'єрів	1	Отримання ліцензій, дозволів
2. Зростання податкового тиску	3	Покриття прибутку
3. Посилення позицій конкурентів	2	Пошук можливостей технічного переоснащення, розробка нових видів продукції
4. Вступ у ЕС	3	Пошук можливостей технічного переоснащення, розробка нових видів продукції
5. Зростання цін на пальне	3	Пошук можливостей технічного переоснащення, розробка нових видів продукції

Отже, основними можливостями є: зростання покупної спроможності, зменшення податкового тиску, розвиток ринку продукції.

Основними загрозами є: збільшення торговельних бар'єрів, зростання податкового тиску, посилення позицій конкурентів, участь у СОТ, зростання цін на пальне.

Аналіз безпосереднього оточення підприємства передбачає виявлення та аналіз тих факторів зовнішнього середовища, з якими підприємство знаходиться в безпосередній взаємодії. В стратегічному аналізі пріоритетними факторами мікросередовища є: споживачі, конкуренти та постачальники. Якщо

необхідно, вивчають також посередників, закордонних партнерів, ринок робочої сили.

Метою аналізу факторів безпосереднього оточення підприємства є виявлення можливостей і загроз для підприємства в мікросередовищі.

Основними споживачами продукції СТОВ “Вікторія-Р” є населення та приватні підприємства. Зобразимо обсяги реалізації продукції підприємства за допомогою таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Показники реалізації продукції СТОВ “Вікторія-Р”

Види продукції	Реалізація			
	2016 рік		2017 рік	
	Центнерів	Тис. грн.	Центнерів	Тис. грн.
Пшениця	1863	750	1369	610
Ячмінь	1189	490	619	210
Кукурудза	116	50		
Горох	35	20		
Цукрові буряки	2699	360		
Кормові коренеплоди і баштанні кормові рослини	-	30,0		
Інша продукція рослинництва	-	320	-	50
Всього продукція рослинництва	-	2020	-	870
Велика рогата худоба	160	270	140	180
Птиця	40	130		
Молоко	1930	270	1570	215
Яйця курячі, тис. шт..	6	10		
Всього продукція тваринництва	-	680	-	395

Хоча в 2016 році в порівнянні з 2015 роком спостерігалось значне скорочення обсягів виробництва продукції СТОВ “Вікторія-Р”, але як видно з таблиці 4, найбільшим попитом у покупців користуються пшениця та ячмінь, а також молоко.

Оцінку характеристик профілю покупців здійснюємо за допомогою

таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Оцінка характеристик профілю покупців СТОВ “Вікторія-Р”

№ з/п	Параметри профілю покупців	Індикатори	Оцінка в балах		
			1	2	3
1	2	3	4	5	6
1.	Зміна переваг, потреб, смаків покупців	1.1. Ступінь зміни потреб покупців	Відносно постійні		
		1.2. Ступінь зміни смаків покупців стосовно товарів, що входять до номенклатури підприємства		Не дуже змінюються	
2	Прихильність покупців до товарів підприємства	2.1. Частота придбання товарів даного підприємства			Регулярно
		2.2. Частка товарів номенклатури підприємства, що купуються найбільше (встановлюється експертним шляхом на основі розрахунків)	1-30%		
		2.3. Ступінь залежності покупців від продавця (встановлюється експертним шляхом)		Не дуже залежні	
3	Торгова сила покупців	3.1. Рівень інформованості покупців про товар, ціну, режим роботи підприємства			Широке оповіщення
		3.2. Чутливість споживачів до зміни рівня цін на товари підприємства	Дуже чутливі		
		3.3. Ступінь залежності продавця від покупця (встановлюється експертним шляхом)		30-60%	
		3.4. Фінансовий стан покупця		Середній рівень	
		3.5. Чутливість покупців до змін	Дуже чутливі		

Постачальниками нафтопродуктів та мастил, а також запчастин до техніки для СТОВ “Вікторія-Р” є «ПромАвто», ТОВ “Галсервіс”, ПП Колодій, ТОВ «Орант» тощо.

Таблиця 2.6

Оцінювальна шкала постачальників СТОВ «Вікторія-Р»

Показники	«ПромАвто»	ТОВ «Галсервіс»	ПП Колодій	ТОВ «Орант»
Репутація та імідж	Добра репутація, добрий імідж, 2 бали	Добра репутація, добрий імідж, 2 бали	Добра репутація, добрий імідж, 2 бали	Дуже добра репутація, високий імідж, 3 бали
Рівень каналу розподілу	Однорівневий, 3 бали	Однорівневий, 3 бали	Однорівневий, 3 бали	Однорівневий, 3 бали
Доступність територіальна та комунікативна	Підприємства-постачальники розміщені далеко, але існує добрий комунікаційний зв'язок з підприємством, 1 бал	Підприємство-постачальник розміщене недалеко, налагоджений добрий комунікативний зв'язок, 3 бали		
Концентрованість постачальника на роботі	Підприємства-постачальники зацікавлені в довгостроковій роботі з певною кількістю клієнтів, а особливо з підприємством, 2 бали			
Надання гарантій якості товару, що постачається	Підприємство-постачальник надає гарантії якості продукції, що постачаються для підприємства, 2 бали			
Умови постачання та форми розрахунків	Давальницька сировина, розрахунки після виконання замовлення, 3 бали	Ціна в договорі фіксована з 100% попередньою оплатою чи нестала, 2 бали		
Обов'язковість виконання умов постачання	Є окремі, проте незначні порушення умов постачання та графіка завезення товарів, 1 бал	Є окремі, проте незначні порушення умов постачання та графіка завезення товарів 1 бал		

Таблиця 2.7

Показники оцінки постачальників СТОВ «Вікторія-Р»

Показники	«ПромАвто»	ТОВ «Гал-сервіс»	ПП Колодій	ТОВ «Орант»
Індикатори конкурентної сили постачальника, оцінка в балах				
Репутація та імідж	3	2	2	2
Рівень каналу розподілу	3	3	3	3
Доступність територіальна та комунікативна	1	3	3	3
Концентрованість постачальника на роботі	2	2	2	2
Узагальнююча оцінка постачальника, в балах	9	10	10	10
Індикатори діяльності постачальника				
Надання гарантій якості товару, що постачається	2	2	2	2
Умови постачання та форми розрахунків	3	2	2	2
Обов'язковість виконання умов постачання	1	1	1	1
Фінансовий стан постачальника	стійкий	стійкий	стійкий	стійкий
Надання додаткових послуг (види)	немає	немає	немає	немає
Оцінка привабливості постачальника, в балах	3	2,5	2,5	2,5

Існує близько 98 конкурентів, що здійснюють аналогічну діяльність в Збаразькому районі, що і досліджуване підприємство. Усі вони працюють легально, зареєстровані як платники податку, але практично усі збиткові. Основним конкурентом є ТОВ «Збручанка».

Для узагальнення результатів аналізу факторів мікросередовища та їх оцінювання необхідно скласти табл. 2.8.

Оцінювання факторів мікросередовища СТОВ “Вікторія-Р”

Група факторів	Фактори	Прояв (стан фактора)	Характер* впливу фактора на підприємство (+,-)	Оцінка фактора** за ступенем впливу на підприємство у
1	2	3	4	5
Споживачі	1. Стан і тенденції розвитку цільового ринку	Розширюється	+	3
	2. Стан і тенденції попиту на товари підприємства	Зростає попит	+	2
	3. Ступінь мінливості потреб, вимог, смаків покупців	Відносно постійні	+	3
	4. Торгова сила покупців	Невелика	+	2
	5. Ступінь прихильності покупців до товарів підприємства	Середня прихильність	+	2
Постачальники	1. Конкурентна сила постачальників	Середня	-	1
	2. Ступінь привабливості постачальників	Середній	+	2
	3. Доцільність договірної політики	Висока	+	3
Конкуренти	1. Стан конкурентної боротьби в сфері діяльності підприємства	Активна боротьба	-	3
	2. Сила конкурентного тиску	Значна	-	3
	3. Число активних конкурентів	Велике	-	3

Як підсумок у таблиці 2.9 відображено перелік можливостей і загроз безпосереднього оточення СТОВ “Вікторія-Р”

Перелік можливостей і загроз безпосереднього оточення СТОВ “Вікторія-Р”

Фактори	Оцінка ступеня впливу фактора на п-во в балах	Можливі варіанти відповідних дій підприємства
Можливості		
1. Можливість вертикальної інтеграції	3	Розробка і реалізація по власній збутовій мережі нових продуктів
2. Статичність конкурентного середовища	2	Посилення залежності споживачів від підприємства
3. Послаблення позицій постачальників	2	Можливість закупок в інших зацікавлених постачальників
4. Можливості розширення виробництва, збуту	3	Розширення номенклатури
Загрози		
1. Посилення конкурентного тиску	3	Пониження цін, покращення сервісу
2. Скорочення доходів споживачів	1	Скорочення збуту другорядних товарів
Сповільнення зростання ринку товарів номенклатури підприємства	3	Посилення уваги на зайнятий сегмент

2.3 Аналіз ефективності діяльності підприємства

Для проведення якісного аналізу руху кадрів подамо характеристику руху кадрів СТОВ “Вікторія-Р”, яка представлена в таблиці 2.10. Розглядаючи управління людськими ресурсами, можна виділити їх загальні риси:

- сставлення до людського фактора як до джерела доходів;
- створення простору для діяльності кожного працівника та трудового колективу в цілому;

інтеграція кадрової політики у загальну політику підприємства

Розглянемо детальніше кожен із зазначених етапів:

- планування трудовими ресурсами передбачає розробку плану

задоволення потреби підприємства, фірми в людських ресурсах;

- вербування або набір персоналу обумовлює створення резерву кандидатів на кожне робоче місце;

- відбір кандидатів проводять із резерву на кожне робоче місце згідно з посадою;

- визначення заробітної плати та пільг здійснюють з метою залучення, найму та збереження персоналу;

- профорієнтація та адаптація передбачають введення найнятих працівників в організацію (підприємство) та її підрозділи, розвиток у працівників розуміння того, що очікує організація, та яка праця у ній отримує заслужену оцінку;

- навчання включає в себе розробку програм для набуття трудових навичок, необхідних для ефективного виконання роботи;

- оцінка трудової діяльності ставить за мету розробку методик та проведення оцінок трудової діяльності, доведення їх до працівників;

- підвищення, пониження, переведення, звільнення передбачають розробку методів переміщення працівників на посади з більшою або меншою відповідальністю, розвиток їх професійного досвіду шляхом переміщення на інші посади чи ділянки роботи, а також процедур розірвання договору про найм.

Підготовка керівних кадрів, управління просуванням по службі включає у себе розробку програм, спрямованих на розвиток здібностей та підвищення продуктивності праці керівних кадрів.

Підприємство зацікавлене в тому, щоб кожен етап цієї системи функціонував найбільш якісно та з найменшим ризиком у своїй діяльності. Недооцінка або переоцінка функціональних особливостей персоналу може поставити організацію на шлях від збільшення браку продукції, зростання її собівартості – до краху політики підприємства.

Характеристика руху кадрів СТОВ “Вікторія-Р”

Показники	2015 рік	2016 рік	Відхилення	
			+/-	%
Середня облікова чисельність працівників, осіб	119	118	-1,00	99,16
Прийнято працівників, осіб	23	17	-6,00	73,91
Вибуло працівників, осіб,	25	18	-7,00	72,00
у тому числі:				
- за власним бажанням та звільнено за порушення трудової дисципліни	25	18	-7,00	72,00
- звільнено за скороченням штатів	0,00	0,00	0,00	100,00
Коефіцієнт обороту щодо прийому	0,19	0,14	-0,05	74,54
Коефіцієнт обороту щодо вибуття	0,21	0,15	-0,06	72,61
Коефіцієнт плинності кадрів	0,21	0,15	-0,06	72,61
Коефіцієнт загального обігу кадрів	0,40	0,30	-0,11	73,53

За останній рік чисельність працівників підприємства практично не змінилася, а це є позитивним моментом в його роботі. Коефіцієнт обороту щодо прийому зменшився і становив у звітному році 74,54% у порівнянні з попереднім, коефіцієнт обороту щодо вибуття також зменшився і становив у звітному році 72,61%, а коефіцієнт загального обігу кадрів у 2016 році становив 73,53% у порівнянні з минулим роком. Така незначна плинність кадрів вказує на обмежені можливості знайти місце праці в Збрарзькому районі, де й знаходиться господарство.

Однією з основних характеристик використання трудових ресурсів є використання робочого часу. Тому проведемо аналіз показників використання робочого часу в таблиці 2.11.

У 2016 році величина відпрацьованого часу в організації зменшилась на 1,33%, і відповідно зменшилась середня кількість днів роботи 1-го робітника. Це відбулось при зменшенні середньої чисельності працівників агрофірми у 2016 році.

Таблиця 2.11

Рівень використання робочого часу СТОВ “Вікторія-Р”

№ п\п	2015 рік	2016 рік	Відхилення	
			+/-	%
Кількість відпрацьованих л/днів всіма робітниками	28691,13	28309,88	-381,25	98,67
Кількість відпрацьованих л/год. всіма робітниками.	229529,00	226479,00	-2750,00	98,67
Середньооблікова чисельність робітників, чол.	119,00	118,00	-1,00	99,16
Середня кількість днів роботи 1-го робітника (п.1/п.3)	241,10	239,91	-1,19	99,51
Середня тривалість робочого дня, год. (п.2/п.1)	8,00	8,00	0,00	100,00
Середня кількість годин роботи 1-го робітника (п.2/п.3).	1928,82	1919,31	-9,50	99,51

Проведемо аналіз продуктивності праці і трудомісткості продукції, результати якого представимо в таблиці 2.12.

Таблиця 2.12

Динаміка показників продуктивності праці та трудомісткості продукції
СТОВ “Вікторія-Р”

Показники	2015 рік	2016 рік	Відхилення	
			+/-	%
Товарна продукція, тис. грн.	1235,90	1651,00	415,10	133,59
Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу, чол.	119,00	118,00	-1,00	99,16
Середньорічний виробіток одного працюючого, тис. грн.	10,39	13,99	3,61	134,72
Середня кількість годин роботи одного працівника, год.	1928,82	1919,31	-9,50	99,51
Середньогодинний виробіток одного працюючого, грн.	10,64	12,86	2,22	134,25
Відпрацьовано всіма працівниками, люд.-год.	229529,00	226479,00	-3050,0	98,67
Питома трудомісткість на 1 тис. грн., год.	185,72	137,18	-48,54	73,86

Аналізуючи дану таблицю можна відмітити, що продуктивність праці у звітному році в середньому зросла на 34,72%. Відповідно до зростання продуктивності праці проходило у звітному році значне зниження

трудомісткості продукції (на 26,14%), що досить позитивно характеризує діяльність підприємства. Проте необхідно зазначити, що підприємство відноситься до аграрного сектора економіки і ріст продуктивності, в основному, відбувся за рахунок росту цін на продукти сільгоспвиробництва.

Проаналізуємо рух та технічний стан основних засобів за попередній і звітний роки (таблиця 2.13), та проведемо аналіз їх використання (таблиця 2.14).

При вивченні основних засобів важливе значення має аналіз їх руху та технічного стану. Для цього розраховують наступні показники (таблиця 2.13):

- коефіцієнт оновлення – відображає інтенсивність оновлення основних фондів та вираховується як відношення вартості основних фондів, що поступили за звітний період до їх вартості на кінець цього періоду. При проведенні аналізу необхідно порівняти коефіцієнт оновлення по активній частині з коефіцієнтом оновлення по всіх основних фондах, і вияснити, за рахунок якої частини основних фондів в більшій мірі відбувається оновлення;

- коефіцієнт вибуття – характеризує суть інтенсивності вибуття основних фондів із сфери виробництва і розраховується як відношення вартості основних фондів, що вибули за звітний період до їх вартості на початок цього періоду. При проведенні аналізу необхідно порівняти коефіцієнт вибуття по активній частині з коефіцієнтом вибуття по всіх основних фондах, і вияснити за рахунок якої частини відбувається вибуття. Більш високий коефіцієнт вибуття по активній частині, ніж по всіх інших фондах покаже, що їх вибуття на підприємстві здійснюється якраз за рахунок активної частини і це негативно вплине на показник фондівддачі за інших однакових умов;

- коефіцієнт приросту – характеризує рівень приросту основних фондів чи окремих його груп за певний період і розраховується як відношення вартості приросту основних фондів до їх вартості на початок цього періоду.

При проведенні аналізу коефіцієнти оновлення, вибуття та приросту основних виробничих фондів потрібно розглядати взаємопов'язано.

Узагальнюючими показниками технічного стану основних фондів є

коефіцієнт зносу та придатності (коефіцієнт зносу – визначається як відношення суми зносу до початкової вартості основних фондів; коефіцієнт придатності – це обернений коефіцієнт до коефіцієнту зносу і визначається як відношення залишкової вартості основних фондів до початкової).

Таблиця 2.13

Показники оновлення, вибуття, зносу, приросту та придатності основних засобів СТОВ “Вікторія-Р”

Показники	2015 рік	2016 рік	Відхилення	
			+/-	%
Наявність на початок року, тис. грн.	2190,80	2870,60	670,80	130,85
Знос, тис. грн.	470,20	720,90	25,70	154,45
Первісна вартість, тис. грн.	2670,00	3600,50	930,50	135,02
Надійшло за рік, тис. грн.	670,80	1000,90	330,10	148,82
Вибуло за рік, тис. грн.	0,00	0,00	0,00	100,00
Наявність на кінець року, тис. грн.	2870,60	3880,50	1000,90	135,08
Коефіцієнт оновлення	0,24	0,26	0,02	110,17
Коефіцієнт вибуття	0,00	0,00	0,00	100,00
Коефіцієнт зносу	0,20	0,26	0,05	126,75
Коефіцієнт приросту	0,31	0,35	0,04	113,74
Коефіцієнт придатності	0,80	0,74	-0,05	93,22

Як видно з таблиці 2.13 практично всі коефіцієнти, які характеризують рух основних засобів, мають у звітному році динаміку росту, окрім коефіцієнта придатності. Так до негативних факторів руху основних засобів товариства можна віднести зменшення коефіцієнтів: придатності - на 6,78%, зносу – на 26,75%, а до позитивних зростання коефіцієнтів: оновлення - на 10,17%, приросту – на 13,74%.

Для характеристики технічного рівня підприємства в процесі аналізу потрібно використати також показники фондоозброєності, енергоозброєності та ін. Їх розраховують як відношення відповідно середньої вартості основних виробничих фондів та кількості використаної на виробничі цілі електроенергії до середньої чисельності робітників в найбільшу зміну.

Найважливішими узагальнюючими показниками ефективності використання основних виробничих фондів є фондовіддача та фондомісткість. Фондовіддача характеризує виробництво продукції на одиницю середнього

обсягу основних виробничих фондів за період, що аналізується, а фондомісткість його обернений показник (таблиця 2.14).

Таблиця 2.14

Динаміка фондівдачі, фондомісткості та фондоозброєності

СТОВ “Вікторія-Р”

Показники	2015 рік	2016 рік	Відхилення	
			+/-	%
Фондовіддача основних фондів	4,87	4,88	0,01	100,25
Фондовіддача активної частини основних фондів	7,60	8,61	1,00	113,19
Фондомісткість основних фондів	0,21	0,20	0,00	99,75
Фондомісткість активної частини основних фондів	0,13	0,12	-0,02	88,35
Фондоозброєність основними фондами	2,13	2,86	0,73	134,38
Технічна озброєність праці	1,37	1,63	0,26	119,03

Отже, у 2016 році фондівдача основних фондів практично не зазнала змін, проте фондівдача активної частини ОФ зросла на 13,19 %, що пов’язане із зростанням відпускних цін на продукцію сільгоспвиробництва та кращим використанням виробничих потужностей. Із ростом фондівдачі відповідно і зменшилась фондомісткість продукції. Також позитивною стороною є зростання фондоозброєності на 34,38% та технічної озброєності праці на 19,03%.

Для проведення аналізу фінансового стану проаналізуємо показники ліквідності, фінансової стійкості та ділової активності підприємства і їх динаміку, а результати розрахунків відобразимо в таблиці 2.15.

Провівши аналіз фінансового стану можна відмітити, що СТОВ “Вікторія-Р” має неліквідний баланс, і лише коефіцієнт загальної ліквідності (покриття) переважає нормативне значення. Проте у 2016 році усі показники ліквідності підприємства зростають, що є позитивним явищем. Це пов’язано із частковим погашенням кредиту, що брало підприємство на купівлю техніки, мінеральних добрив та насінневого матеріалу.

Таблиця 2.15

Показники фінансового стану СТОВ "Вікторія-Р"

Показники	Реком. знач.	2015 рік	2016 рік	Відхилення	
				+-	%
Показники ліквідності					
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	> 0,2	0,05	0,29	0,24	569,95
Коефіцієнт поточної ліквідності	> 1	0,15	0,59	0,44	390,54
Коефіцієнт загальної ліквідності (покриття)	2	2,91	5,40	2,49	185,76
Показники фінансової стійкості					
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	> 0,5	0,68	0,83	0,15	122,78
Коефіцієнт фінансової залежності	< 0,5	-0,28	-0,15	0,13	52,14
Коефіцієнт фінансової стабільності		2,58	5,86	3,28	227,41
Коефіцієнт фінансового ризику		0,39	0,17	-0,22	43,97
Коефіцієнт загальної заборгованості		0,28	0,15	-0,13	52,14
Коефіцієнт мобільності (маневрування) оборотного капіталу	0,5	0,68	0,72	0,04	106,51
Частка основного капіталу у власному		0,26	0,25	-0,01	95,81
Коефіцієнт концентрації власного капіталу	max	0,72	0,85	0,13	118,57
Коефіцієнт концентрації позиченого капіталу	min	0,28	0,15	-0,13	52,14
Коефіцієнт співвідношення позиченого і власного капіталу	min	0,39	0,17	-0,22	43,97
Показники ділової активності					
Коефіцієнт ділової активності	max	1,08	1,32	0,24	122,68
Коеф. ефектив. використання фін. ресурсів		0,94	1,13	0,19	119,86
Тривалість обігу фін. ресурсів (днів)		388,65	324,25	-64,40	83,43
Коеф. оборотн. оборотного капіталу		2,66	1,73	-0,93	65,02
Тривалість одного обороту оборотного капіталу (днів)		137,40	211,34	73,94	153,81
Коефіцієнт забезпечення власними коштами		0,60	0,70	0,09	115,60
Доля оборотного капіталу, %		81,25	78,70	-2,55	96,86
Доля власного оборотного капіталу, %	max	60,23	78,53	18,30	130,39
Рентабельність власного капіталу, %	max	29,57	15,15	-14,42	51,23
Рентабельність капіталу, %	max	20,01	11,47	-8,54	57,31
Рентабельність продукції, %	max	12,42	11,40	-1,03	91,73

Рівень показників фінансової стійкості високий і у 2016 році практично усі коефіцієнти, що його характеризують, зростають. Так коефіцієнт фінансової незалежності є вищим нормативного і у звітному році зростає. Аналогічна

динаміка простежується і по коефіцієнту фінансової стабільності та інших.

Також у 2016 році покращуються і зростають показники ділової активності, про що свідчить значне зростання коефіцієнтів ділової активності – на 22,68%, ефективності використання фінансових ресурсів – на 19,86% та скорочення тривалості обігу фінансових ресурсів – на 64,4 дні. Проте негативним фактором господарської діяльності є зниження усіх видів рентабельності.

Прибуток – це показник, що найбільш узагальнено показує результати діяльності підприємства та характеризує ефективність використання капіталу. Підприємець вкладає його у галузі, які приносять найбільший дохід. Тому при аналізі прибутку, його досліджують з метою пошуку резервів збільшення. Даний показник визначають під час складання звіту про фінансові результати. А тому аналіз суми прибутку необхідно почати з вивчення звіту про фінансові результати, де дано алгоритм формування чистого прибутку. Дані звіту про фінансові результати наведені в табл. 2.16.

Таблиця 2.16

Аналіз звіту про фінансові результати

Перелік показників	Показники, тис. грн.		
	2015 рік	2016 рік	Відхилення (+/-)
1. Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	87405	-	-87405
2. Податок на додану вартість	14507	-	-14507
3. Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	72898	53254	-19644
4. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	49748	61861	12113
5. Валовий (прибуток+, збиток-)	+23150	-8607	-31757
6. Інші операційні доходи	59	4	-55
7. Адміністративні витрати	2412	1402	-1010
8. Витрати на збут	288	75	-213
9. Інші операційні витрати	124	2806	2682
10. Фінансовий результат від операційної діяльності (прибуток+, збиток-)	+20385	-12886	-33271
11. Доходи від участі в капіталі	-	-	-
12. Інші фінансові доходи	41	2	-39
13. Інші доходи	5924	2667	-3257
14. Фінансові витрати	1714	2306	592
15. Втрати від участі в капіталі	-	-	-

16. Інші витрати	1762	327	-1435
17. Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування (прибуток+, збиток-)	+22874	-12850	-35724
18. Податок на прибуток від звичайної діяльності	-	-	-
19. Фінансовий результат від звичайної діяльності (прибуток+, збиток-)	+22874	-12850	-35724
20. Надзвичайні: доходи витрати	-2340	-	2340
21. Податок з надзвичайного прибутку	-	-	
22. Чистий прибуток (+), збиток (-)	20534	-12850	-33384

Матеріали таблиці 2.16 свідчать що підприємство під час виробничої діяльності у 2015 році отримало прибуток в розмірі 20534 тис. грн. У 2016 році отримало збитки, їхня сума складає -12850 тис. грн. Відхилення від 2015 року становить -33384 тис. грн.

У 2016 році підприємство отримало валовий збиток в розмірі 8607 тис. грн. Його отримано через перевищення суми собівартості реалізованої продукції над виручкою. Порівняно з минулим роком цей показник зменшився на -31757 тис. грн. Збитки від операційної діяльності отримано в сумі -12886 тис. грн. Відхилення від 2015 року становить -33271 тис. грн. Підприємство отримало фінансовий результат від звичайної діяльності (збиток) у сумі -12850 тис. грн., Оскільки у 2015 році підприємство від звичайної діяльності отримало прибуток 22874 тис. грн., то відхилення становить -35724 тис. грн.

Таблиця 2.17

Аналіз структури доходів

Показник	2015 рік		2016 рік		Відхилення (+/-)	
	сума, тис. грн.	%	сума, тис. грн.	%	Тис. грн.	%
1. Дохід (виручка) від реалізації продукції	87405	93,6	53254	95,2	-34151	1,6
2. Операційні доходи	59	0,1	4	0,01	-55	-0,05
3. Дохід від участі в капіталі	-	-	-	-	-	-
4. Інші фінансові доходи	41	0,04	2	0,004	-39	-0,04
5. Інші доходи від звичайної діяльності	5924	6,3	2667	4,8	-3257	-1,5
6. Надзвичайні доходи	-	-	-	-	-	-
Всього	93429	100	55927	100	-37502	-

Матеріали таблиці 2.17 свідчать що найбільшу питому вагу серед доходів підприємства займає дохід (виручка) від реалізації продукції. У 2016 році його частка у загальній структурі становить – 95,2%. Порівняно з 2015 роком цей показник збільшився на 1,6%, хоча обсяг виручки зменшився порівняно з минулим роком на 34151 тис. грн. У 2016 році частка інших доходів від звичайної діяльності становить – 4,8%, порівняно з минулим роком його відсоток зменшився на 1,8%. Найменшу питому вагу, серед доходів, займають інші фінансові доходи – 0,004%. Порівняно з 2015 роком їх частка зменшилась на 0,04%. Сума інших фінансових доходів зменшилась порівняно з 2015 роком на 39 тис. грн.

Згідно проведеної діагностики Тому керівнику (власнику) СТОВ “Вікторія-Р” потрібно звертати більшу уваги на проведення маркетингових досліджень та вдосконалення збутової політики, а також розробляти і втілювати у життя стратегію, пов’язану із переробкою сільгосппродукції у готові продукти харчування.

Таблиця 2.18

Перелік сильних і слабких сторін СТОВ “Вікторія-Р”

Сильні сторони підприємства	Слабкі сторони підприємства
1. Значні виробничі потужності	1. Нестача обігових засобів
2. Значний досвід роботи на ринку	2. Відсутність чітких цілей та стратегій розвитку підприємства
3. Наявність відповідних технологій та кадрів відповідної кваліфікації для виробництва продукції	3. Відсутність інноваційних можливостей
4. Добра система контролю якості	4. Неefективна система збуту
5. Висока продуктивність праці	5. Застаріле обладнання
6. Висока трудова етика	6. Низький рівень організації маркетингової діяльності

Після аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства і складання переліку сильних і слабких сторін, а також загроз і можливостей (I етап SWOT-аналізу) студенту слід встановити лінії зв’язків, тобто парні комбінації між ними. Для визначення лінії зв’язків складається матриця SWOT.

Можливості

Загрози

Внутрішнє середовище \ Зовнішнє середовище	Можливості			Загрози		
	Зниження рівня податкових ставок	Розвиток сировинного ринку	Зростання попульної спроможності	Посилення позицій (торгової сили) покупців	Посилення рівня конкурентного	Підвищення рівня інфляції
Сильні сторони						
Значні виробничі потужності	+4%	+3%	+5%	-1%	-5%	-3%
Наявність відповідних технологій та кадрів відповідної кваліфікації для виробництва продукції	+3%	+4%	+3%	-2%	-2%	-4%
Добра система контролю якості	+6%	+2%	+4%	-3%	-4%	-3%
Слабкі сторони						
Нестача обігових засобів	+1%	+3%	+2%	-4%	-5%	-6%
Відсутність чітких цілей та стратегій розвитку підприємства	+3%	+4%	+2%	-2%	-5%	-7%
Відсутність інноваційних можливостей	-1%	-3%	-2%	-8%	-6%	-10%

Рис. 2.1 Матриця SWOT

Отже, для покращення ситуації на підприємстві необхідно оновлювати застарілий парк обладнання, збільшувати обсяги виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції і забезпечувати низькі витрати виробництва.

Таким чином, у 2016 році динаміка більшості показників виробничо-господарської діяльності агрофірми мала позитивне значення, що свідчить про зростання ефективності управління господарством і загальне покращення його виробничо-господарської діяльності.

Дохід у звітному році зростає на 415,1 тис. грн., чистий прибуток - на 19,72%. У звітному році ростуть показники фондівддачі основних виробничих фондів та їх активної частини, продуктивність праці та фодоозброєність.

Проте негативним фактором діяльності підприємства є зниження усіх видів рентабельності (продаж, продукції, виробництва). Це пояснюється із відставанням росту відпускних цін у порівнянні із ростом витрат на виробництво продукції. Тому керівнику (власнику) СТОВ “Вікторія-Р” потрібно звертати більшу уваги на проведення маркетингових досліджень та вдосконалення збутової політики, а також розробляти і втілювати у життя стратегію, пов’язану із переробкою сільгосппродукції у готові продукти харчування.

Висновки до розділу 2.

На основі методики проведення аналізу ефективності виробництва продукції рослинництва можна зробити наступні висновки:

1. Собівартість – один з найважливіших показників господарської діяльності аграрних підприємств, оскільки показує у що саме обходиться господарству виробництво відповідного виду продукції і наскільки економічно вигідним воно є в конкретних природо-економічних умовах господарювання.

2. На собівартість 1 ц сільськогосподарської продукції впливають такі два фактори: витрати на 1 га посівної площі, які розподілені та віднесені на відповідний вид продукції та урожайність сільськогосподарських культур з 1 га посівної площі.

3. У СТОВ “Вікторія-Р” значний вплив відносно урожайності мають такі фактори: природно-кліматичні – родючість ґрунту, рельєф, температура, вологість, опади та ін.; агротехнічні – внесенні органічних та мінеральних добрив, їхня кількість та якість, насіння, строки виконання робіт, дотримання сівозмін, засоби захисту рослин тощо; та організаційно-економічні – достатня кількість матеріальних та трудових ресурсів, матеріальне заохочення

працівників, правильна організація виробничого процесу тощо.

4. На підприємстві спостерігається зменшення виробничої собівартості у 2016 році порівняно з 2015 по таким сільськогосподарським культурам: соняшник, соя, картопля. Підвищення собівартості у СТОВ “Вікторія-Р” відбувається по таких культурах як: пшениця, кукурудза на зерно, ячмінь, ріпак, цукрові буряки. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що для підвищення ефективності діяльності СТОВ “Вікторія-Р” необхідно знижувати собівартість по таких видах продукції: пшениця, кукурудза на зерно, ячмінь, ріпак, цукрові буряки. Зниження собівартості можна здійснити завдяки використанню більш продуктивних сортів рослин, підвищенні урожайності, зниження затрат на її виробництво, але якість продукції також повинна знаходитись на високому рівні.

РОЗДІЛ 3.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Обґрунтування шляхів підвищення ресурсного потенціалу підприємства

Сучасні тенденції розвитку вітчизняної економіки, загострення конкуренції у зв'язку із новими загрозами глобалізаційних процесів зумовлюють необхідність визначити основні напрями підвищення ефективності використання потенціалу підприємства. Цьому сприятиме запровадження інформаційної системи управління знаннями, яка забезпечуватиме для цього розвиток компетенцій управлінського персоналу з метою запровадження управлінських новацій.

Підставою для створення і впровадження управлінських новацій є зміна задач, які розв'язує підприємство, що, своєю чергою, викликано об'єктивними процесами, які відбуваються в зовнішньому середовищі його функціонування. Успіх підприємства пов'язаний з тим, наскільки вдало воно пристосовується до зовнішнього середовища, тобто чи може вчасно розпізнати загрози для своєї діяльності, чи використовує сприятливі можливості і, нарешті чи спроможне отримати максимум вигоди – такі головні критерії ефективності всієї системи управління.

Необхідно зазначити, що багато спеціалістів пов'язують новації тільки з технічною сферою діяльності підприємства, а заходи щодо зміни системи управління розглядають як форму її удосконалення. Однак аналіз та узагальнення сучасних наукових розробок і передової практики господарювання дали підстави зробити висновок про те, що управлінська новація - це зміна змісту функцій, технологій і організування процесу управління та методів роботи апарату управління, які підвищують ефективність

діяльності підприємства у результаті зростання компетентності менеджерів та завдяки використанню інформаційної системи [54, с. 18-19].

В успішній реалізації будь-яких нововведень, особливо нових методів управління, важливу роль відіграє характер поглядів персоналу - його орієнтація на розвиток, ставлення до змін, готовність до ризику. Упроваджуючи управлінські нововведення, особливо такі кардинальні, як стратегічне управління, пов'язане з переорієнтацією всього мислення менеджерів з внутрішньовиробничих на зовнішні проблеми, необхідно виконати величезну роботу з подолання опору змінам, формування нової "організаційної культури". Знання з менеджменту, фахова освіта, пильна увага до управління, цілеспрямований пошук та освоєння нововведень у сфері управління мають вагомим значення для підвищення ефективності функціонування підприємства.

Дослідження останніх років у сфері стратегічного менеджменту свідчать, що конкурентоспроможність сучасних підприємств залежить від рівня компетентності керівництва і його використання з метою ефективного розвитку підприємства. Проте, сьогодні розвиток підприємств відбувається в умовах радикальних змін у зовнішньому середовищі та високих темпів збільшення обсягів інформації. Зважаючи на це ключове значення для забезпечення прибуткового функціонування підприємства мають стратегічне планування його діяльності і підтримка прийняття ефективних управлінських рішень в усіх сферах господарювання.

Стратегічне планування є єдиним способом, що дає змогу прогнозувати можливості та загрози для підприємства, забезпечити його керівництво засобами для розроблення довгострокових планів і створити умови для прийняття обґрунтованих рішень. Водночас процедури стратегічного планування і прийняття рішень, які ґрунтуються на аналізі зовнішнього середовища, можна зарахувати до слабкоформалізованих. Це пояснюється тим, що як зовнішнє, так і власне внутрішнє середовище підприємства, характеризуються високим ступенем невизначеності, динаміки та складності. З іншого боку, низький рівень управлінського потенціалу керівництва, його

неспроможність швидко реагувати на зміни на ринку та відсутність ефективного інформаційного забезпечення належать до найбільш значущих причин слабкої конкурентної позиції українських підприємств.

Узагальнення передового досвіду зарубіжних і вітчизняних підприємств показало, що лише отримана оперативна адекватна інформація, є єдиною можливою основою належного і своєчасного виконання складних завдань управління. Тому інформація є критичним чинником, якщо йдеться про процес створення нових благ (послідовність дій, що сприяють створенню нових благ та комерціалізації інноваційних ідей), процес постачання (урізноманітнення каналів руху матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів), процес побудови системи цінностей для кінцевого споживача (спонукання до виникнення нових потреб).

Швидкі зміни в економіці України ще більше актуалізували роль своєчасного інформаційного забезпечення підприємства, ефективності обміну інформацією між керівництвом і працівниками.

Інформаційні технології і бази даних сучасних підприємств не можуть забезпечити конкурентної переваги на довгостроковий період. Конкурентних переваг можна домогтися, тільки трансформувавши інформацію в знання з метою подальшого їх використання для прийняття ефективних управлінських рішень.

Оскільки управлінці будь-якого рівня прийняття рішень не мають всієї необхідної інформації у конкретній ситуації, тому її потрібно виробляти або отримувати ззовні. У разі, якщо недостатньо відомостей чи вони не повні, потрібні додаткові кошти на збільшення обсягів інформації.

Підприємства повинні мати доступ до необхідної інформації, щоб перетворювати інформацію на знання, які використовуватимуться для досягнення визначених цілей; контролювати джерела її отримання; вести пошук потрібних даних в масиві одержаної інформації; адаптувати до потреб користувачів профілі новин та іншої необхідної інформації; виконувати над інформацією, що надходить, дії спрямовані на виконання конкретних завдань

(складання звітів, ведення досліджень, порівняння різних результатів діяльності підрозділів підприємства тощо). Отже, під знанням розумітимемо оформлену інформацію соціального характеру, яка сприймається соціальними суб'єктами як знання, що має важливе значення.

Знання не є джерелом доходу. Тому керівництво підприємств повинно докладати зусиль, прагнучи трансформувати знання у навички, вміння, і спрямовувати їх на забезпечення ефективного управління. Знання, отримані із практичним досвідом, є активними за умови їх постійного використання для виконання завдань та ухвалення управлінських рішень керівництвом.

Ефективне використання знань полягає у їх застосуванні, передаванні та продукуванні нового знання. Проте для забезпечення доступності повторного використання цих знань у межах підприємства доцільно створити та упровадити інформаційну систему управління знаннями, для якої характерне виникнення нових знань у ході поширення інформації і знань та обміну ними.

Вирішальну роль в управлінні знаннями відіграє його внутрішньо-організаційний трансферт, який поділяється на три фази: ініціювання, рух та інтеграція. Ефективність передавання знань визначається впливом чинників, які залежать від суб'єкта знання.

У найзагальнішому вигляді визначення управління знаннями можна сформулювати таким чином: управління знаннями – це сукупність процесів і технологій, призначених для виявлення, створення, обробки, поширення і зберігання накопичених знань з метою їх подальшого використання. Отже, управління знаннями є стратегією підприємства, мета якої - виявити корисну для підприємства інформацію, яка сприятиме зростанню компетентності управлінців, скорочуватиме час реакції на зміни, які відбуваються в ринкових умовах господарювання.

Підприємства, які мають намір впроваджувати управлінські новації та приймати ефективні управлінські рішення, повинні визначити особливості інформаційної системи, яка здатна забезпечити досягнення поставлених цілей і вирішення визначених підприємствами завдань [40, с. 33].

З огляду на динамізм діяльності організацій стає дедалі вищою ймовірність прийняття неоптимальних управлінських рішень через брак часу, що може загрожувати самому існуванню підприємства. Особливо це важливо у галузі вибору стратегії. Просте відтворення відомих рішень, навіть найрозрекламованіших, як правило, переводить підприємство у становище "того, що наздоганяє". Тому забезпечення конкурентних переваг перед конкурентами, пов'язане, насамперед, із формуванням у керівництва уявлення про нові можливості сучасних технологій, що потребує задіяння інтелектуальних елементів в інтегровану інформаційну систему. Тому створення і використання підприємствами інформаційної системи розвитку управлінського потенціалу (ІСРУП) як їх інтелектуального центру, є однією із найважливіших умов, що стане важливим підґрунтям для ухвали ефективних управлінських рішень та розвитку управлінських новацій [49, с. 112-114].

Пріоритетність та ефективність управління залежать від наявності та рівня використання професійно-кваліфікаційного, творчого потенціалів та організаційної спроможності керівництва підприємства. Однак один із недоліків людського інтелекту полягає в тому, що він не пристосований до нагромадження величезного обсягу інформації, виконання грандіозних обчислень під час аналізу складних виробничих, трудових чи фінансових процесів на підприємстві. Тому ІСРУП повинна стати інтелектуальним центром підприємства із наскрізним інформаційним середовищем нагромадження та обміну знаннями між управлінцями, які у співпраці з віртуальними інтелектуальними агентами підбиратимуть сукупність різнопланової текстової та аналітичної інформації про стан ринку продукції, діяльність конкурентів, контрагентів, можливості удосконалення обігу документів, про виконання завдань підрозділами та досягнуті кінцеві результати діяльності підприємств загалом.

Зважаючи на значну кількість завдань керівників вищої ланки підприємства, які спрямовані на формулювання його місії, цінностей, політики, формування структури і системи управління, представництва на переговорах з

державними органами і головними контрагентами, а також виконання функціональних обов'язків, складність контролювання діяльності кожного із підрозділів підприємства та прийняття управлінських рішень керівниками середньої та нижньої ланок, доцільно визначити користувачів ІСРУП, серед яких керівники верхньої, середньої та нижньої ланок підготовки управлінських рішень.

Для забезпечення розвитку потенціалу підприємства, впровадження управлінських новацій та прийняття ефективних управлінських рішень на підприємстві ІСРУП має виконувати три основні завдання.

Суть першого завдання ІСРУП полягає у тому, щоб дати змогу керівникам підприємства формувати запити в прямому інтерактивному режимі он-лайн, регулярно співпрацювати з інтелектуальними агентами, які цілодобово опрацьовуватимуть за заданим напрямом не тільки внутрішню інформацію, але й зовнішню через Інтернет. Нова інформація автоматично знаходитиме на потрібний комп'ютер. Керівники завжди отримуватимуть повсякденну необхідну інформацію, яка уможливить ефективне планування діяльності їхніх підрозділів, підприємства та прийняття управлінських рішень.

Успішність функціонування підприємства залежить не тільки від якісного рівня планування його діяльності, але й від ефективності реалізації інших функцій менеджменту. В цьому аспекті важливим та основним завданням ІСРУП є створення інтелектуального центру з метою обміну знаннями між керівниками підприємства.

Перехід від простого використання знань до їх розвитку, накопичення та обміну зумовлює необхідність розроблення та впровадження такої організаційної культури, завдяки якій керівництво переконалося б у тому, що обмін знаннями забезпечує синергетичний ефект для підприємства загалом. Нове знання створюється за умови інформаційного обміну та надання рекомендацій, які ґрунтуються на досвіді. Тому, по-перше, необхідно стимулювати обмін знаннями між працівниками за допомогою ефективної

кадрової політики. По-друге, щоб забезпечити обмін знаннями, варто сприяти доступу працівників до комунікаційних технологій на підприємстві.

ІСРУП має являти собою сукупність інтелектуальних агентів, кожний з яких спроможний надати користувачеві зібрану всіма агентами інформацію. Розглянемо, як треба реалізувати процедуру надання інформації керівникові підприємства інтелектуальним агентом. Насамперед, користувач повинен активізувати програму — агент на своєму комп'ютері й описати ситуацію, для якої потрібно прийняти ефективне управлінське рішення. Потім агент з'єднається з агентами, які функціонують на комп'ютерах інших керівників підприємства, щоб отримати наявну інформацію для виконання поставленого завдання. Якщо виявляється агент, якому відоме розв'язання, тоді агент користувача відфільтрує знайдену інформацію з метою ідентифікації потрібних розв'язків і відсіє непотрібні дані. Цей процес продовжуватиметься до попередньо обумовленого користувачем терміну. Проте для ефективного прийняття управлінських рішень, користувач, тобто керівник повинен одержати не тільки наявну необхідну інформацію, але й результати аналізу конкретної ситуації та належні рекомендації. У разі необхідності користувач може ознайомитися з даними й логічним висновком та прийняти власне рішення.

Безперечно, ключовим є інтелект керівників підприємства, їхні вміння, навички, знання, процес обміну якими в ІСРУП залежить від мотиваційної підтримки, яку має забезпечувати кадрова політика на підприємстві.

У міжнародній практиці для забезпечення обміну знаннями на підприємствах використовується спеціальна бонусна система, яка передбачає надання привілеїв працівникам залежно від рівня важливості одержаної інформації для прийняття управлінського рішення та розміру отриманого прибутку. Такими бонусами можуть бути: картки для придбання товарів, додаткові відпустки, премії, надання службового авто на визначений час, або права на поїздку до іншої країни та можливості кар'єрного росту. Натомість щодо керівників, які упродовж визначеного часу не використовують інформаційну систему з метою обміну знаннями, застосовується антибонусна

система, яка полягає в позбавленні права брати участь в обговоренні організаційних, виробничих чи фінансових питань, втрати права на отримання премії тощо. Тобто, на багатьох зарубіжних підприємствах ефективно функціонують інтелектуальні центри та механізм стимулювання обміну знаннями серед управлінського персоналу.

Отже, щоб створити інформаційне середовище вироблення, аналізування та прийняття управлінських рішень на підприємствах машинобудування, упровадження управлінських новацій, повинна функціонувати ІСРУП. Вона забезпечує такі переваги:

- 1) надання текстової чи аналітичної інформації керівництву підприємства;
- 2) підбір необхідної інформації для ухвалення управлінського рішення;
- 3) підтримка й удосконалення інструментарію прогнозування та передбачення;
- 4) можливість співпраці з інтелектуальними агентами під час підготовки управлінських рішень;
- 5) підтримка мультимедійного інтерактивного зв'язку між керівниками підприємства в оперативному режимі;
- 6) скорочення витрат часу керівників підрозділів на ведення документообігу та складання звітності тощо.

Створення ІСРУП, безумовно, впливатиме на зміну рівня компетентності керівництва, забезпечуватиме ефективність використання потенціалу та його спрямування на прийняття оптимальних управлінських рішень задля стабільного ефективного розвитку підприємства. Ефективність діяльності підприємств у сучасних умовах невизначеності потребує наповнення основних функцій менеджменту новим інноваційним змістом, освоєння досконалішого управлінського інструментарію та упровадження управлінських новацій [49, с. 116].

Однак не можна забувати, що наявність сучасної інформаційної системи управлінського розвитку є необхідною, але недостатньою умовою ефективності системи управління. Її слід сприймати як один із основних стрижневих

елементів системи управління, який сприяє оптимізації використання потенціалу підприємства, спрямованого також на впровадження інноваційних ідей.

Для успішної реалізації інноваційного процесу необхідно, щоб виконавці мали досвід і належну кваліфікацію, володіли відповідними знаннями та методами розв'язання задач на визначальних етапах інноваційного процесу. Спеціальна підготовка кадрів і набуття ними досвіду інноваційної діяльності - необхідна умова успішності інновацій.

Підготовка керівників різних ланок до ухвали управлінських рішень полягає не тільки в отриманні певної інформації, накопиченні знань, а також у формуванні стійкої професійної компетентності.

У процесі підготовки і підвищення кваліфікації персоналу вітчизняних підприємств існує чимало проблем. Для багатьох керівників підготовка і підвищення кваліфікації не є пріоритетними, оскільки вони не завжди усвідомлюють їх важливість для підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Аналіз структури сукупних витрат на персонал німецьких підприємств показує, що фінансові витрати на одного працівника вдвічі вищі, ніж розмір заробітної плати. Додаткові витрати в середньому дорівнюють основним витратам на заробітну плату, а витрати на підготовку і підвищення кваліфікації становлять 11 % усіх додаткових витрат.

Водночас у багатьох керівників вітчизняних підприємств відсутнє чітке бачення політики розвитку людських ресурсів і програм, на відміну від керівників іноземних компаній. Якщо й існують певні програми, то вони не завжди відповідають стратегії підприємства, особливостям галузі, в якій воно функціонує.

До удосконалення системи підготовки персоналу повинні долучатись не тільки підприємства та навчальні заклади сфери управління, але й громадськість та держава.

У такому партнерстві держава повинна використовувати економічні, організаційні та правові важелі [50, с. 206].

До економічних важелів впливу належать:

- розроблення економічних та соціальних заходів розвитку країни;
- аналіз діяльності вищих навчальних закладів, які готують фахівців у сфері управління;
- сприяння підприємствам у залученні професійно підготованих, компетентних працівників.

Організаційні методи впливу полягають в державному інвестуванні у систему підготовки персоналу, державному кредитуванні програм підготовки персоналу та розбудови системи управлінської освіти.

Своєю чергою, правові методи впливу реалізується через регулювання діяльності вищих навчальних закладів сфери управління, зокрема ліцензування їх діяльності та забезпечення якісних освітніх послуг, створення сприятливих умов праці науково-педагогічного персоналу.

Мета діяльності громадськості в такому партнерстві – сприяти розбудові системи підготовки персоналу, виконуючи з одного боку, роль учасника програм управлінської освіти, а з іншого - роль сторони, зацікавленої в ефективній діяльності підприємств.

Заклади управлінської освіти повинні реалізувати програми підготовки персоналу. Основою їхньої діяльності має бути інноваційна модель розвитку підприємництва, спрямованого на створення нових благ, впровадження модернізованого обладнання для забезпечення виробничих процесів, побудову гнучкої організаційної структури, що забезпечує конкурентоспроможність суб'єкта господарювання.

У сучасних умовах господарювання роль управління вітчизняними підприємствами значно збільшується, оскільки зміцнення позицій у конкурентній боротьбі залежить від якості управління, а отже, і від якості підготовки та підвищення кваліфікації керівників.

Потреба у підвищенні кваліфікації керівників стає все відчутнішою. Реорганізація структур і зменшення їхніх розмірів в останні роки змушують 20 % керівників вищого і середнього рівнів ієрархії збільшити інтенсивність праці у 1,5-2 рази. Підвищується відповідальність керівників підприємств через постійний ризик впливу зовнішнього середовища.

Зростання ефективності потенціалу підприємства за допомогою підвищення кваліфікації управлінського персоналу, буде відбуватися за умови врахування фахового підвищення рівня керівництва: нижньої, середньої чи вищої ланок. Виділяють такі види підвищення кваліфікації управлінців:

- посадова перепідготовка, яка покликана підвищити технічний, організаційний і професійний рівні керівників;

- підвищення кваліфікації за профілем базової освіти для підготовки працівника до виконання складнішої роботи;

- цільове підвищення кваліфікації керівників для виконання певних функцій тощо. Необхідність постійної підготовки та підвищення кваліфікації управлінського персоналу;

- вимагає створення спеціальних навчальних центрів, відділів кадрової політики, підрозділів підприємств з аналізу економічної ефективності підготовки та перепідготовки кадрів. Щоб пришвидшити підвищення кваліфікації управлінського персоналу, можна використовувати внутрішні і зовнішні форми навчання.

З метою підвищення ефективності використання потенціалу підприємства необхідно здійснити формування Програми розвитку управлінського персоналу, яка має розроблятися з урахуванням рівнів управлінських ланок і сфери функціонування підприємств. Для впровадження Програми розвитку управлінського персоналу визначено такі етапи її реалізації:

- створення інформаційної бази даних із викладенням проблемних ситуацій, які стосуються управління підприємствами,

- збирання та аналіз інформації, необхідної для визначення змісту організування засідань "кругло: столів" і методики їх проведення;

- визначення джерел залучення фінансовій ресурсів для проведення засідань;

- збирання інформації щодо учасників такої програми (учасниками Програми можуть бути представники державних та місцевих органів влади, керівники відповідної ланки прийняття управлінських рішень вітчизняних та іноземних підприємств, працівники вищих навчальних закладів, які мають певні розробки щодо управління у відповідній галузі, та представники громадськості);

- розроблення тематики засідань "круглих столів" та календарного плану заходів (на цьому етапі слід формувати робочі групи, які розроблятимуть план та узгоджуватимуть його із розкладам та календарним графіком виконання заходів); надсилання запитів потенційним учасникам щодо проведення засідань "круглих столів" та оброблення інформації про їхню участь в заходах;

- проведення засідань в "круглих столів" передбачає активне обговорення проблем, пов'язаних із управлінням підприємствами, обмін досвідом та пропозиціями щодо забезпечення їх ефективного функціонування;

- розроблення плану дій щодо розвитку й удосконалення управління підприємствами шляхам ефективного використання наявного у них управлінського потенціалу.

Проте багато управлінців в Україні ще не усвідомлюють, що одним із головних чинників, які забезпечують ефективне використання потенціалу підприємств в ринкових умовах, є проблема істотного підвищення компетентності керівників, їх спроможності своєчасно адаптувати стратегію діяльності підприємства до умов зовнішнього ринкового середовища, вміння розвивати творчий потенціал працівників, власну ініціативність та гнучкість в прийнятті рішень.

3.2. Стратегія ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств

Головним напрямком підвищення ефективності виробництва в сільськогосподарській промисловості є впровадження й використання ринкового механізму господарювання, який передбачає формування дієвих важелів та стимулів, що впливають на її розвиток. Як свідчить світовий досвід, ринковий механізм господарювання сприяє досягненню високих темпів економічного і соціального розвитку, ефективному використанню виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств, прискоренню науково-технічного прогресу, підвищенню рівня життя населення тощо.

Найважливішими галузевими особливостями, що визначають специфіку формування ринкового механізму господарювання в сільському господарстві, є:

- неможливість заміни та особлива важливість галузі у вирішенні проблеми продовольчої безпеки країни;
- високий рівень собівартості продукції;
- специфічний характер виробництва, що виявляється в значних обсягах виробництва продукції, яка швидко псується і вимагає стислих строків її зберігання та реалізації;
- застаріла матеріально-технічна база.

Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва як у Тернопільській області, так і в Україні в цілому слід очікувати за умов врахування внутрішньогосподарських резервів на конкретних підприємствах. Суттєві відмінності між різними сільськогосподарськими підприємствами впливають на певний рівень узагальнення шляхів підвищення ефективності. Характер впливу техніко-технологічних, організаційно-економічних та соціально-економічних факторів на ефективність господарської діяльності однакових для всіх підприємств, дає підстави для узагальнення джерел використання резервів.

Основними шляхами використання внутрішньовиробничих резервів сільськогосподарських підприємств та підвищення ефективності їх виробництва є покращення використання виробничого потенціалу, а також кількісне та якісне оновлення основних фондів. Підвищення рівня ефективного використання основних засобів є першочерговим завданням усіх без винятку сільськогосподарських підприємств як Тернопільської області, так і України в цілому. Це особливо актуально на сучасному етапі, коли оновлення основних засобів гальмується відсутністю власних коштів підприємств та обмеженими можливостями щодо залучення позичкового капіталу.

Виявлені в результаті економічного аналізу резерви дозволяють вказати наступні шляхи їх впровадження:

- забезпечення високого технічного рівня обладнання шляхом регулярного проведення їх як технічного обслуговування, так і своєчасного оновлення;
- впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції;
- забезпечення сільськогосподарських підприємств сировиною шляхом маркетингового дослідження ринку та вибору оптимальних каналів доставки і реалізації готової продукції;
- створення виробничих запасів в обсягах, що забезпечують безперервний процес виробництва з мінімальними витратами як на їх транспортування, так і на зберігання;
- впровадження прогресивних форм організації праці, що дозволить ефективно використовувати як засоби, так і предмети праці.

Використання резервів підвищення ефективності сільського господарства, обумовлених впливом соціально-економічних факторів, вимагає здійснення заходів, спрямованих на підвищення продуктивності праці. Основними шляхами підвищення продуктивності праці є підвищення кваліфікації персоналу, пропаганда передового досвіду з питань організації виробництва, сучасних досягнень науки та техніки.

Розвиток сільського господарства в Тернопільській області у перспективі повинен забезпечити вирішення проблеми продовольчої безпеки та досягнення максимально можливого продовольчого самозабезпечення сільськогосподарською продукцією (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Управління розвитком ресурсів виробництва сільськогосподарських підприємств

Після визначення місії та цілей підприємства, аналізу сильних і слабких сторін його зовнішнього і внутрішнього середовища обґрунтовують базову (головну) стратегію підприємства. Стратегічне планування являє собою сукупність дій і рішень, які приймає керівництво, у процесі розробки специфічних стратегій, спрямованих на досягнення організацією своїх цілей. В економіці стратегія означає визначення місії, основних довготермінових цілей і завдань підприємства, генеральну програму дій, а також розподіл пріоритетів і ресурсів для досягнення глобальних цілей. Стратегія показує, чого прагне досягти підприємство, або чим воно хоче стати. Тактика — це сукупність способів і прийомів для досягнення поставленої мети.

На нашу думку, пріоритетними напрямками сталого розвитку аграрного сектора економіки регіону можна вважати: постійну активізацію інноваційних процесів в аграрному бізнесі; вдосконалення виробництва органічної продукції сільського господарства; державну підтримку аграрного сектору; вдосконалення і збільшення сільськогосподарського машинобудування, тощо.

Без інноваційної діяльності економіка України, зокрема її аграрна сфера, не зможе бути конкурентоспроможною на зовнішніх ринках. Постійна активізація інноваційних процесів може забезпечити оптимальний розвиток аграрного бізнесу в сучасних умовах. Головне при цьому – оновлення технологій та широке використання сучасних наукових розробок.

До пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки належить створення та впровадження високоефективних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, нових високопродуктивних порід тварин, ґрунтозахисних систем землеробства, використання ресурсозберігаючих технологій.

Можна сказати, що в Україні важливе значення має розвиток органічного сільського господарства, яке нині знаходиться лише у початковій формі. Виробництво органічної (біологічної) продукції, екологічно чистої та безпечної у споживанні, повинно перевищувати традиційне виробництво продукції, що базується на використанні хімічних засобів. Лише екологічно чиста сільськогосподарська продукція може зайняти незаповнені ніші на висококонкурентних європейському й світовому ринках. Це, звичайно, може бути пріоритетним напрямом розвитку аграрного бізнесу. Але, на жаль, з кожним роком індекс реалізації продукції рослинництва зменшується, що негативно впливає на аграрний бізнес. Так, величина цього індексу в 2006-2007 рр. становила 106,8 % і 89,0 % до попереднього року відповідно [66, с.38].

Крім того, важливу роль у розвитку аграрної сфери діяльності відіграє допомога держави. Для прикладу, видатки на розвиток системи інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу передбачаються щорічно в державному бюджеті. Державна підтримка аграрного сектору на пріоритетних

напрямах розвитку шляхом формування сприятливої податкової та бюджетної політики забезпечує розвиток конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва.

Можна додати, що важливу роль у розвитку аграрного бізнесу відіграє сільськогосподарське машинобудування. Для цього мають суттєво збільшитись обсяги виробництва зернозбиральних, кукурудзозбиральних та картоплюзбиральних комбайнів, а також бурякозбиральних машин і поліпшення їхніх технологічних характеристик. Так, кількість основних засобів введених у дію в 2015 р. становила 16389 млн. грн., а в 2016 – 14883 млн. грн. [70].

Пошук нових ринків збуту аграрної продукції та налагодження співпраці з державами, що входять до СОТ і ЄС, вимагає розвитку міжнародних відносин між урядами, міністерствами та громадськими організаціями. Також, слід зазначити, що оновлення матеріально-технічної бази, підвищення рівня механізації та електрифікації виробництва, введення в дію нових і реконструкція існуючих виробничих потужностей є основними (а у деяких випадках інноваційними) умовами забезпечення розвитку аграрного бізнесу. Не виняток і те, що загальна концепція сталого розвитку аграрного бізнесу – це виконання розробленого раніше плану в усіх сферах його функціонування і, як наслідок розвитку, завоювання нових вершин на вітчизняних та світових ринках.

Визначальним у розширеному відтворенні валового продукту в АПК, а відтак – і ресурсного потенціалу в будь – якій галузі є виробництво, організоване на науково обґрунтованих засадах, прогресивній та екологічнобезпечній матеріально – технічній базі, сучасних високопродуктивних й ефективних технологіях [60, с. 57].

Науково – обґрунтований підхід до формування структури основних елементів ресурсного потенціалу аграрних підприємств пропонується вирішити шляхом чіткої орієнтації на спеціалізацію виробництва, що дасть можливість визначити необхідні кількісні та якісні параметри земельних, трудових ресурсів та основних засобів, зокрема склад машинно – тракторного парку.

Ефективніше використання ресурсів виробництва сільськогосподарських формувань, стимулювання розвитку підприємництва в агропромисловому виробництві в перспективі матиме наступні наслідки:

- розширяться можливості продуктивної трудової діяльності сільських жителів;
- збільшаться доходи всіх верств населення;
- залучення молоді до роботи в різних сферах аграрного виробництва та закріплення її на селі;
- формуватиметься соціальна інфраструктура села;

Економічна ефективність виробництва в цілому може бути визначена тільки лише відношенням одержаного загального результату до сукупних витрат підприємства в цілому. Виходячи з того факту, що сільськогосподарське виробництво є складним та багатогранним процесом, оцінку його ефективності більш доцільно здійснювати як систему взаємопов'язаних економічних показників, які б комплексно характеризували ефективність використання основних елементів аграрного виробництва.

Для оцінки економічної ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства доцільно використовувати систему показників, що характеризують співвідношення кінцевих результатів сільськогосподарського виробництва (валової та товарної продукції та прибутку) та ресурсного потенціалу, а також рівень рентабельності виробництва продукції.

Сукупність ресурсів (з урахуванням їх об'єму й якості) визначає ресурсні можливості підприємства. Оскільки існує можливість маневру ресурсами та їх певної трансформації з одного вигляду в інший, то система стикається із необхідністю вибору оптимальної комбінації ресурсів з безліч альтернативних варіантів. Від ефективного використання ресурсів залежить ефективність роботи будь-якого підприємства, механізм їх використання сільськогосподарськими підприємствами регіону показано на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Механізм ефективного використання ресурсів виробництва сільськогосподарськими підприємствами регіону*

На наведеній схемі відображено найважливіші результати здійснених досліджень, які полягають у визначенні передумов росту ресурсовіддачі, конкретних напрямків підвищення ефективності використання ресурсів виробництва сільськогосподарських підприємств, інструментів їх реалізації та

очікуваних ефектів, які в сукупності становлять складний механізм раціонального використання виробничих засобів.

Отже сучасним агроформуванням з метою забезпечення сталого розвитку в нинішніх складних умовах необхідно здійснити певні організаційно-економічні трансформації, зокрема щодо збалансування ресурсного потенціалу – основи виробництва, оновлення технології, впровадження високо продуктивної худоби та насіння, тобто слід орієнтуватись на інноваційні аспекти розвитку.

Для кожної галузі агропромислового комплексу проміжна продукція (мінеральні добрива, засоби захисту рослин, енергоресурси тощо) є самостійним видом виробничих ресурсів, і лише у сфері матеріального виробництва поточні матеріальні витрати перестають бути самостійним фактором економічного зростання: їх ефективність виражається не безпосередньо, а через ефективність використання природних ресурсів, основних фондів і трудових ресурсів. Стан виробничих фондів і трудових ресурсів не забезпечує ефективного впливу на сферу матеріального виробництва в сільськогосподарських галузях для розв'язання основної соціально-економічної проблеми – задоволення потреби країни в продовольстві. За таких умов сталий розвиток забезпечується не максимізацією випуску сільськогосподарської і продовольчої продукції, а рівнем, задоволення суспільних потреб, збільшенням виходу продукції з кожної одиниці використаних матеріальних ресурсів.

Перехід до переважно інтенсивного розвитку галузей аграрного виробництва ускладнюється низькою ефективністю використання накопиченого ресурсного потенціалу, звуженням джерел розширення виробництва, ослабленням соціальної орієнтації розвитку економіки на перспективу.

Формування сучасного ринку сільськогосподарської продукції вимагає впровадження широкого кола заходів, одним з яких є вдосконалення економічних взаємовідносин всіх ланок АПК. Сільське господарство має стати

основним інтегратором й організатором процесу виробництва шляхом регулювання через ринки продовольчих товарів структури виробництва сільськогосподарської продукції, її обсягів, якості та асортименту.

Світовий досвід показує, що сільськогосподарські підприємства є інтеграційною основою ефективного розвитку виробництва продовольства, вони виконують основні функції щодо налагодження сталих, взаємовигідних з економічної точки зору, міжгалузевих виробничо-технологічних та соціально-економічних зв'язків. Крім того, вони виступають організаторами й інтеграторами системи міжгалузевих процесів із випуску продукції та задоволення потреб населення в продуктах харчування.

На сучасному етапі розвитку АПК взаємовідносини між його ланками мають переважно конфронтаційний характер. Існуючі протиріччя між сільськогосподарськими і переробними підприємствами, підсилені не виваженими заходами державного регулювання та нерозвинутим ринковим середовищем, погіршують показники соціально-економічної ефективності їх діяльності, що вкрай неприпустимо, з огляду на виняткову роль АПК у становленні національної економічної та продовольчої безпеки. Проблема ускладнення взаємовідносин між різними сферами АПК значною мірою обумовлена макроекономічними факторами її вирішення є прерогативою центральних і місцевих органів управління (виконавчої влади).

Вирішення питання вдосконалення економічних взаємовідносин між сільськогосподарськими виробниками і переробною промисловістю вимагає тісної взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади й самоврядування з метою поєднання загальнодержавних інтересів з інтересами виробників, ефективного використання їх природно-ресурсного, трудового та виробничого потенціалу.

Аналіз дії зовнішніх організаційно-економічних факторів і взаємовідносин між сільськогосподарськими виробниками та переробними підприємствами Тернопільської області свідчить, що основні протиріччя між ними виникають у питаннях ціноутворення на сировину та виконання

договірних зобов'язань. Основними наслідками даних протиріч є диспаритет цін між сільськогосподарською та промисловою продукцією, від чого потерпають сільськогосподарські товаровиробники, прибутки яких не забезпечують умов для розширеного відтворення виробництва, а також криза неплатежів, характерна для минулого десятиріччя, яка ще більше погіршує фінансове становище сільськогосподарських підприємств.

Вищезазначені проблеми негативно впливають на діяльність сільськогосподарських підприємств й примушують створювати власні зернопереробні потужності та будувати зерносховища. Однак це породжує додаткові витрати і призводить до зменшення рівня прибутковості хлібозаводів.

Основною причиною протиріч у взаємовідносинах між сільськогосподарськими підприємствами і переробною промисловістю Тернопільської області є нестабільність аграрного ринку. Зниження рівня основних економічних показників супроводжує діяльність підприємств в умовах невизначеності, нестабільності та ризику. Суб'єкти господарювання знаходяться під негативним впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, що, в свою чергу, не дозволяє задіяти внутрішньовиробничі резерви щодо підвищення ефективності виробництва. Відсутність чітких стратегічних цілей та орієнтація на тимчасові вигоди руйнує встановлені зв'язки в усіх сферах АПК.

Основним шляхом вирішення вищезазначених проблем, на нашу думку, може бути створення професійних та міжпрофесійних об'єднань в агропродовольчому комплексі.

Згідно з проектом Закону України “Про професійні та міжпрофесійні об'єднання в агропродовольчому комплексі”, під агропродовольчим комплексом розуміють “сукупність галузей, що забезпечують виробництво сільськогосподарської продукції, її зберігання, транспортування, переробку, оптовий збут, роздрібну торгівлю, сервісне обслуговування” [146, с. 50]. Тобто, саме об'єднання сукупності зазначених галузей економіки може бути визнане

як міжпрофесійна організація задля захисту інтересів товаровиробників комплексу.

Основною метою об'єднання всіх галузей, задіяних в агропродовольчому комплексі, має бути впровадження сучасних правил стосовно конкуренції й прозорості ринків сільськогосподарської сировини та продукції її переробки для задоволення внутрішнього попиту і створення умов для експортних операцій, впливу на формування державної політики, посилення конкурентоспроможності членів об'єднань на вітчизняному та зарубіжному ринках, наближення без посередників до кінцевого споживача, а головне, для збільшення доходів членів об'єднань.

Вдосконалення як економічних взаємовідносин із сільськогосподарськими виробниками, так і підвищення ефективності функціонування переробної промисловості в цілому, вимагає впровадження ефективної маркетингової політики. На сучасному етапі розвитку основну увагу маркетинговим службам сільськогосподарських підприємств слід приділяти інформаційним потокам. Доступ до оперативної та достовірної інформації комерційного, науково-технічного та нормативно-правового характеру дозволить сільськогосподарським підприємствам об'єктивно оцінювати ситуацію.

Вищою формою маркетингової діяльності є маркетинговий моніторинг, який, до речі, практично відсутній на підприємствах Тернопільської області. Надзвичайна актуальність щодо формування системи маркетингового моніторингу зумовлена тим фактом, що аналіз попиту та пропозиції на ринку здійснюється тільки в збутовій діяльності і не охоплює процесу сільськогосподарського виробництва. На сьогодні відсутній міжгалузевий обмін маркетинговою інформацією, і перш за все між виробниками основної сировини і переробними заводами, тоді як маркетинговий моніторинг повинен мати міжгалузевий характер і сприяти поліпшенню взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками та переробними підприємствами.

Лібералізація торговельних режимів, які передбачені умовами СОТ, матиме для вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції як переваги, так

і певні ризики. До переваг, на нашу думку, можна віднести відкритість країн-членів СОТ, поступове поширення на вітчизняний ринок міжнародних правил торгівлі, страхування, кредитування, інвестування тощо.

Зважаючи на вище сказане можна дати наступне визначення інженерно-технічного забезпечення як системи консультацій і підготовки кадрів, придбання техніки, забезпечення її запасними частинами і паливно-мастильними матеріалами, технічне обслуговування і ремонт з метою економічно вигідної експлуатації технічно складного виробу на протязі терміну, який задовольняє споживача, а також утилізація техніки.

Відповідно до вищезазначеного, основними завданнями міжпрофесійних об'єднань мають бути: розробка механізмів збалансованого попиту і пропозиції на ринку аграрних продуктів, планове виведення продукції на ринок, стабілізація цін, забезпечення гарантій процесу поставок і оплати, узгодження технологій виробництва, переробки, пакування та продажу кінцевої продукції.

Отже, в основі взаємовідносин переробної промисловості й сільськогосподарських товаровиробників повинен стати закінчений виробничий процес із вирощування сільськогосподарських культур, їх переробки та доведення до споживача кінцевої продукції з мінімальними витратами для усіх учасників даного виробничого процесу. При цьому вирішальну роль у забезпеченні сприятливих умов господарювання повинна відігравати держава – за рахунок виважених заходів регулювання ринку.

Вдосконалення як економічних взаємовідносин із сільськогосподарськими виробниками, так і підвищення ефективності функціонування переробної промисловості в цілому, вимагає впровадження ефективної маркетингової політики.

Впровадження маркетингу у виробничу діяльність галузі вимагає здійснення певних організаційних змін в структурі підприємства. Оцінка становлення і функціонування маркетингових служб у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області показує, що їх створення відбувається шляхом перейменування відділу збуту та постачання на відділ маркетингу.

Новостворені відділи маркетингу займаються лише реалізацією готової продукції та постачанням сировини для її виробництва, не аналізуючи при цьому кон'юнктуру ринку, відомості про потреби споживачів, рекламу, інформацію тощо.

На сучасному етапі розвитку основну увагу маркетинговим службам сільськогосподарських підприємств, на нашу думку, варто приділяти інформаційним потокам. Доступ до оперативної й достовірної інформації комерційного, науково-технічного та нормативно-правового характеру дозволить сільськогосподарським підприємствам об'єктивно оцінювати ситуацію на ринку і за результатами її аналізу приймати ефективні господарські рішення. Існуюча система збору й розповсюдження інформації не відповідає динамічним процесам, що відбуваються на сучасному етапі розвитку України. Поява на ринку нових формувань виробничого і комерційного спрямування вимагає доступності інформації про кон'юнктуру ринку для стимулювання конкуренції серед підприємств різних форм власності. У зв'язку з цим основний потік оперативної інформації повинен спрямуватись у сферу виробництва, де приймаються основні господарські рішення, а інформаційні потоки в державні органи управління сприятимуть об'єктивній оцінці ринкової ситуації, аналіз якої дає підстави для здійснення обґрунтованих заходів щодо державного регулювання сільськогосподарського і продовольчого ринків через економічні механізми впливу.

Таким чином, інформація сприяє: прийняттю рішень щодо процесу планування виробництва продукції, а відповідно впливає на рівень виробництва; підвищенню прибутковості підприємств; приготуванню товару до реалізації за вимогами споживачів; постачанню сировини та засобів виробництва; виборі покупця тощо.

Орієнтація на споживача, що є одним з найважливіших принципів маркетингу, передбачає не тільки врахування основних мотивів придбання товару, але й вияву мотивації конкретних типів споживачів, тобто чинників, що формують попит на продукцію сільськогосподарських підприємств, до яких

слід віднести: розміри грошових доходів населення; рівень роздрібних цін на вироби; якість та асортимент продукції; споживчі звички населення, що зумовлені національно-історичними та іншими особливостями.

Вищою формою маркетингової діяльності є маркетинговий моніторинг, який, до речі, практично відсутній на підприємствах Тернопільської області, зокрема на даних підприємствах не аналізується попит і пропозиція на ринку, а якщо спостереження й відбувається, то носить епізодичний характер і здійснюється тільки після того, коли продукція вироблена та не знаходить своєї реалізації.

Надзвичайна актуальність щодо формування системи маркетингового моніторингу зумовлена тим фактом, що аналіз попиту та пропозиції на ринку здійснюється тільки в збутовій діяльності й не охоплює процесу сільськогосподарського виробництва. На сьогодні відсутній міжгалузевий обмін маркетинговою інформацією, і перш за все між виробниками основної сировини та переробними заводами, тоді як маркетинговий моніторинг повинен мати міжгалузевий характер і сприяти поліпшенню взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками та переробними підприємствами.

Становлення маркетингового моніторингу за умов зростаючої конкуренції в сільському господарстві повинне бути спрямоване на: поліпшення якості продукції задля задоволення потреб споживачів; підвищення конкурентноздатності сільськогосподарських підприємств; рекламне забезпечення збуту продукції; всебічний розвиток галузі шляхом встановлення тісних взаємозв'язків з переробними підприємствами тощо.

Система моніторингу ринку має забезпечити пошук, збір, класифікацію, обробку та видачу оперативної інформації про надлишок і дефіцит виробів на ринку, оцінити потребу за асортиментом, оцінити попит населення й спрогнозувати структуру обсягу та асортименту сільськогосподарської продукції на перспективу.

Маркетинг та моніторинг ринку виробів є необхідною і вкрай важливою складовою ринкового управління сільськогосподарськими підприємствами.

Найважливішими завданнями управління розвитком підприємств Тернопільської області за цих умов є: вивчення кон'юнктури і потреб ринку продукції, що виробляється; прогнозування динаміки попиту і пропозиції на дану продукцію; посилена увага до інформаційних потоків щодо процесу виробництва та ціноутворення; визначення можливостей використання досягнень науково-технічного прогресу; оцінка резервів підвищення ефективності виробництва.

До переваг, на нашу думку, можна віднести відкритість країн-членів СОТ, поступове поширення на вітчизняний ринок міжнародних правил торгівлі, страхування, кредитування, інвестування тощо. Вступ до СОТ сприяє розвитку та прискореному реформуванню ринкової інфраструктури в аграрному секторі економіки на всіх стадіях виробництва продукції.

Для вітчизняних товаровиробників вступ до СОТ дає можливість збільшити прибутки за рахунок збільшення рівня виробництва продукції та її реалізації на зовнішніх ринках, отримати широкий доступ до іноземних інвестицій, збільшити доходи за рахунок можливого підвищення цін на внутрішньому ринку (наближення їх до світового рівня), зростання експорту товарів тощо.

Позитивні наслідки від вступу до СОТ очікуються й для споживачів. Так, лібералізація торгівлі зумовить розширення асортименту та якості пропонованих на ринку продовольчих товарів, можна очікувати певного зниження цін за рахунок конкуренції між іноземними та вітчизняними товаровиробниками, споживачі також можуть отримати доступ до більш високооплачуваної праці.

Основним ризиком від набуття членства у СОТ стане поступове зменшення рівня захисту вітчизняного товаровиробника з боку держави. Інтеграція вітчизняного аграрного ринку в цілому у світове господарство передбачає трансформацію системи його державної підтримки. Заходи щодо державної підтримки аграрного сектора повинні орієнтуватися на вимоги СОТ, зокрема: відсутність або мінімальний вплив на торгівлю, виробництво, процес

ціноутворення; фінансування через урядові програми (бюджетні), а не за рахунок коштів споживачів продукції тощо.

Розширення Європейського Союзу, яке відбулося 1 травня 2004 р., призвело до історичних змін для України та Євросоюзу. Сьогодні Європейський Союз та Україна мають спільний кордон і як безпосередні сусіди будуть посилювати свою політичну та економічну взаємопов'язаність.

Європейська політика сусідства відкриває для України нові перспективи для партнерства, економічної інтеграції та співробітництва: підтримка в адаптації законодавства до норм та стандартів ЄС, що дасть можливість підвищити рівень конкурентоспроможності всіх галузей економіки і сільського господарства, зокрема поглиблення торгівельних і економічних відносин (включаючи створення Зони вільної торгівлі після вступу України до СОТ) збільшення фінансової підтримки на розвиток тих галузей економіки, які збанкрутували або знаходяться в тяжкому фінансовому стані; можливість участі у певних програмах Співтовариства, що сприятиме розвитку культурних, освітніх, технічних, наукових зв'язків, а також зв'язків у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Угоди про партнерство та співробітництво – як основа співробітництва України та ЄС – сприятимуть подальшій економічній інтеграції на основі ухвалення та реалізації економічних і торговельних норм та правил, що сприятимуть посиленню торгівлі, інвестування й економічного зростання, шляхом створення повністю функціонуючої ринкової економіки, включаючи ціноутворення, контроль за державною допомогою, законодавче середовище, що забезпечує чесну конкуренцію між суб'єктами господарювання.

Відповідно до вищезазначеного, для підвищення рівня розвитку ринку сільськогосподарських продуктів повинна здійснюватися відповідна регіональна політика держави, що має бути спрямована на комплексне вирішення соціально-економічних та екологічних проблем, специфічних для кожного регіону. За результатами аналізу багатьох нормативно-правових документів органів державної влади різних рівнів щодо стратегічного розвитку

аграрного сектора економіки України, зокрема Концепції збалансованого (сталого) розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 р., яка була затверджена Наказом Міністерства аграрної політики України від 20 липня 2003 р. № 280, Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому самміті зі сталого розвитку на 2003 – 2015 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 634, в основі яких лежать ідеї і принципи задекларовані конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) та Всесвітнім саммітом із збалансованого розвитку (Йоганезбург, 2002 р.), наукових і навчальних видань, а також за результатами проведення відповідних семінарів, “круглих столів” та анкетування біля 350 експертів із п’яти областей України нами було визначено бачення майбутнього розвитку аграрного сектора економіки України. Так, у процесі проведення семінарів, “круглих столів” та 7 анкетування експертів бачення майбутнього розвитку аграрного сектора концентрувалось на:

- екологічному високотехнологічному аграрному виробництві з використанням енерго- і ресурсозберігаючих технологій;
- ефективному господарюванні підприємств ринкового типу з належним рівнем державного (особливо цінового) регулювання і підтримки;
- розвинутому агросекторі з надійним ринком збуту, існуванням державного замовлення і державних інвестицій;
- експортоорієнтованому, багатокладному аграрному секторі з елементами концентрації, кооперації, спеціалізації, де держава повинна взяти на себе питання реалізації надлишкової продукції;
- аграрному секторі, який вирішує соціальні питання людей, а також забезпеченому кадрами і професіоналами-керівниками;
- аграрному секторі, де існують МТС, лізинг і довгострокове пільгове кредитування;
- аграрному секторі, де існують чесні та порядні держслужбовці;
- аграрному секторі, який забезпечує продовольчу безпеку держави.

Рис. 3.3. Стратегія зростання ефективності сільськогосподарських підприємств

Отже, бачення майбутнього розвитку аграрного сектора було сформовано таким чином: екологічний, з енерго- і ресурсозберігаючими високими

технологіями, розвинутий з ефективно господарюючими підприємствами ринкового типу, належним рівнем інвестування і кредитування, державного регулювання, підтримки і надійним ринком збуту продукції, експортоорієнтований, багатоукладний з елементами концентрації, кооперації, спеціалізації, забезпечений кадрами і професіоналами-керівниками аграрний сектор. Виходячи з вищенаведеного, стратегічною метою розвитку аграрного сектора повинно бути досягнення сталого та високоефективного аграрного виробництва для задоволення потреб внутрішнього та зовнішнього ринків у продукції сільського господарства (рис. 3.3).

Для визначення цілей розвитку аграрного сектора необхідно використовувати комплексний підхід, тобто створювати систему цілей, яка б відображала функціонування аграрного сектора з точки зору як внутрішнього, так і зовнішнього середовища та була підпорядкована місії аграрного сектора.

Зміст цілей має відповідати також завданням вирішення визначених раніше головних проблем і реалізації стратегічної мети розвитку галузі. Пріоритетність досягнення цілей обґрунтовується ранжуванням проблем за ступенем невідкладності їх розв'язання. Тому операційними цілями повинні бути:

1. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.
2. Гарантування продовольчої безпеки держави.
3. Забезпечення конкурентоздатності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках.
4. Технічне та технологічне оновлення аграрного виробництва.
5. Створення цивілізованих умов для проживання в сільській місцевості.

До принципів, на базі яких повинен відбуватись стратегічний розвиток аграрного сектора, необхідно віднести:

- відповідальності держави за стан справ в аграрному секторі;
- нарощуванні інвестиційного потенціалу та інноваційності;
- спеціалізації, кооперації, кластерізації та концентрації виробництва;
- використанні енергозберігаючих технологій;

- нарощуванні експортного потенціалу галузі;
- відповідності вимогам ЄАП та СОТ;
- екологізації господарської діяльності;
- захисту і підтримання належного стану навколишнього природного середовища;
- спрямованості на добробут селян та їх соціальний захист;
- залучення всіх зацікавлених сторін до досягнення цілей стратегічного розвитку галузі.

Саме досягнення визначеної стратегічної мети та операційних цілей, при дотриманні зазначених принципів, на наш погляд, дасть змогу вивести аграрний сектор на якісно новий етап розвитку, забезпечити продовольчу безпеку країни, соціальний розвиток села та підвищити добробут усього населення країни.

У Тернопільській області існують серйозні проблеми, спричинені сформованою в попередній період недосконалою структурою виробництва, а відповідно, нераціональним використанням ресурсного потенціалу, відсутністю ринкової інфраструктури тощо. Тому виникає необхідність втручання держави не лише у процес ціноутворення, а й у виконання наступних функцій: забезпечення правового і соціального середовища щодо ефективного функціонування аграрного ринку в цілому; підтримки та стимулювання вільної конкуренції між виробниками всіх ланок АПК; перерозподілу ресурсів на всіх стадіях виробництва та переробки; здійснення ефективної зовнішньоекономічної політики на сировинному ринку тощо. Також важливим напрямом подальшого розвитку як Тернопільської області, так і України в цілому, має стати підвищення й наближення її рівня до вимог СОТ та інтеграції у світове співтовариство. Лібералізація торговельних режимів, передбачених умовами СОТ, матиме для вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції як переваги, так і певні ризики.

Отже, запорукою успішного розвитку сільськогосподарських підприємств Тернопільської області є здійснення заходів комплексного характеру,

спрямованих на забезпечення ефективного розвитку всіх сфер АПК та узгодження взаємодії між ними.

Умовою докорінних перетворень повинні бути досконалі ринкові відносини, у становленні і розвитку яких основну регулюючу роль повинна відігравати держава шляхом створення юридичних, економічних та організаційних передумов ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств.

3.3. Стратегічні контури удосконалення структури ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

При формуванні потенціалу на СТОВ “Вікторія-Р” слід дотримуватись комплексного підходу менеджменту, що передбачає врахування найважливіших аспектів діяльності: організаційних, економічних, екологічних, інноваційних. Формування потенціалу СТОВ “Вікторія-Р” як процесу можна розділити на 2 етапи: формування потенціалу адаптивності до зовнішнього середовища та формування внутрішнього потенціалу підприємства.

Процес формування потенціалу у СТОВ “Вікторія-Р” можна представити у вигляді окремих етапів.

Перший етап полягає у детальному дослідженні економічних, соціальних, політичних факторів, що здійснюють вплив на реалізацію СТОВ “Вікторія-Р” його можливостей. Слід приділити увагу нормативно-правовим актам, що регулюють діяльність підприємств в обраній галузі, а також на конкурентоспроможність підприємства для забезпечення потенціалу необхідними ресурсами з метою реалізації розробленої стратегії розвитку. На другому етапі розробляються програми по кожному напрямку, а саме формування ресурсної бази, організаційного апарату, кадрового складу, інноваційного базису. Окремим етапом є процес формування соціального потенціалу СТОВ “Вікторія-Р”, що виникає на базі загального соціального

потенціалу суспільства, що є невід'ємною ланкою в формуванні потенціалу підприємства.

При формуванні соціального потенціалу необхідно враховувати такі компоненти СТОВ “Вікторія-Р”: рівень корпоративної культури; умови праці співробітників; соціальнопсихологічний клімат в колективі; взаємовідносини з контрагентами зовнішнього оточення. Складністю, що виникає під час формування потенціалу є необхідність зв'язати всі компоненти між собою та підпорядкувати їх головній стратегії підприємства.

Системне формування потенціалу та врахування закономірностей взаємозв'язку компонентів створює підґрунтя для досягнення СТОВ “Вікторія-Р” стратегічних, тактичних, оперативних цілей, підвищення рівня конкурентоспроможності на національному та місцевих ринках. Дослідження проблеми ефективності потенціалу дозволяє стверджувати, що не приділяється значної уваги проблемі зв'язку потенціалу із впливом зовнішнього середовища. Запропонована модель формування потенціалу і його розвитку на СТОВ “Вікторія-Р” дозволяє враховувати впливи зовнішнього середовища, напрями розвитку внутрішнього потенціалу, а також роль людського капіталу у формуванні соціального потенціалу підприємства. Формування підприємством свого ресурсного потенціалу на основі даного підходу дозволяє окреслити стратегію свого розвитку, підвищити ефективність використання потенціалу, забезпечити належний рівень конкурентоспроможності в перспективі [64, с. 273].

Базовою складовою частиною ресурсного потенціалу СТОВ “Вікторія-Р” є капітал. Він є фактором виробництва і розглядається як сукупність засобів праці, які використовуються у виробництві продукції. Розвиток сільськогосподарського виробництва у СТОВ “Вікторія-Р” значною мірою залежить від розміру капіталу, що уречевлений у матеріально-технічній базі, його якісного складу. Економічне значення цього капіталу полягає в тому, що він є мірилом і основою розвитку продуктивних сил сільського господарства, забезпечуючи відповідний рівень і темпи збільшення виробництва продукції та

підвищення продуктивності праці.

Капітал можна визначати і як інвестиційні ресурси, що використовуються у виробництві. В процесі трансформаційних перетворень ринкової економіки, інноваційних змін, появи новітніх технологій матеріальний (реальний) капітал, до якого відносять засоби виробництва, наприклад, будівлі, устаткування, машини, інструменти, якомога краще пристосований до вузької спеціалізації кожного сільськогосподарського товаровиробника. Підвищення ефективності використання капіталу можливе через інтенсифікацію виробничих процесів, а з точки зору стратегічного розвитку товариства – через реалізацію окремих інвестиційних проектів з метою диверсифікації господарської діяльності підприємства, що буде розглянуто далі [63, с. 77].

Необхідно звернути окрему увагу на стан використання іншої основної складової ресурсного потенціалу підприємства – земельних угідь, які є у розпорядженні товариства шляхом оренди земельних паїв у селян. Земля є неодмінним атрибутом людського існування, і в сільському господарстві земля виступає як предмет праці.

Головним чинником здійснення виробничо-технологічного процесу сільськогосподарських підприємств як відомо є земля, яка в силу об'єктивних особливостей значним чином відрізняється від інших складових елементів ресурсного потенціалу цих підприємств. до основних специфічних рис землі як елементу ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств об'єктивно можна віднести:

- низький рівень мобільності – земельні ділянки практично не піддаються фізичному переміщенню в просторі;
- практична незамінність землі у процесі її виробничого використання з метою одержання сільськогосподарської продукції – сучасні технології цього не дозволяють хоча б із економічних міркувань;
- фізична просторова обмеженість землі як ресурсу – землі немає більше, як її є;
- здатність до покращення своїх властивостей як елементу ресурсного

потенціалу за умови її провального використання.

Вказуючи на особливості землі, як базового елемента ресурсного потенціалу сільськогосподарських виробників можемо сказати, що визначальною особливістю його є стабільність, інерційність, що виступає запорукою сталості в організації виробництва та гарантією неперервності економічної діяльності сільськогосподарського підприємства [65, с. 487].

Оцінка економічної ефективності використання цього виду ресурсу у СТОВ “Вікторія-Р” за допомогою системи показників, які було представлено у таблиці 2.23, вказує на можливість досягти кращого результату шляхом інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Сучасні технології дають змогу істотно збільшити урожайність кормових культур та нарости валове виробництво зернових культур. Важливим напрямом підвищення ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу є використання інновацій у землеробстві. Так, у сучасних умовах, намагаючись зберегти і відтворити земельні ресурси, аграрії вдаються до інноваційних технологій обробітку ґрунтів, здатних поєднувати ефективність виробництва з ощадливим використанням сільськогосподарських угідь.

Нині сільському господарству наука пропонує різні варіанти ощадливого обробітку ґрунту. Особливий інтерес викликає ресурсозберігаюча технологія нульового обробітку ґрунту – No-till, яку починають застосовувати Україні. Така технологія забезпечує підвищення продуктивності праці у землеробстві у 4 рази, економію пальномастильних матеріалів, металу, амортизаційних витрат машинно-тракторного парку, запасних частин при нинішніх світових цінах і зниження сумарних витрат на 1 га на 50-90 дол. США порівняно з традиційною технологією.

Інноваційність здійснення виробничо-технологічних процесів у сільськогосподарських підприємствах охоплює і аспекти використання в них екологічно безпечних та середовище захисних технологій органічного характеру, що, з одного боку, забезпечує вищий рівень ефективності використання відповідного ресурсного потенціалу цих підприємств, а з другого

боку – вимагає відповідно підвищених вимог до формування його структури на відповідному інноваційному рівні. На жаль, сучасний рівень державної підтримки та розвитку інноваційності функціонування сільськогосподарських підприємств залишає бажати кращого, що відповідно негативно відображається на рівні інноваційності цих підприємств та знижує загальну культуру виробництва у цих підприємствах. Аналізуючи структуру ресурсного потенціалу СТОВ “Вікторія-Р”, можна вказати, що різнонаправленими за напрямками є тенденції у зміні питомої ваги таких складових його ресурсного потенціалу як оборотні кошти і трудові ресурси. Розмір частки оборотних коштів обумовлено різними чинниками, основним з яких є зміни в обсягах виробництва та структурі продукції, в для трудових ресурсів причиною зростання частки є збільшення обсягів витрат на оплату праці. Оцінка управлінських ресурсів здійснена за обсягом прибутку, який за останній рік істотно зменшився.

Підвищення ефективності використання наявного ресурсного потенціалу підприємства в т.ч і у СТОВ “Вікторія-Р”, можливе різними шляхами-через інтенсифікацію виробничих процесів, удосконалення структури ресурсів і їх складових, через кращу організацію бізнес-процесів, диверсифікацію виробництва тощо.

В умовах ринку сільськогосподарські підприємства самостійно обирають стратегію свого розвитку, пристосовуючи свої виробничі можливості до умов, що постійно змінюються. Вибір найкращого варіанту структури ресурсів повинен враховувати наявні обсяги ресурсів, типи виробничих технологій, що обумовлюють спеціалізацію підприємства і трансформують ресурси у кінцеву продукцію.

Оптимізація і ефективність використання ресурсного потенціалу передбачає таку збалансованість ресурсного потенціалу, при якій забезпечується максимальна віддача кожного його виду. Успішна реалізація цієї вимоги можлива лише при кваліфікованому управлінні виробничими процесами з боку менеджменту підприємства та чіткому узгодженні стратегії і

тактики функціонування аграрного формування [63, с. 76].

Процес формування та відтворення ресурсної бази сільськогосподарських підприємств лежить у площині завдань тактичного і стратегічного управління, що здійснюється під впливом зовнішнього середовища, утвореного інституційною системою. Проведений аналіз досліджуваного вища дав можливість виділити три основні типи сценаріїв дальшого здійснення реалізації процесу формування і підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств і на цій основі – ефективного розвитку цих підприємств [65, с. 487]:

– сценарій 1 – інтенсифікація використання наявного потенціалу – такий тип сценарію є вимушеним – підприємство «змушене» максимально ефективно використовувати наявний ресурсний потенціал у зв'язку і з тим, що воно не має коштів для здійснення оновлення чи інноватизації свого ресурсного потенціалу та зміни його структури з метою її оптимізації і дальшого розвитку на якісно новій основі, а взяти ці кошти зі сторони (типу кредиту) не має знову ж таки фінансової змоги, в т.ч. і внаслідок своїх недостатніх для цього масштабів виробництва;

– сценарій 2 – інтенсифікація використання наявного потенціалу та інвестування у його формування з метою удосконалення його структури для створення основ для розвитку нових галузей та диверсифікації підприємницької діяльності ;

– сценарій 3 – інноваційно-трансформативно-структуральний. Сценарій 3 також не виключає процесів інтенсифікації використання наявного ресурсного потенціалу але його основою є структурне інвестування у формування якісно нового ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Пропоновані сценарії розвитку і удосконалення ресурсного потенціалу мають за мету розширити виробничі можливості сільськогосподарських підприємств та підвищити їх фінансово-економічну стійкість в змінному середовищі.

Таблиця 3.1

Сценарій розвитку і удосконалення структури ресурсного потенціалу
сільськогосподарських підприємств [63, с. 486-488]

Зміст сценарію	Термін проектування	Обсяги і джерела ресурсів (власні-залучені)	Ефективність	Ризики	Менеджмент
Інтенсифікація через оптимізацію використання різних елементів ресурсного потенціалу в короткостроковій перспективі	Короткостроковий період	власні ресурси, кредитування під оборотні кошти	приріст продуктивності, обсягів, ефективність окремих видів продукції, приріст доходів і рентабельності, можливість для накопичення під інвестиції майбутні, ризики виробничі, незначні, просте відтворення	контрольовані	оперативний
інвестиційний проект через зміну співвідношень між окремими елементами в структурі ресурсного потенціалу на середньострокову перспективу	Середньостроковий період	власні, значні обсяги кредитів на більший період	приріст обсягів валового випуску, диверсифікація і нові види продукції, загальна ефективність і створення можливостей для накопичення капіталу після погашення інвестицій, ризики значні, розширене відтворення, економічне зростання, фінансова стійкість	прогнозовані	інвестиційний
стратегічний підхід через зміну обсягів, співвідношення елементів структури ресурсного потенціалу і за умови змін інституційного середовища на тривалу перспективу	Тривала перспектива	значні обсяги залучення, зміна організаційної структури, форми власності	ріст масштабів фірми, входження в агрохолдинг, входження в нові ринки, значні зовнішні запозичення, ризики інституціональні, динаміка за ознаками життєвого циклу фірми, циклічність макроекономічна	Недостатньо прогнозовані	стратегічний

Перший варіант сценарію передбачає вирішення тактичного завдання ефективнішого використання наявного ресурсного потенціалу на основі власних фінансових коштів та короткострокового кредитування потреби в

оборотних засобах, що забезпечить необхідний рівень інтенсифікації виробництва.

Другий варіант сценарію, що має середньостроковий період реалізації, базується на інвестиційному підході, удосконаленні галузевої структури ресурсів та розширенні спеціалізації виробництва за рахунок залучення коштів на впровадження окремих інвестиційних проектів.

Третій сценарій спрямований та більш тривалу перспективу, яка враховує зміни в інституційному середовищі, можливості організаційних трансформацій, вихід на нові ринки тощо.

Інтенсифікація виробництва у СТОВ “Вікторія-Р”, у відповідності з першим сценарієм, тісно зв’язана з поліпшенням використання наявних ресурсів, оскільки це, по-перше, безпосередньо впливає на обсяг і собівартість продукції, по-друге, дає можливість досягти бажаної мети без залучення додаткових ресурсів.

В результаті інтенсифікації сільськогосподарського виробництва господарства можна забезпечити збільшення обсягів виробництва продукції за рахунок раціонального використання насамперед основного елемента ресурсного потенціалу підприємства – землі. У зв’язку з цим слід дбати про підвищення родючості ґрунту. Необхідно здійснюватись комплексні заходи, в яких передбачається збільшення виробництва та внесення органічних добрив, захист рослин, проведення протиерозійних, культуртехнічних робіт, удосконалення структури посівних площ тощо. У СТОВ “Вікторія-Р” з метою не тільки збереження, але й примноження родючості землі необхідно забезпечити в перспективу відновлення тваринництва, як джерела виробництва органіки для збереження родючості орендованої господарством землі.

Інтенсифікація виробництва у СТОВ “Вікторія-Р” вимагає ефективнішого використання трудових ресурсів. Раціональне використання трудового потенціалу сільських територій, на яких здійснює свою господарську діяльність товариство, дає змогу ефективніше використовувати людський капітал підприємства. Базисом формування трудових ресурсів СТОВ “Вікторія-Р” є

сільське населення. а також кваліфіковані робітничі кадри і спеціалісти сільського господарства – вихідців з міста. Інтенсифікація виробництва у СТОВ “Вікторія-Р” і ринок висувають високі вимоги до менеджменту (управління) підприємства, без належної кваліфікації яких неможливо ефективно використовувати ресурсний потенціал підприємства та впроваджувати інноваційні рішення і сучасні бізнес-процеси, що підтримують конкурентоздатність підприємства.

У процесі дослідження виявлено, що раціональне використання ресурсного потенціалу, забезпечується в результаті раціонального співвідношення основних складових – ресурсів праці й матеріально-технічної бази, зокрема основних виробничих фондів. Технічні засоби виробництва, які є в розпорядженні СТОВ “Вікторія-Р”, не в повній мірі відповідають сучасним вимогам і дотриманню новітніх технологій сільськогосподарського виробництва. Машинно-тракторний парк, сформований у СТОВ “Вікторія-Р”, вимагає переоснащення сучасною електронікою і автоматикою, здатною забезпечувати високу продуктивність, універсальність, енергонасиченість, пристосованість до геологічних і ґрунтових умов регіону, що могло б підвищити рівень комплексної механізації і економічну ефективність виробничих процесів на інноваційній основі.

Оскільки СТОВ “Вікторія-Р” спеціалізуються на вирощуванні озимої пшениці, ріпаку, кукурудзи на зерно та жита, основні шляхи підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу цього підприємства можна в близькій перспективі забезпечити за рахунок інтенсифікації виробництва, в.т.ч. шляхом використання нових сортів та гібридів саме цих культур. Це підтверджується думкою багатьох вчених, які вказують, що сорт культури як унікальна біологічна основа інтенсивних технологій є незамінним чинником, без якого неможливо отримати високі врожаї.

Оптимізацію структури ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств доцільно розглядати також у аспекті рівня оптимальності структури його складових елементів. Результати дослідження структури

земельних фондів сільськогосподарських підприємств свідчать . що на сьогодні основну питому вагу у цій структурі становлять орні землі, частка яких у великих агроформуваннях перевищує 90%, що з економічної точки зору має певне і цілком зрозуміле виправдання, але з екологічної точки зору таке явище і стан є вкрай небезпечними в плані екологічності та безпеки земельних фондів сільськогосподарських підприємств і їх збереженості для майбутніх поколінь, що вимагає відповідної структури і інших елементів ресурсного потенціалу. Розвиток СТОВ “Вікторія-Р” базується на нинішнім стані його ресурсного потенціалу. Найближча перспектива його розвитку на основі інтенсифікації включає ряд основних напрямів: оптимізація структури земельних угідь та раціональне їх використання; вдосконалення структури виробництва; оптимізація структури ресурсного потенціалу; систематичне вдосконалення виробничого процесу; сприяння соціально-економічному розвитку села.

Стратегія розвитку підприємства, яка побудована на ефективному використанні його ресурсного потенціалу на тривалий період, є більш вигідною не тільки для його власників але й для держави. Вона передбачає ефективне використання базової складової ресурсного потенціалу – земельних ресурсів, які виступають основою неперервності всього процесу сільськогосподарського виробництва. Тому з цієї точки зору стратегічні підходи до вибору шляхів розвитку підприємства є пріоритетними в оцінці ефективності використання його ресурсного потенціалу. Це відповідає другому варіанту сценарію розвитку ресурсного потенціалу підприємств, що має середньостроковий період реалізації, базується на інвестиційному підході, удосконалення галузевої структури ресурсів та розширення спеціалізації виробництва за рахунок залучення коштів на впровадження окремої інвестиційних проектів, що запропоновано у попередньому розділі роботи.

Оптимізація структури виробництва як чинник підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарського підприємства передбачає, перш за все, визначення спеціалізації господарства, тобто раціональне поєднання галузей природно-кліматичними та економічними чинниками відповідно до ринкових

умов господарювання та ринкової ситуації і кон'юнктури. Оптимізація структури земельних угідь та раціональне їх використання передбачає формування наближеного до науково обгрунтованого рівня співвідношення між ріллею та кормовими угіддями, здійснення необхідних заходів для забезпечення нормального відтворення землі. Оптимізація галузевої структури виробництва передбачає раціональне поєднання галузей тваринництва і рослинництва з врахуванням природно-кліматичних та економічних чинників, формування раціонально збалансованого складу виробничих засобів, що дозволить ефективно їх використовувати.

Одним з таких напрямів ефективного використання ресурсного потенціалу у СТОВ “Вікторія-Р” є диверсифікація господарської діяльності сільськогосподарського підприємства, яка знижує ризики у забезпеченні показників ефективності використання ресурсного потенціалу і надає їм характеру сталості і стійкості. Диверсифікація діяльності розширює сферу комерційної діяльності і позиціонує підприємство на нових товарних ринках, урізноманітнюючи джерела поступлення доходів та рівні ефективності використання ресурсів підприємства. Як правило, диверсифікація вимагає втілення інноваційних інвестиційних проектів та змінює структуру ресурсного потенціалу, специфікуючи активи підприємства (за винятком земельних ресурсів) під нові види діяльності. Такі управлінські рішення менеджменту по диверсифікації діяльності підприємства вимагають тривалого періоду для їх реалізації та залучення значних фінансових ресурсів у зміну структури матеріально-технічної основи виробництва, а також впорядкування структури оборотного капіталу та нової якості людського капіталу.

Оптимізація ресурсного потенціалу передбачає формування раціонально збалансованого складу виробничих засобів, що дозволить ефективно їх використовувати і отримувати найвищу віддачу. Тобто оптимізація ресурсного потенціалу здійснюється виходячи з даних про перспективний стан і кількість земель та прогнозовану структуру виробництва. Враховуючи необхідність реалізації пропонованих інвестиційних проектів, потрібно забезпечити

оптимальний склад матеріально-технічних засобів та відповідну якість людського капіталу (трудових ресурсів), здатних забезпечити ефективне використання ресурсів. Крім цього, Інвестиційні заходи, що здійснюються у процесі диверсифікації, здійснюються з метою запровадження ресурсозберігаючих, інноваційних технологій, що дозволить ефективніше використовувати вже наявні і специфіковані ресурси та збільшити вихід продукції з кожного гектара угідь.

Проблемі підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств та функціонування цих підприємств в цілому немає підстав розглядати у відриві від проблеми ефективного функціонування і розвитку безпосереднього середовища функціонування цих підприємств, мова йде про нерозривність розвитку сільськогосподарських підприємств та сільських територій. Зв'язок між якими має двосторонній характер – сільськогосподарське виробництва залишається переважною формою здійснення підприємництва в селі та основним чинником розвитку економічної, екологічної та соціальної сфер сільських територій. З другого боку, рівень життя на селі впливає на якість і структуру трудових ресурсів цих підприємств, а значить – на структуру ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств в цілому.

Висновки до розділу 3

1. Визначено, що вирішення питання вдосконалення економічних взаємовідносин між сільськогосподарськими виробниками і переробною промисловістю вимагає тісної взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади й самоврядування з метою поєднання загальнодержавних інтересів з інтересами виробників, ефективного використання їх природно-ресурсного, трудового та виробничого потенціалу. Основним шляхом вирішення вищезазначених проблем може бути створення професійних та міжпрофесійних

об'єднань в агропродовольчому комплексі. Основними завданнями міжпрофесійних об'єднань мають бути: розробка механізмів збалансованого попиту і пропозиції на ринку аграрних продуктів, планове виведення продукції на ринок, стабілізація цін, забезпечення гарантій процесу поставок і оплати, узгодження технологій виробництва, переробки, пакування та продажу кінцевої продукції.

2. Технічна політика АПК має бути направлена на формування відповідальності заводів виробників за технічний стан виробленої ними техніки у споживачів, ефективне її використання споживачами за рекомендацій по ефективному використанню, підготовці кадрів всіх рівнів при заводах, активному і зацікавленому в юридичному плані, відповідальному впровадженні фірмових засад технічного сервісу.

3. В умовах, що складаються в Україні, інженерно-технічне забезпечення у сільському господарстві потрібно розглядати як стратегічний напрямок по забезпеченню робочої здатності техніки в період експлуатації з позицій юридичного, економічного, нормативного, технічного, технологічного та кадрового забезпечення, як невід'ємну ланку, що пов'язує виробника та споживача техніки. Правові й нормативні документи мають передбачити сертифікацію послуг і їх об'єм, якість, ціну не тільки вітчизняної техніки, але й імпортової, особливо при реалізації техніки, що була у вжитку.

4. Регулювання виробничих ресурсів в аграрній сфері в ринкових умовах передбачає насамперед оптимізацію їх використання. Перше ж місце в вирішенні даної проблеми в сільському господарстві займає раціональне використання земельних ресурсів – основного засобу виробництва і головного природного ресурсу. Застосування добрив повинно базуватися на дотриманні біологічної специфіки об'єктів прикладання праці і коштів (рослин), законів землеробства і закономірностей формування урожаю, а також конкретних умов виробництва й має бути комплексним і системним. При цьому необхідно дотримуватися оптимального співвідношення поживних речовин, вимог агротехніки і агрохімічної науки, технологічної дисципліни, екологічно безпечних та

економічно доцільних меж їх застосування.

5. Формування ресурсного і виробничого потенціалу, будь якої сфери матеріального виробництва в умовах товарно – грошових відносин в значній мірі залежить від фінансового стану, забезпеченості фінансовими ресурсами. Першим в системі заходів регулювання фінансових ресурсів є вдосконалення системи ціноутворення на продукцію сільського господарства. Наступним важливим заходом регулювання фінансових ресурсів є фінансово – кредитний механізм. Сільськогосподарське виробництво в силу своєї специфіки якраз і вимагають наявності надлишку робочої сили, щоб покривати нестачу її в періоди найбільшого технологічного навантаження. Тому пропозиція робочої сили і попит на неї в даній галузі формуються під впливом природних, організаційних, технологічних, економічних і соціальних факторів.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

1. Розподіл виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств необхідно здійснювати за характером впливу на кінцевий результат: природні ресурси, що мають властивість безпосередньо через об'єкти прикладання праці й коштів (рослини), внаслідок певних біохімічних перетворень ставати складовими частинами урожаю сільськогосподарських культур; матеріальні, які мають властивість безпосередньо перетворюватися в складові частини кінцевого продукту (урожай та тваринницьку продукцію); фінансові ресурси, що дозволяють нарощувати ресурсний потенціал підприємств і галузі в цілому, а також сприяють поліпшенню його структури й оптимізації, підвищують ефективність його використання; трудові ресурси, які приводять у рух решту видів виробничих ресурсів заради досягнення поставлених перед виробництвом економічних і соціальних цілей.

2. У ринкових умовах сільськогосподарське виробництво необхідно розглядати як відносно відокремлену складну організаційну систему. Тому при оцінці його ефективності доцільно враховувати двоякість випуску власної продукції: з одного боку, тими ресурсами, які є в розпорядженні підприємств, з іншого, – рівнем їх ефективного розподілу та раціонального використання протягом виробничого циклу. Отже, при заданому обсязі ресурсів рівень задоволення потреб у виробництві продукції визначатиметься ефективністю цих ресурсів.

3. Визначено, що методичні підходи, які використовуються в даний час до кількісної оцінки використання виробничих ресурсів, не повністю відображають специфіку аграрного виробництва будучи малоприматними для нього. На відміну від них пропонуються відповідні функціональні залежності у системі “виробничі ресурси – сільськогосподарська продукція”, що відображають динаміку спадної окупності ресурсів кінцевим продуктом, фіксують абсолютні економічно доцільні й екологічно безпечні межі насичення ресурсами землеробства, допускають планове регулювання не окремих

ресурсів, а їх системи (комплексу), збалансованої щодо біологічних вимог сільськогосподарських об'єктів.

4. За аналізований період динаміка основних складових ресурсного потенціалу Тернопільської області характеризується якісними показниками, хоча ця тенденція досить повільна, але якщо вона буде й надалі продовжуватися, – це призведе до покращання ситуації в сільському господарстві, яка склалася за останні роки.

5. Зростання ефективності сільськогосподарських підприємств, виходячи з системи управління розвитком виробничого потенціалу передбачає: створення професійних та міжпрофесійних об'єднань в агропродовольчому комплексі, вдосконалення економічних взаємовідносин із переробними підприємствами, впровадження ефективної маркетингової політики та маркетингового моніторингу, використання новітніх технологій, що відповідають економічним, екологічним та соціальним вимогам, освоєння, впровадження й збільшення обсягів виробництва з підвищеною біологічною цінністю, забезпечення системності функціонування всіх сфер АПК та формування їх спільної економічної зацікавленості в досягненні кінцевих результатів.

6. Стратегічні напрями розвитку виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств, розроблених на основі економіко-математичних моделей оптимізації машинно-тракторного парку, структури посівних площ і впливу окремих фінансових показників впливають на кінцеві результати діяльності підприємства.

7. Основними напрямками розвитку та раціонального використання виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств є: для земель (політичні, економічні, екологічні та правові); для добрив (економічні, екологічні та соціальні); для фінансових ресурсів (вдосконалення системи ціноутворення на продукцію сільського господарства, фінансово-кредитний механізм); для праці (природні, організаційні, технологічні, економічні й соціальні).

8. В сучасних умовах необхідно звернути увагу на наявність елементів дискримінації у службі зайнятості в сільській місцевості. Вони відносяться до прийому, кар'єрного росту і звільнення (наприклад, за скороченням штату). Ресурс виробництва – праця жінок в особистих селянських і фермерських господарствах та господарських товариствах потребує додаткового прийняття нормативно-правових документів із метою регулювання трудових процесів і посилення соціального захисту населення.

9. Ми пропонуємо наступні заходи щодо зростання ресурсного потенціалу СТОВ “Вікторія-Р”:

– по відношенню до основних виробничих фондів СТОВ “Вікторія-Р” доцільним є впровадження високопродуктивної комбінованої техніки, що дозволяє за один прохід виконувати кілька операцій; раціональне агрегування машин, спрямоване на повне використання потужності мобільних машин; застосування альтернативних видів палива; заміна машин з наднормативними термінами служби з метою скорочення витрат дизельного палива і запасних частин;

– по відношенню до оборотних активів СТОВ “Вікторія-Р” необхідним є пошук джерел поповнення грошових коштів підприємства. Цьому сприятиме як реалізація застарілого обладнання, так і пошук інших джерел отримання доходу (здача в оренду вільних приміщень, організація курсів механізаторів, агрономів і інших спеціальностей, які є затребуваними на підприємстві).

Таким чином, запропоновані заходи з одного боку сприятимуть підвищенню продуктивності праці працівників, а з іншого боку, – забезпечать зростання грошових надходжень підприємства. У результаті, загальні показники ефективності формування та використання ресурсного потенціалу СТОВ “Вікторія-Р” (показники рентабельності) покращаться.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агробізнес України – 2014 [Електронний ресурс] // Інфографічний довідник: [сайт]. – Режим доступу: <http://agrex.gov.ua/wp-content/uploads/Infografika-silskogo-gospodarstva-Ukrayini-vid-BakerTilly-taLatifundist.pdf>.
2. Аграрна реформа в Україні. / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Луценко та ін.; За ред. П.І. Гайдуцького - К.: ННЦ ІАЕ, 2015. - 424 с.
3. Амбросов В.Я. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України у СОТ / В.Я. Амбросов, В.М. Онегіна // Економіка АПК. – 2009. – №2. – С. 15-24.
4. Амбросов В.Я. Фінансова стабілізація розширеного відтворення в аграрному секторі економіки / В.Я. Амбросов // Агроінком. – 2007. – № 7-8. – С. 26-28.
5. Андрійчук В. Г. Метод аналізу оболонки даних (DEA) у вимірі та оцінці ефективності діяльності підприємств / В. Г. Андрійчук, Р. В. Андрійчук // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 81–88.
6. Андрійчук В.Г. Важливі підйоми відродження аграрного бізнесу // Економіка АПК. – 2015. — № 4. - С. 18.
7. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: вимір масштабів та оцінка переваг і загроз здійснення. // Економіка АПК. - 2016. - № 2. - С. 8 - 16.
8. Балабанова Л.В. Маркетингова товарна політика в системі менеджменту підприємств: Монографія/Л.В. Балабанова, О.А. Бриндіна – Донецьк: ДонДУЕ, 2007. – 263 с. 12. Балабанова Л.В. Управління маркетинговим потенціалом підприємства / Л.В. Балабанова, Р.В. Мажинський. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 288 с.
9. Бень Т. Г. Інтегральна оцінка фінансового стану підприємства / Бень Т. Г., Довбня С. Б. // Фінанси України. — 2012. — № 6. — С. 53—60.
10. Березіна Л.М. Виробнича функція та ресурсний потенціал аграрних підприємств / Л.М. Березіна // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Ринкова трансформація економіки АПК. – Харків: ХНТУСГ, 2006. - №31. – С. 64-68.

11. Бесенюк В.М. Ресурсний потенціал агроформувань у забезпеченні ефективного господарювання // Економіка: проблеми теорії та практики. Випуск 193: В 5 т. Том I. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2014. – с. 158 – 168.
12. Блюмська К. В. Об'єктивні передумови переходу до концепції інноваційного маркетингу в підприємствах АПК [Електронний ресурс] / Ю. І. Данько, К. Блюмська // Вісник Львівського національного аграрного ун-ту : наук. журнал. – Сер. «Економіка АПК» / Львівський НАУ. - Львів, 2012. - № 19 (1).
13. Блюмська К.В. Економічна оцінка іміджу підприємства / О.В. Шумкова, К.В. Блюмська // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2011. – №1.- С. 56-59.
14. Блюмська-Данько К. В. Вплив інноваційного маркетингу на формування товарної політики сільськогосподарського підприємства / В. М. Жмайлов, К. В. Блюмська-Данько // Вісник Сумського національного аграрного ун-ту : науковий журнал. – Сер. «Економіка і менеджмент» / Сумський НАУ. – Суми, 2013. – Вип. 6(57). – С. 90-94.
15. Богуцька Н.М. Ресурсний потенціал підприємства та проблеми його оцінки: [Електронний ресурс] / Н.М. Богуцька. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/57474.doc.htm.
16. Бородіна О.М. Сільськогосподарське дорадництво та проблеми його кадрового забезпечення. – К.: ІАЕ, 2015. – 72 с.
17. Бурковський І.Д. Матеріально-ресурсний потенціал аграрного сектора України: стан та напрями розвитку.// Економіка АПК. - 2014. - № 3. - С. 26 — 29.
18. Вишневська О.М. Ресурсний потенціал аграрного сектора економіки України: соціально-економічні та екологічні аспекти : [монографія]. – Миколаїв, 2011. – 487 с.
19. Воловик Д.В. Розвиток системи управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств / Д.В. Воловик // Вісник Полтавської державної аграрної академії №4 (75). – 2014. – С. 133-136.
20. Грабчук О. М. Формування системи принципів фінансового ризик-менеджменту // Економічний аналіз.– Тернопіль: Економічна думка.– Вип. – 2010. – Т. 5. – С. 241-244.

21. Гречаник Н. Ю., Стельмащук Н. А. Сутність та особливості маркетингової цінової політики //Інноваційна економіка. – 2012. – №. 32. – С. 205-212.
22. Гунченко О.В. Ресурсний потенціал та умови його формування в сільськогосподарських підприємствах / О.В. Гунченко // Сталий розвиток економіки № 5. – 2011. – С. 75-80.
23. Гуржій Н.М. Управління стратегічним маркетингом: парадигма, інструментарій, результативність: монографія / Н.М. Гуржій. — Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. — 560 с
24. Гуцул Т. А. Ефективність та перспективи розвитку молочного скотарства в Україні //Вісник Сумського національного аграрного університету.–2011.–Вип. – 2011. – Т. 1. – С. 40-46.
25. Гудзь О.Є. Державна програма фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів / О.Є. Гудзь, А.В. Сомик // Економіка АПК. – 2008. – №11. – С. 54-63.
26. Данько Ю. І. Кооперація в системі забезпечення конкурентоспроможності підприємств-виробників свинини / Ю. І. Данько, І. В. Лозинська.// Економіка АПК. –К.: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2012. - №4. – С.93-98
27. Данько Ю. І. Теоретико-методологічне обґрунтування підходів до моделювання рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств //Інноваційна економіка. – 2016. – №. 5-6. – С. 76-80.
28. Дем'яненко С. Особливості формування виробничих витрат і цін на продукцію сільського господарства // Економіка України. – 2009. - №12. – С.42-48.
29. Дмитрук Б. П. Аналіз ефективності використання ресурсів галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств Черкаської області з використанням метода data envelopment analysis (DEA) / Б. П. Дмитрук, Т. Б. Вітряк // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2012. – Вип. 1 (11). – С. 138–147.
30. Довгаль О.В. Механізм ефективного управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств / О.В. Довгаль // Агросвіт № 5. – 2016 – С. 20-22.

31. Дудар, В. Т. Ефективність інноваційного розвитку агропромислового виробництва [Електронний ресурс] : монографія / В. Т. Дудар, А. В. Шумський, Б. О. Язлюк. - Тернопіль : Астон, 2013. - 260 с.

32. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3. / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред) та ін. – К.: – Видавничий центр “Академія”, 2001. – 952 с.

33. Єресько І.Г. Ресурсний потенціал: Сутність і напрямки розвитку / І.Г. Єресько // Економіка і регіон. – 2006. – №4 (11). – С. 65–69.

34. Єрмаков О.Ю. Методичні аспекти узагальненої оцінки економічної ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств / О.Ю. Єрмаков, М.І. Кареба //Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Черкаси: ЧДТУ. – 2009. – вип. 22, ч.2. – С.12-15.

35. Жадько К.С. Підвищення ефективності використання персоналу та його розвиток. Монографія / [А.Г. Бабенко, Ю.Г. Горященко, К.С. Жадько та ін.] / за заг. редакцією д.е.н. А.Г. Бабенка. – Дніпропетровськ: УМСФ, 2016. – 493 с.

36. Жмайлов В. М. Організаційно-економічні основи управління прибутком сільськогосподарських підприємств: монографія / В. М. Жмайлов, О. Г. Жмайлова, О. О. Бабицька та ін. – Суми: Сумський національний аграрний університет, 2014. – 308 с.

37. Зайцев Ю. О. Детермінанти розвитку систем ринкового розподілу продукції аграрних підприємств / Красноручський О. О., Зайцев Ю. О. // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2015. – №. 162. – С. 20-31.

38. Замора О.І. Основні тенденції формування і використання трудових ресурсів / О.І. Замора // Актуальні проблеми економіки. - 2016. - №4. - С. 85-91.

39. Іванілов О.С. Економіка підприємства: підручник / О.С. Іванілов. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.

40. Іртищева І. О., Смелянець Т. В., Обозна А. О. Стратегічні орієнтири розвитку аграрної сфери в контексті національної антикризової політики //Вісник Харківського національного аграрного університету ім. ВВ Докучаєва. Сер.: Економічні науки. – 2013. – №. 11. – С. 27-39.

41. Кириленко І. Г. Агропромисловий розвиток України – криза невикористаних можливостей / І. Г. Кириленко, В. В. Дем'янчук // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С. 16-22.

42. Кісіль М. І. Критерій і показники економічної ефективності бізнесу / М. І. Кісіль // Економіка АПК. – 2013. – №8. – С. 59-62.

43. Коваленко О.В. Ефективність використання ресурсного потенціалу підприємств сільських територій / О.В. Коваленко // Вісник аграрної науки. – 2008. – № 7. – С. 70-72.

44. Коваленко О.В. Оцінювання ефективності управління діяльністю підприємств за критеріями товарно-цінової стратегії / Коваленко О.В. // Економіка АПК. – 2009. – №3 (173). – С. 123–128.

45. Корецька С.О. Методологічні аспекти формування ресурсної стратегії підприємства / С.О. Корецька // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – Випуск 4(60). – 2012. – Серія «Економіка». – С. 89-100.

46. Красноручський О. О. Закономірності та принципи функціонування систем ринкового розподілу продукції аграрних підприємств / Красноручський О. О., Азізов О. Р. // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2015. – №. 4. – С. 3-13.

47. Крюкова І. Обліково-аналітичне забезпечення стратегічного маркетингового аудиту бізнес-суб'єктів аграрного сектору //Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах “. – 2016. – С. 135-138.

48. Ларіна Я. С. Управління маркетинговими ризиками товарної політики в аграрному секторі України / Я. С. Ларіна // Інноваційна економіка. – 2012. – №9 (35). – С. 199–202.

49. Маринич І. А. Наукові підходи до формування потенціалу підприємства / І. А. Маринич, Н. Р. Кадилович. – Л.: Изд-во НЛТУ, 2011. – Вип. 20.15. – 224 с.

50. Мельник А. Ф. Національна економіка / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т.Л.Желюк, Т. М. Попович. – К. : Знання, 2011. – 463 с.

51. Мельник Л.Л. Шляхи підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства / Б. Андрушків, Л. Мельник, О. Погайдак // Формування ринкової економіки в Україні. – 2012. – Вип. 27. – С. 3-7.

52. Месель-Веселяк В. Я. Економічні передумови забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С. 9-16.

53. Месель-Веселяк В. Я. Удосконалення методів оцінки економічної ефективності виробництва в сільськогосподарських підприємствах / В. Я. Месель-Веселяк, О. Ю. Грищенко // Науковий вісник ЛНАУ : економічні науки № 16, т. 1. – Луганськ : Книжковий світ, ЛНАУ, 2011. – С. 63-70.

54. Месель-Веселяк В. Я. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2014. – № 6. – С. 17-26.

55. Механізм державної підтримки у сфері сільського господарства необхідно вдосконалювати / [Електронний ресурс] / Офіційний агропромисловий сайт сільського господарства України – Режим доступу: <http://agroprom-ua.com/articles/287>.

56. Мороз, Л. А. Стратегічний аналіз маркетингового потенціалу підприємства / Л.А. Мороз, Т.В Лебідь. – Л. : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – С. 45– 50.

57. Олійник Т.І. Сучасні тенденції ресурсного забезпечення сільськогосподарського виробництва /Т.І. Олійник, А.С. Коваленко//Вісник ХНАУ. Серія “Економіка АПК і природокористування” – 2009. - № 14 – С.62-67.

58. Олійник Т.І. Формування й ефективного використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств: [монографія] /Т.І. Олійник/ Харків: - (Магда Ltd), 2008. – 338 с.

59. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2015 рік : [Статистичний бюлетень]. – ДСУ. – К., 2016. – 88 с.

60. Пархоμεць М.К. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств: теорія, методика, практика: монографія / М.К. Пархоμεць, В.В. Гудак. - Тернопіль: ТНЕУ, 2014. - 256 с.

61. Пархоμεць М.К. Організаційно-економічні засади підвищення ефективності функціонування цукробурякового підкомплексу АПК (М.К. Пархоμεць, О.Р. Олійник) [Монографія]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 260 с.

62. Пархоμεць М.К. Ціноутворення у підприємствах агропромислового виробництва: організація та методика / М.К. Пархоμεць, М.З. Матвійчук // [Монографія]. – Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2012. – 228 с.

63. Піняга Н.О. Ефективність формування і використання ресурсного потенціалу у сільськогосподарських підприємствах Львівщини / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2014. – Випуск 6. – Частина 3. - с.75-78.

64. Піняга Н.О. Забезпеченість виробничими ресурсами сільськогосподарських підприємств / Сталий розвиток економіки. – 2012. – №2 (12), с. 272-275.

65. Піняга Н.О. Підвищення ефективності використання потенціалу ресурсів підприємств у сучасних умовах господарювання / Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК. – 2013. – № 20 (1). – с.485-488.

66. Россоха В.В. Потенціал аграрного підприємства: методологія дослідження / В.В. Россоха // Економіка АПК. – 2011. – №4. – С. 35-40.

67. Россоха В.В. Формування і розвиток виробничого потенціалу аграрних підприємств: монографія / В.В. Россоха. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 444 с.

68. Савченко С.М. Науково-методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності підприємства / Савченко С.М. // Ефективна економіка. – 2014. – №6. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3144>

69. Синюченко М. І.Конкурентоспроможність національної економіки: дослідження ефективності факторів зростання // М. І. Синюченко /Бізнес інформ'2014 - № 7 – С.14-17 150.

70. Сільське господарство України за 2016 рік : Стат. збірник. – Київ, 2017. – 388 с.

71. Славов В.П. Сутність поняття "ресурсозбереження" та його значення для галузей виробничої інфраструктури АПК / В.П. Славов, О.В. Коваленко //

Вісник ХНАУ ім. Докучаєва: Серія "Економіка АПК і природокористування. – 2007. – №9. – С. 29–42.

72. Тарасова В.В. Ресурсоемність і ресурсовіддача в агровиробництві. Ретроспекція і перспективи: монографія / В.В. Тарасова. – Житомир: ДАУ, 2010. – 332 с.

73. Телишевська Л. І. Маркетинговий потенціал у підвищенні прибутковості підприємства /Л. І. Телишевська, О. І. Комишан, С. С. Сергеев // Механізм регулювання економіки. – 2012.– № 3 – С. 126 – 132.

74. Терещенко С. І. Ефективність використання ресурсного потенціалу за рахунок обґрунтування параметрів діяльності аграрного формування : [Електронний ресурс] / С. І. Терещенко // Глобальні та національні проблеми економіки. - 2014. - груд. (Вип. 2). — С. 725-729. - Режим доступу: <http://globalnational.in.ua/archive/2-2014/149.pdf>.)

75. Ульянченко О. В. Конкуреноспроможність сільськогосподарських підприємств та стратегічні аспекти її формування: монографія / О. В. Ульянченко, Л. А. Євчук, І. В. Гуторова. — Х., 2011. — 340 с.

76. Черевко Г.В. Економіка підприємств [Текст] : підручник / Ф. В. Горбонос, Г. В. Черевко, Н. Ф. Павленчик, А. О. Павленчик. - К. : Знання, 2015. – 463 с.

77. Чудовська В. А. Гармонізація формальних та неформальних інститутів органічного виробництва //Збалансоване природокористування. – 2012. – №. 2. – С. 93-98.

78. Шибанін В. С. Зміцнення та ефективне використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств / В. С. Шибанін, І. І. Червен, О. В. Шибаніна, М. І. Кареба : Монографія. – Миколаїв. – 2010. – 189 с.

79. Шибанін В.С. Зміцнення та ефективне використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія. – / В.С. Шибанін, І.І. Червен, О.В. Шибаніна, М.І. Кареба; За ред. чл.-кор. НААН України, проф. В.С. Шибаніна та д.е.н., проф. І.І. Червена – Миколаїв, МДАУ, 2010. – 205 с.

80. Школьний О.О. Організаційно-економічні механізми управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств / О.О. Школьний: Монографія. – Умань. Видавництво Уманського державного аграрного університету. – 2007. – 308 с. 66.

81. Язлюк, Б. О. Інноваційно-інвестиційні та прикладні соціально-економічні стратегії розвитку регіонів з інтенсивним використанням природних ресурсів / Б. О. Язлюк // Наука молода. Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету. – 2015. – № 22. – С. 50-57.

82. Якубів В.М. Ресурсна збалансованість у забезпеченні розвитку сільськогосподарських підприємств / В.М. Якубів / Підвищення конкурентоспроможності підприємств: колективна монографія у 4 т. / за ред. О.А. Паршиной. – Дніпропетровськ: «Герда», 2013. – Т. 4. – 325 с.

83. Ярощук, О. В. Аналіз системи економічної безпеки підприємства / Олексій Вікторович Ярощук // Наука молода. - 2011. – № 15-16. - С. 378-381.

84. Ярощук, О. В. Особливості застосування стандартних фінансових критеріїв оцінки ефективності інвестиційних проектів / Олексій Вікторович Ярощук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2010. – Випуск 7. – С. 219-223.